

Benjamin Tolić

TKO SMO MI?

OGLED O NACIJI I DRŽAVI

Benjamin Tolić:

TKO SMO MI?

© Benjamin Tolić, 2007.

Grafička priprema:
Lučano Dešković

Tisak:
DINO TISK d. o. o. Zagreb

VLASTITA NAKLADA

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 644539

ISBN 978-953-95898-0-4

TKO SMO MI?

OGLED O NACIJI I DRŽAVI

Zagreb, 2007.

KAZALO

Problemski okvir	7
I. Geopolitička ideja	15
II. Kulturni supstrat	25
III. Nesuvremena predigra	32
IV. Narodni preporod ili rađanje nacije	41
V. Konceptualno protuslovlje	49
VI. Razdrta nacija	61
VII. Centripetalni obrat i njegov poraz	67
VIII. Na dnu	81
IX. Uspostava države	86
X. Domovinski rat	93
XI. Osveta međunarodne zajednice	103
XII. Politika novoga smjera	110
XIII. Proeuropska politika	123
XIV. Tko smo mi?	136
Bilješka o piscu	153

PROBLEMSKI OKVIR

Politolozi u Sjedinjenim Američkim Državama prigovaraju državnoj upravi da postupa suprotno od utemeljitelja države.

Utemeljitelji su, tvrde oni, pod geslom *E pluribus unum* (od mnoštva jedno) integrirali kulturne različitosti pučanstva u američku naciju. Državna uprava danas podupire multikulturni tribalizam. Tako razbija jedinstvo nacije.

Samuel P. Huntington drži da se multikulturna zemlja ne može dugo održati kao koherentno društvo. U knjizi *Sukob civilizacija i preustroj svjetskoga poretka* (1996.) on upozorava: „Multikulturne SAD više ne će biti SAD, nego OUN.“

U ogledu *Mrtve duše: odnarođivanje američke elite* (2004.) Huntington raspravlja o krizi američkoga nacionalnog identiteta. Raščlanjuje duboki jaz između puka i elita. Puk je, veli, zainteresiran za fizičku i socijalnu sigurnost. Ona podrazumijeva - u prihvatljivim razvojnim uvjetima - stalnost tradicionalnih obrazaca jezika, kulture, udruživanja, religije i nacionalnoga

identiteta. Puk dakle pokazuje patriotsku i nacionalističku identifikaciju. Elitama je, nasuprot tomu, važnije sudjelovanje u globalnomu gospodarstvu, podupiranje međunarodne trgovine i migracija, jačanje međunarodnih institucija, promicanje američkih vrijednota u inozemstvu i ohrabivanje manjinskih identiteta i kultura u zemlji.

Glavna oprjeka nije, dakle, izolacionizam protiv internacionalizma, nego nacionalizam protiv kozmopolitizma.

Transnacionalne ideje i ljude Huntington dijeli u tri kategorije: univerzalističku, ekonomističku i moralističku.

Univerzalistički transnacionalizam samo je drugo ime za ekstremni američki nacionalizam i ekscipionizam. Amerika, tvrde univerzalisti, nije iznimna po tomu što je jedinstvena nacija, nego po tomu što je, zbog dolaska ljudi iz drugih društava, postala „univerzalna nacija“. Prihvatljivost američke popularne kulture i američkih vrijednota u drugim društvima, privlačnost američkoga društva i trijumf američke moći brišu razlike između Amerike i svijeta.

Ekonomistički transnacionalizam proizvod je globalizacije proizvodnje i trgovine. Globalizacija, likuju ekonomisti, ruši nacionalne granice, stapa nacionalna gospodarstva u svjetsku cjelinu, erodira autoritet i funkcije nacionalnih vlada. To gledište praktično zastupaju multinacionalne korporacije, velike nevladine

organizacije, tvrtke orijentirane na poslovanje s inozemstvom i pojedinci koji mogu praviti karijere seleći se iz zemlje u zemlju jer raspolažu globalno konjunktturnim tehničkim vještinama.

Moralistički transnacionalizam duhovno je uporište univerzalističkoga i ekonomističkoga transnacionalizma. On, u ime Čovječnosti, optužuje patriotizam i nacionalizam kao zle sile. Tvrdi da su međunarodno pravo, međunarodne institucije, režimi i norme moralno superiorni pravu, institucijama, režimima i normama pojedinih nacija. To gledište zastupaju intelektualci, akademski obrazovani ljudi i novinari.

Elite se dakle zauzimaju za kozmopolitsko društvo ili za imperijalnu ulogu Amerike, a pretežito mnoštvo američkoga pučanstva odano je nacionalnoj alternativi - čuvanju i jačanju višestoljetnoga američkog identiteta.

„Amerika će“, zaključuje Huntington, „postati svijet. Svijet će postati Amerika. Kozmopolitska? Imperijalna? Nacionalna? Što Amerikanci izaberu, to će oblikovati njihovu nacionalnu budućnost i budućnost svijeta.“

Zbog mogućnosti nerazumna izbora Huntington sa zebnjom gleda na budućnost SAD-a. Stoga se ponovno vraća američkom nacionalnom identitetu. U knjizi *Tko smo mi? Izazovi američkom nacionalnom identitetu* (2004.) on formulira što Amerikance čini Amerikancima i upozorava na pojave koje podrivaju jedinstvo nacije.

Srž je američkoga nacionalnog identiteta, po Huntingtonovu mišljenju, baština prvih naseljenika koji su osnovali SAD. Tu baštinu čine američka anglo-protestantska kultura (engleski jezik, religioznost, radna etika, individualizam) i političke vrijednote istaknute u Američkomu vjerovanju¹.

Američko vjerovanje napisao je William Tyler Page god. 1917., u doba razdora oko ulaska SAD-a u Prvi svjetski rat. Predstavnički dom Kongresa prihvatio ga je 3. travnja 1918. kao svoj dokument. Otada je Američko vjerovanje u SAD-u službeni izraz građanskoga patriotizma:

Vjerujem u Sjedinjene Američke Države kao vladu naroda, od naroda, za narod; u vladu koje su prave ovlasti izvedene iz pristanka onih kojima vlada; u demokraciju u republici, u suverenu naciju više suverenih država; u savršenu uniju, jednu i neraskidivu; ustanovljenu na onim načelima slobode, jednakosti, pravednosti i čovječnosti za koja su američki domoljubi žrtvovali svoj život i sreću.

Zbog toga vjerujem da mi je dužnost prema mojoj zemlji voljeti je; podupirati njezin ustav; pokoravati se njezinim zakonima; štovati njezinu zastavu; i braniti je od svih neprijatelja.

---

¹*The American's Creed*

Useljenici koji su poslije pristizali postupno su, tvrdi Huntington, prihvaćali te vrjednote i asimilirali se u američku anglo-protestantsku kulturu. No u novije vrijeme, točnije od 60-ih godina XX. stoljeća, niz dotad nepoznatih pojava ugrožava američki nacionalni identitet. Najalarmantnije je masovno useljivanje ljudi iz drugih kultura, napose katoličkih Latino-Amerikanaca. Među njima su najbrojniji Meksikanci. Oni govore španjolski, odbijaju kulturnu asimilaciju, čuvaju svoj nacionalni identitet, stvaraju jezične enklave i otvoreno prijetu rekonkvistom područja koja su nekoć pripadala Meksiku. Tim izazovima pridružuju se bilingvizam, multikulturalizam, obezvrjeđivanje državljanstva i odnarođivanje političkih, gospodarskih i kulturnih elita.

Ako se ti procesi nastave, drži Huntington, SAD ne će moći opstati kao nacija. Rascijepit će se u dvije kulture, anglo-protestantsku i hispano-katoličku, ili će postati labav savez mnoštva kulturnih zajednica.

Govoreći o Americi, Huntington govori o zemlji posve drukčijoj od Hrvatske, o povijesnim, društvenim, gospodarskim i političkim procesima kojih u Hrvatskoj ili nema, ili teku u suprotnu smjeru, ili su im zapanjujuće slični. Zbog ove posljednje okolnosti njegova je knjiga prikladan problemski okvir za razmatranje današnjih političkih procesa u Hrvatskoj, koji nas svakodnevno suočavaju s pitanjem: Tko smo mi?

Tu prikladnost sjajno ilustrira naoko neznatan događaj koji se zbio potkraj godine 1999.

Toga listopadskog dana gledali smo televizijsko izvješće iz Zračne luke Zagreb. Tamo se komešalo mnoštvo novinara. Čekali su iznenadni povratak Franje Tuđmana iz Rima.

Kada se Predsjednik napokon pojavio, na njegovu se licu jasno ocrtavala patnja.

No zračio je neobičnom snagom, jače nego ikad. Njegovo je držanje kazivalo: Eto, molim vas lijepo, otvorio sam tu veličanstvenu izložbu u Vatikanu. „Hrvati - kršćanstvo, kultura, umjetnost“. Dostojno sam, može se reći, hodočastio k Božjem namjesniku, našem papi Ivanu Pavlu. To je, drage Hrvatice i Hrvati, vrlo važno. Jer, ne zaboravite: u tom i takvom svijetu samo je Sveti Otac pravi prijatelj naše države. Dobio sam njegov blagoslov. Našu sam Hrvatsku preporučio njegovoj molitvi. I nikakva je sila paklena nikad više ne će ugroziti.

Novinari su vidjeli samo patnju. Neki su neskriveno uživali.

- Gospodine Predsjedniče! - zaskočio ga je jedan od njih. - Kažu da ste zbog bolesti prekinuli posjet. Možete li nam što podrobnije reći o naravi Vaše bolesti?

- Valjda čovjek može biti malo prehladen.

- A, ne, gospodine Predsjedniče! Nas ne zanima prehlada, nas zanima - Vaša bolest.

Predsjednik se zgrozio. Kako je to moguće? Otkud tolika zloradost? Zašutio je i pogledao novinara neka-ko dobrostivo, kao da mu oprašta. A onda, očito odu-
stajući od pojedinca, više se nije obratio novinaru. Po-
gledao je neodređeno, u sve prisutne, pa u kameru, tj.
u sve odsutne, i rekao:

- Dajte, budite normalni ljudi, po mogućnosti Hrvati.

To je bio odgovor na provokaciju. Zbog okolnosti u kojima je izrečen on se mogao shvatiti i kao poziv sunarodnjacima. Vrlo nespretno poziv, mislili su tada mnogi. Ono „budite normalni ljudi“ podrazumijeva da Hrvati nisu normalni ljudi, a dodatak „po mogućnosti Hrvati“ očituje razumijevanje za činjenicu da je Hrvati-
ma, koji nisu normalni ljudi, i u hrvatskoj državi teško, a nekima i nemoguće, biti to što jesu - politički Hrvati.

Zgoda se tada, zbog općih prilika u Hrvatskoj i oko Hrvatske, mogla tumačiti kao nešto što se doduše do-
godilo, ali ne će ostaviti nikakva traga. Dakle, kao be-
smisleno triješće suvremene povijesti.

Poruku „Budite normalni ljudi, po mogućnosti Hrvati“ politički su protivnici u ozračju predizborne kampanje tumačili kao bahatu vlastodržačku izjavu. No pomni-
ji su promatrači i tada ispravno razumjeli njezin smi-
sao.

Danas nema nikakve sumnje. Ta izjava izražavala je Predsjednikovu tjeskobu zbog slutnje da bi hrvatska politika mogla opet - kao što bi on to rekao - zalutati u bespućima povijesne zbiljnosti.

Tuđman se tada posljednji put obratio hrvatskoj javnosti. Zbog te okolnosti danas se poruka „Budite normalni ljudi, po mogućnosti Hrvati“ doima kao politička oporuka prvoga hrvatskog predsjednika.

Dojam snažno potvrđuju politički, gospodarski, društveni i kulturni procesi koji su počeli odmah nakon njegove smrti. Ti procesi - premda su se otad promijenile dvije vlade - teku jednoliko sve do danas. Njihov smjer otvoreno se ruga vjeri Hrvata da su kao narod napokon došli k sebi. I ponovno ih brutalno suočava s pitanjima o kojima su mislili da su ih definitivno riješili:

Tko smo mi? Ima li nas uopće? Što će biti s nama?

Svrha je ovoga oglada potražiti odgovore na ta pitanja.

I. GEOPOLITIČKA IDEJA

U rasnom, vjerskom, kulturnom i ideološkom šarenilu američkoga društva Huntington je knjigom *Tko smo mi?* izazvao bučne raspre, koje se ne stišavaju. Njegov odgovor na naslovno pitanje često se, ne bez razloga, žigoše kao izraz rasizma, nacionalizma i vjerskog fundamentalizma.

Prigovori ne dolaze samo iz tabora neoliberalne „političke korektnosti“. Ozbiljni kritičari ističu da Huntingtonove teškoće proizlaze iz istodobne primjene dvaju europskih koncepata nacije - predmodernoga i modernoga - na posve neprikladnu američkomu tlu. Upozoravaju na nepomirljivo protuslovlje između bijele anglosaske protestantske kulture i političkih vrijednota Američkoga vjerovanja. Bijela je anglosaska protestantska kultura isključiva. Ona ističe rasnu i vjersku partikularnost. Američko je vjerovanje uključivo. Ono ustrajava na univerzalnosti vrijednota europske političke moderne, koja se ne obzire na rasne i vjerske posebnosti državljana.

Hrvati - rasno, kulturno i vjerski gotovo homogen narod - nemaju takvih teškoća. Njihove su teškoće drukčije naravi. Ali i one, zbog opće pojmovne zbrke koja je zahvatila javni govor o naciji i državi, zahtijevaju da se na početku razmatranja toga pitanja jasno odrede temeljni pojmovi.

Riječ „nacija“ u moderne je europske jezike došla iz latinskoga. Tamo je ona, u liku *natio*, izvedena od glagola *nasci* (roditi se), a značila je: rod, narod, pleme. Podrazumijevala je dakle zajedničko podrijetlo.

U engleskomu i francuskomu jeziku njezino je značenje prilagođeno načinu konstituiranja nacije. Tako, primjerice, u sintagmi *United Nations*, premda je Hrvati prevode izrazom “Ujedinjeni narodi”, *Nations* (nacije) nisu narodi, nego države - članice Organizacije ujedinjenih naroda (OUN). U izričaju *la grande nation* (velika nacija) *nation* obuhvaća oba značenja: i francusku državu (*État*) i francuski narod (*peuple français*). Odbljesak toga značenjskoga sinkretizma uočljiv je u nazivu Hrvatske narodne banke. Ono „narodna“ u njemu je i „državna“ i „narodna“. Riječ je naime o središnjoj novčarskoj ustanovi Republike Hrvatske, a Republika je Hrvatska po svomu ustavnom određenju nacionalna država hrvatskoga naroda.

Riječ „identitet“ podjednako je nepronična. I ona potječe iz latinskoga. Tamo je kao *identitas* (istost, istovjetnost) izvedena od zamjenice *idem* (isti). Ona dakle označuje skup obilježja po kojima je neko biće upravo ono koje jest.

To je međutim odveć jednostavna definicija. Identitet ima dvije strane, objektivnu i subjektivnu, stvar i svijest o stvari. A ovo drugo – svijest – kada je riječ o čovjeku ili narodu, opet obuhvaća dvoje: svijest čovjeka ili naroda o sebi i svijest drugih o njemu. To osnovno dvojstvo identiteta diskretno sugerira i hrvatski prijevod „isto-vjet-nost“. Ono tamno „vjet“ značenjski obuhvaća upravo to dvoje: stvar i svijest (ili znanje) o stvari.

Današnji pojmovi „nacija“ i „nacionalni identitet“ ne mogu se ispravno odrediti bez najoskudnijega uvida u početke europske političke moderne. Epohu je na zasadama prosvjetiteljstva god. 1789. pod geslom “Sloboda, Jednakost, Bratstvo!” pokrenula Francuska revolucija.

Revolucija je 10. kolovoza 1792. dokinula kraljevstvo. Malo zatim, 21. rujna 1792., proglasila je republiku. U međuvremenu je bila na velikim kušnjama. Dan prije proglašenja republike morala se u bitci kod Valmyja (20. rujna 1792.) suprotstaviti napadu vojnički nadmoćnih Prusa. I hrabro je, uz neznatne gubitke, odbila neprijatelja.

Uporište hrabrosti nisu u toj bitci bile temeljne vrijednote republike: sloboda i jednakost, koje čine osnovu tzv. „ustavnog patriotizma“. Bio je to treći element revolucionarnoga gesla - bratstvo. A bratstvo, kako god ga tko tumačio, podrazumijeva u konačnici stvarno ili zamišljeno zajedničko podrijetlo.

Hladnoća legalnosti očito nije bila dostatna za spremnost na žrtvu. Krajnja požrtvovnost iziskivala je toplinu legitimnosti. Revolucionari su je u odsudnom času našli u poistovjećenju s najširoom osjećajnom zajednicom.

I zaorio se bojni poklič: "Živjela Nacija!"

Poklič je epohalno odjeknuo diljem kontinenta. Nasuprot dinastiji, tradicionalnom načelu organiziranja političkoga prostora, on je lansirao naciju kao primordijalnu geopolitičku ideju². Koliko je ta ideja bila i ostala „nosiva“, pokazuje to što na njoj i danas, nakon dvaju stoljeća, počiva politička arhitektura Europe.

Ali, što je nacija?

U značenjima „rod“, „narod“, „pleme“ nacije su vrlo stare ljudske zajednice. U novomu, modernom značenju one postoje tek nekoliko stoljeća. Nastajale su u različito vrijeme i na različite načine.

Ponegdje, kao u Francuskoj, naciju je stvorila država. Drugdje, kao diljem Europe, nacija je svoje nastajanje dovršila osnutkom nacionalne države. Organske su osnove nacija narodi, odnosno narodne skupine (etnije). Nacija može, kao u Francuskoj, nastati od više narodnih skupina. Takva zajednica karakterizira se kao „kulturna nacija“. Osjećajno je povezuje zajednička kultura. Nacija međutim može nastati i od jednoga naroda. Tako je bilo diljem kontinentske Europe. Ili od dijela naroda. Tako je u Austriji. Takva zajednica karakterizira se kao „etnička nacija“. Osjećajno je povezuju stvarno ili zamišljeno zajedničko podrijetlo, zajednički teritorij i zajednička kultura.

²Yves Lacoste, *Vive la nation. Destin d'une idée géopolitique*, 1997.

Različiti načini nastanka nacije ogledaju se i u znanstvenomu govoru. Tako se u Francuskoj moderna europska država definira kao država-nacija (*État-nation*), a u Njemačkoj kao nacionalna država (*Nationalstaat*). Načinu nastanka nacije odgovara u nacionalnoj državi i opća pravna osnova državljanstva. Gdje je država stvorila naciju, opća je osnova državljanstva rođenje unutar državnih granica. Gdje je nacija dovršila svoje nastajanje osnutkom države, opća je osnova državljanstva pripadnost državotvornomu narodu. Prva se definira kao „pravo sunca“ (*jus solis*), druga kao „pravo krvi“ (*jus sanguinis*). To je svakako jedan od razloga zbog kojih pripadnici „kulturnih nacija“ često poistovjećuju ili slabo razlikuju, a pripadnici „etničkih nacija“ uglavnom dobro razlikuju državu i naciju.

Na shvaćanje nacije utječu i drugi čimbenici. Osobito ga snažno oblikuju događaji važni za život nacije i ideološka orijentacija pojedinca. Različiti identiteti određuju različite interese. Stoga nije nimalo čudno što je u raspravi o naciji teško, ako ne i nemoguće, naći sugovornika bez nekakva interesa. Uglavnom se pretjeruje. Pretjeruju najčešće laici. No ni stručnjaci nisu bez grijeha. I oni, kada je riječ o naciji, uglavnom postupaju usuprot znanstvenomu idealu. U definicijama nacije gotovo redovito nastoje, prikriveno ili otvoreno, promaknuti kakav neznanstveni interes. Zbog toga u golemoj literaturi o naciji i nacionalizmu ne ćemo naći jednu, općeprihvaćenu definiciju nacije. Naći ćemo mnoštvo koncepata koji se nude kao definicije.

Nema smisla upuštati se u iscrpniji pregled tih koncepata. No svakako treba podsjetiti da oni sežu od potpune negacije do apsolutizacije nacije. Krajnju poziciju na negativnoj strani izriče krilatica proleterskoga internacionalizma: „Proleterima nemaju domovine“ i poziv: „Proleterima svih zemalja, ujedinite se!“ Krajnja pozicija na afirmativnoj strani našla je izraz u krilatici njemačkoga rasizma: „Njemački narod: krv i tlo“.

Neoliberalni globalizam u biti je vulgarna travestija proleterskoga internacionalizma. Razlika je samo u tomu što njegovi ideolozi ne nastupaju u interesu rada, nego u interesu kapitala. Krajnji smisao njihove goleme ideološke produkcije, zaogrnut plaštem znanosti o društvu, svodi se na krilaticu: „Kapital nema domovine“ i poziv: „Kapitalisti svih zemalja, ujedinite se!“ Ti proroci globalnoga doba spretnom dijalektikom vade naciju iz realnoga prostora i smještaju je u imaginarni. Po definiciji Benedicta Andersona nacija je „zamišljena politička zajednica“, a zamišlja se kao istodobno „i ograničena i suverena“. Naravno, takva u sebi protuslovnost tlapnja niti smije niti može biti smetnja slobodi globalnoga kapitala.

Za razliku od totalitarnih pozicija, koje ili poriču pravo posebnoga (marksizam i neoliberalizam) ili apsolutiziraju posebno na račun općega (nacionalni socijalizam), demokratski koncepti nastoje posebno usidriti u općemu.

Oni se međusobno razlikuju u određivanju bitnih obilježja nacije. Jedni ističu, a drugi posve zanemaruju zajedničko podrijetlo i jezik. U redukciji bitnih obilježja neki idu tako daleko te ispuštaju iz vida ne samo zajedničko podrijetlo i jezik, nego i zajednički teritorij. Tako potkraj XIX. stoljeća Ernest Renan u ogledu *Što je nacija?* uznosito kliče: nacija je „jedna duša, jedno duhovno načelo“. Ali dodaje da je jedina osnova nastanka i opstanka nacije volja ljudi za zajednički život, koja je neprestano na provjeri. „Opstanak je nacije“, veli Renan, „(oprostite mi tu metaforu) svakodnevni plebiscit.“

U naše doba, na početku XXI. stoljeća, ponovno oživljava ideja carstva. Ona se jasno ocrtava u pokušaju uspostave Europske unije kao nadnacionalne države. Stoga osobitu pozornost zaslužuje jedan zaboravljeni imperijalni koncept nacije s početka XX. stoljeća.

Boljševici su se u to vrijeme u Rusiji spremali za preuzimanje carske baštine. Kako su tu baštinu željeli sačuvati, oni su, usuprot Marxovim i Engelsovim stajalištima iz *Manifesta Komunističke partije* (1848.), morali voditi računa o narodnim realnostima golemoga imperija. Upravo ti, posve pragmatični razlozi stvorili su koncept nacije koji danas prešutno prihvaćaju bezrezervni europeisti, kako u Europskoj uniji tako i u Hrvatskoj.

Taj koncept izradio je Josif Visarionovič Staljin u ogledu *Marksizam i nacionalno pitanje* (1913.). „Nacija je“, veli Staljin, „povijesno oblikovana, postojana ljudska zajednica, nastala na osnovi zajedničkoga jezika, teritorija, gospodarskoga života i duševnoga ustroja, koja se očituje kao zajednica kulture.“

Ni svjesni ni nesvjesni sljedbenici neoliberalnoga globalizma nemaju zamjerke tomu konceptu. Oni dođuše ne navode Staljina, ali hvale koncept zbog njegove objektivnosti. Najveću krjepost vide u tomu što on ne spominje zajedničko podrijetlo kao konstitutivni element nacije. Podrijetlo je, vele, najčešće dvojbeno. Ono zbog toga širom otvara vrata divljanju subjektivizma. A kada je riječ o zajedničkomu podrijetlu veće skupine ljudi, razuzdani subjektivizam nužno završava u rasizmu. Naciju zbog toga ne treba shvaćati kao političku, nego kao kulturnu zajednicu. Takvo poimanje nacije izvrsna je brana protiv nacionalizma, najvećega zla europske političke moderne.

Argumentacija je neodrživa. „Objektivnost“ nije teško priznati. Ali kako ne vidjeti da je ona potpun promašaj na dvjema kritičnim točkama? Na prvoj točki „objektivnost“ ne uvažava ni stvarno ni zamišljeno zajedničko podrijetlo. Time odvaja biće od njegova izvorišta, *natio* od *nasci*, narod od rođenja. Na drugoj točki „objektivnost“ shvaća naciju kao kulturnu zajednicu. Time odbacuje samu bit nacije. Jer, kulturna zajednica, ako nije ujedno i politička zajednica, jednostavno nije nacija, ona je nešto drugo.

Što drugo? To jasno pokazuje duga povijest kulturnih zajednica. Takve zajednice postoje od pamtivijeka. Podjednako su životarile u različitim carstvima: u Osmanskomu kao *milleti*, u Habsburškomu kao „narodnosti“ (*Nationalitäten*), u Ruskomu kao nepriznani narodi i narodne skupine. Istina, jače su kulturne zajednice upravo po tom „objektivnom“ konceptu u Sovjetskomu Savezu dobile „status nacije“. Ali nisu zbog toga postale nacijama. Ostale su što su i bile: narodi.

Narod postaje nacijom kada ga prožme svijest o vlastitosti, o posebnosti spram drugih nacija, i kada zbog toga hoće sam sobom vladati. Otada ga, kao naciju, nosi nagon za neovisnošću o drugim nacijama.

Tko pažljivo pročita Staljinove članke o naciji, teško će povjerovati da on to nije znao. Još će se teže othrvati zaključku da je upravo zbog toga što je to znao nekim narodima, kada je osvojio vlast u Sovjetskomu Savezu, dodijelio „status nacija“ kako bi ih spriječio da se razvijaju u stvarne nacije.

Nacija je, kao što veli Yves Lacoste, primordijalna geopolitička ideja, na kojoj se temelji današnja politička arhitektura Europe. Zbog toga je nacionalni identitet jedina snaga koja može legitimno odrediti strateške interese nacionalne države.

Odgovor na pitanje *Tko smo mi?* vrlo je važan za državnu politiku. Stoga nakon razmatranja različitih koncepata i definicija nacije moramo očitovati poziciju s koje tražimo odgovor na to pitanje. To će reći da je

mnoštvu definicija nacije, uključujući tri najpoznatije – koje je obilježio Renanov subjektivizam, Staljinov objektivizam i Andersonov imaginarizam – potrebno dodati još jednu. Ona, naravno, može biti samo sažetak dosadašnjega razmatranja. Dakle:

Nacija je samosvjesna politička zajednica; nastala je na osnovi stvarnoga ili zamišljenoga zajedničkog podrijetla i zajedničkih interesa; osjećajno je povezuju zajednički jezik, povijest, teritorij, kultura, mitovi i običaji; od naroda i drugih kulturnih zajednica ona se razlikuje odbijanjem tuđinske vladavine.

II. KULTURNI SUPSTRAT

Nacija nastaje na određenom teritoriju, a niče iz spoja svoga organskoga i kulturnoga supstrata. Organski je supstrat nacije narod, a kulturni njegova svijest o sebi i o svijetu. Ovdje nas ne će zanimati organski, nego kulturni supstrat hrvatske nacije.

Otkad se knez Trpimir 4. ožujka 852., u darovnici kojom splitskom nadbiskupu Petru daruje crkvu Sv. Jurja u Putalju, okitio naslovom „knez Hrvata“, a svoju državu nazvao „državom Hrvata“, to se narodno ime punih 250 godina - do gubitka državne samostalnosti god. 1102. – redovito rabi u ispravama hrvatskih knezova i kraljeva. U skladu s takvim stanjem stvari i inozemni izvori toga doba nazivaju Hrvate i njihovu državu njihovim narodnim imenom.

Međutim, nakon propasti samostalnoga Hrvatskog Kraljevstva hrvatski je narod razvio dva jasno razlučena sloja kulturnoga supstrata nacije: centrifugalni i centripetalni. Bez poznavanja tih dvaju slojeva, njihove povijesti i njihove dinamike, nema odgovora na pitanje sadržano u naslovu ove knjige.

Centrifugalni sloj

Tko nema snage za potvrđivanje svoga identiteta, tomu identitet određuju drugi. Slab pojedinac, kao što vidimo u svakodnevnom životu, često je spreman, za volju preživljavanja u društvu, odreći se svoga imena i prihvatiti nadimak. Tako je i s narodima.

Hrvatska povijest nakon uspostave hrvatsko-ugarske personalne unije god. 1102. uvijek iznova potvrđuje tu postavku. Ugarska, a zatim njemačka prevlast u zajedničkoj državi, pa mletački pritisak sa zapada i osmanska osvajanja s istoka, uz vjersku i kulturnu usidrenost Hrvata u katoličkom univerzalizmu, oduzimaju hrvatstvu onu određenost koju je ono imalo u svojoj samostalnoj državi i pomiču ga u mnogoimenu neodređenost.

Priča o podrijetlu naroda (*origo gentis*) dobiva nakon gubitka državne samostalnosti dvojak smisao. Ona s jedne strane legitimira zasebno narodno pravo, a s druge distancira pripovjedača od propale države. Obrazovna elita u novim se okolnostima najčešće utječe pučkoj mudrosti: Zovi me loncem, ne udri me kolcem, i - dosljedno tomu - nudi centrifugalnu strategiju čuvanja narodnoga interesa.

Tako već u XII. stoljeću kronika prevedena „sa slavenskoga jezika“ na latinski, u nas poznata pod nazivom *Ljetopis popa Dukljanina*, relativizira hrvatsko narodno ime izvješćujući o hrvatskoj državi i njezinim

vladarima pod naslovom *Knjižica o Gotima ili Kraljevstvo Slavena*. Pisac ne razlikuje Gote od Hrvata i Slavena.

Toma Arhiđakon u XIII. stoljeću preuzima te zasade i dograđuje ih u *Povijesti Salone* imenom Kureta.

Vinko Pribojević, rodonačelnik sveslavenstva, čita god. 1525. hvarskoj vlasteli svoj panegirik slavenstvu pod naslovom *O podrijetlu i zgodama Slavena*, obilno potkrijepljen pseudocitatima iz djela antičkih pisaca. Slavene, po uzoru na srednjovjekovne bizantske pisce, poistovjećuje s Ilirima. U Slavene, među ostalima, ubraja Aleksandra Makedonskoga, Aristotela i niz rimskih careva. Među slavenskim narodima ne spominje Hrvate.

Pribojevićeov sljedbenik Mavro Orbini objavljuje god. 1601. u Pesaru knjigu *Kraljevstvo Slavena*, u koju uvršćuje svoj prijevod *Ljetopisa popa Dukljanina* na talijanski jezik.

U XVII. stoljeću Juraj Križanić, nošen mišlju o ujedinjenju rimokatoličkoga i pravoslavnoga kršćanstva, nudi u sklopu te zamisli ruskomu caru sveslavenstvo kao političku platformu, a sveslavenstvu jezik svoga hrvatskog zavičaja kao zajednički jezik svih Slavena.

Centrifugalna kulturna strategija čuvanja narodnoga interesa osobito je vidljiva u hrvatskoj leksikografiji.

Prvi hrvatski rječnik napisao je Šibenčanin Faust Vrančić. Objavio ga je god. 1595. u Mletcima kao dio *Rječnika pet najuglednijih europskih jezika*. U druš-

tvu s latinskim, talijanskim, njemačkim i mađarskim hrvatski se jezik u tom rječniku predstavlja kao „dalmatinski“.

Drugi tiskani dvojezični i višejezični rječnici u XVII. stoljeću predstavljaju hrvatski jezik kao „slovinski“ ili „slovenski“.

U XVIII. i XIX. stoljeću – od Ardelija della Belle pa sve do Bogoslava Šuleka – leksikografi hrvatski jezik najčešće nazivaju jezikom „ilirskim“.

Od opsežnijih leksikografskih djela tek Šulekov *Njemačko-hrvatski rječnik*, objavljen god. 1860. u Zagrebu, vraća hrvatskomu jeziku njegovo ime.

No malo zatim Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti pokreće projekt *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1880. - 1977.) i njime vraća hrvatski jezik iz njegove netom stečene određenosti u novu, dvoimenu neodređenost.

Nazivi dalmatinski i ilirski, kojima hrvatski humanisti označuju svoj materinski jezik, traže utočište ugroženom hrvatstvu u politici Svete Stolice i u posvećenom kulturnom prostoru rimske Dalmacije i Ilirika, a nazivi slovinski i slovenski nastoje ga dovesti u zaštitničko okrilje mnogoljudnih slavenskih naroda.

Tako su Hrvati u okviru centrifugalne kulturne strategije podigli divljenja vrijedne leksikografske spomenike dvama elementima svoje etnogeneze - Ilirima i Slavenima.

Osobito je zanimljiv spomenik Ilirima.

Iliri su u antičko doba živjeli na području cijele današnje Hrvatske. No povijest ih spominje u mnogo širem prostoru - od Beča do Epira: u današnjoj Bosni i Hercegovini, zapadnoj Srbiji, na Kosovu, u Makedoniji, Crnoj Gori i Albaniji. Nisu imali jedinstvena jezika niti su se služili pismom. Od njihovih govora sačuvalo se tek nekoliko riječi u antroponimima i toponimima, te u grčkim i latinskim glosama. Potkraj stare ere pojedina su se ilirska plemena stopila s Keltima, a nakon poraza u Batonskomu ratu (6. - 9. po Kr.), dakle davno prije no što se Hrvati spominju u svojoj današnjoj domovini, Iliri su se potpuno pretopili u romansko pučanstvo Rimskoga Carstva i prestali postojati kao zasebna narodna skupina.

U Zagrebu je međutim god. 1740. tiskan enciklopedijski latinsko-hrvatski rječnik Ivana Belostenca. Rječnik je nastao u drugoj polovici XVII. stoljeća. Obuhvaća oko 40.000 latinskih natuknica, koje tumače riječi iz svih triju hrvatskih narječja. Narodno ime *Croata*, *Croatia*, *Crobatia* u njemu se tumači hrvatskim imenima Horvath i Hervat, a ime zemlje *Croatia*, *Crobatia*, *Kuretia* sintagmama Horvatszki orszag, zemya Horvatszka, Kralyevsztvo Hervatsko. Narodno ime *Illyrius*, *Illyricus* prevodi se imenom Szlovenecz, a pridjev *Illyricus* pridjevom slovenszki. Rječnik međutim u naslovu ponosno ističe ime ilirsko: *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatium aerarium* (Gazofilacij ili riznica latinsko-ilirskih riječi).

Iz te perspektive najvrjednije je djelo starije hrvatske leksikografije, slavni Belostenčev *Gazofilacij*, veličanstven kulturni paradoks bez premca u drugih europskih naroda.

Centripetalni sloj

Usporedno s centrifugalnom kulturnom strategijom čuvanja narodnoga interesa, koja je dominantna u gotovo devet stoljeća bezdržavlja, neprekidno živi i druga, centripetalna hrvatska svijest.

Tako, primjerice, Marko Marulić 1501. „slaže“ svoju *Juditu* „u versih harvacki“, a 1510. prevodi „slavenski“ predložak Dukljaninove *Knjižice o Gotima* na latinski pod naslovom *Povijest kraljeva Dalmacije i Hrvatske i razorenje Salone*. Ivan Lučić objavljuje taj prijevod god. 1666. kao dodatak svojoj knjizi *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske* pod naslovom *Djela kraljeva Dalmacije i Hrvatske*.

Pavao Ritter Vitezović, nakon pobjeda nad Turcima potkraj XVII. stoljeća, tiska god. 1700. na latinskomu jeziku svoj programski spis *Oživjela Hrvatska*, a god. 1703. elegiju *Dva stoljeća ucviljene Hrvatske*.

Tomu treba dodati opsežnu katoličku nabožnu literaturu namijenjenu domaćemu čitateljstvu. U njoj pisci od XVI. do XX. stoljeća često ističu da su svoja djela „složili“ ili „stolmačili“ na hrvatskomu jeziku.

Oko te nabožne literature, u uvjetima rijetke pismenosti, bujno živi usmena kultura. U mnoštvu pučkih pjesama - pretežno katoličkih, ali kadšto i muslimanskih – proplamsava hrvatstvo kao ponosan središnji biljeg kulturne zajednice.

Premda je dakle snažno potiskivana učenim pričama o Gotima, Sklavinima, Slavenima, Slovinima, Dalmatima, Kuretima i Ilirima, centripetalna hrvatska svijest nije se dala ugušiti. Za dugih stoljeća bezdržavlja ona se uporno objektivirala, najčešće kao tvrdoglavo sjećanje u književnosti, rjeđe kao kritičan prikaz povijesti, a u prijelomnim vremenima i kao politički projekt.

III. NESUVREMENA PREDIGRA

U osvit europske političke moderne, u jeku Francuske revolucije, hrvatski je centripetalni sloj kulturnoga supstrata proizveo neobično očitovanje moderne političke samosvijesti.

Godine 1790. ugarski su zastupnici na Ugarsko-hrvatskomu saboru u Budimu zahtijevali da Hrvatska dopusti protestantima slobodu vjeroispovijedanja i da u sve javne poslove uvede mađarski jezik.

Hrvatski izaslanik, ban Ivan Erdödy, odbio je oba zahtjeva. Slobodu protestantskoga vjeroispovijedanja suzbio je u granice Ugarskoga Kraljevstva (*infra ambitum regni Hungariae*). Na zahtjev za uvođenje mađarskoga jezika u Hrvatskomu Kraljevstvu uskliknuo je: *Regnum regno non praescribit leges!* (kraljevstvo kraljevstvu ne propisuje zakone).

Ban je dakle branio suverenost Hrvatskoga Kraljevstva. Imajući na umu samo stvarnu vrijednost njegova argumenta u ono vrijeme i na onom mjestu, zgoda bi se danas mogla prepričavati kao anegdota iz parla-

mentarnoga života. No ona je, po značenju što su joj ga dali potonji naraštaji, bila vrlo znamenit događaj.

Argument Ivana Erdödyja preuzeo je kao svoje geslo hrvatski ban Josip Jelačić kada je god. 1848./49. s oružanom silom ustao protiv mađarskih presezanja. Taj argument bio je u drugoj polovici XIX. stoljeća zaglavni kamen ideologije hrvatskoga državnog prava Ante Starčevića i Eugena Kvaternika. Na početku XX. stoljeća, točnije god. 1910., slavnu je bansku izreku Antun Gustav Matoš, u sonetu *Pri svetom kralju*, uzvisio u formulu mistične nade:

U katedralu, kad su teške noći,
Na Banov grob zna neka žena doći
S križem cijele jedne nacije,

A kip joj veli: Majko, audiant reges:
Regnum regno non praescribit leges,
I dok je srca, bit će i Krocije.

Sekularnu saborsku izreku Matoš je prenio u sakralni prostor zagrebačke prvostolnice. Navod je malo dogradio, dodavši: *audiant reges* (neka čuju kraljevi). Izreku je međutim pripisao drugomu banu - Tomi Erdödyju, koji se 1593. u bitci kod Siska proslavio prvom velikom kršćanskom pobjedom nad Turcima. Književni povjesničari drže da je pogriješnu atribuciju prouzročila istovjetnost prezimena. Moguće. No je-

dnako je moguće da se (jedno)stoljetna vremenska dubina Matošu činila preplitkom za njegovu svrhu i da je stoga – pjesnički posve legitimno – vrijeme svjesno produbio za dva stoljeća. Bilo kako bilo, saborska izreka Ivana Erdödyja iz 1790. postala je, zahvaljujući Matoševu sonetu, uporištem hrvatske državotvorne svijesti.

Danas, na početku XXI. stoljeća, kada se hrvatski zakoni navrat-nanos usklađuju sa zajedničkom pravnom stečevinom Europske unije, hrvatski suverenisti opominju tom izrekom (na Internetu) Sabor i Vladu.

No vratimo se događaju. Potkraj XVIII. stoljeća ugarski su velikaši, staleži i redovi, pod utjecajem njemačkoga romantizma, prihvaćali ideje Johanna Gottfrieda Herdera (1744. - 1803.) o podrijetlu jezika i naroda kao tvorcima povijesti.

Po Herderovu shvaćanju jezik je izvorište kulture. Nastao je prirodno, iz oponašanja prirodnih zvukova, i tek je njegov postanak omogućio razumijevanje, mišljenje i spoznavanje.

Herderova teorija o podrijetlu jezika bila je u početku intelektualna pobuna protiv racionalističkih apriorizama njemačkoga prosvjetiteljstva. Poslije se razvila u osebujnu filozofiju povijesti.

Evangelički se teolog otklonio od kršćanske objave. Priklonio se Spinozinu panteizmu. Poistovjetivši Boga s Prirodom, povijest je i dalje – posve kršćanski - smatrao svrhovitim zbivanjem. Ali više je nije tumačio kao

dogaćanje spasenja. Svrha je povijesti, po Herderovu mišljenju, posve sekularna: ostvarivanje čovječnosti. U tom zbivanju svaki narod ima svoje poslanje, a vodi ga njegov zasebni „narodni duh“ (*Volksgeist*). On se očituje u zasebnu načinu života, u osebnim predajama i običajima, poglavito u živomu narodnom jeziku.

Ugarske velikaše, staleže i redove frustrirala je u tom umovanju neugodna pojedinost: predviđanje da će Ugri nestati u germansko-slavenskomu okružju.

Razvoj političkih prilika pojačavao je tjeskobu. „Prosvijetljeni“ apsolutni vladar Josip II. - austrijski car, hrvatski i ugarski kralj - nastojao je od svojih zemalja stvoriti jedinstvenu državu, s jednim ustavom, jedinstvenim zakonima i jednim jezikom. Vođen tom mišlju, uveo je 1784. u cijeloj državi njemački jezik u službenu porabu, a radi lakšega upravljanja državom preustrojio je 1785. teritorij Ugarskoga i Hrvatskoga Kraljevstva u deset okružja, ne obzirući se na županijske međe.

To je prelilo čašu. Ugarski i hrvatski staleži i redovi pružili su njegovim reformama snažan pasivni otpor, pa je car, zbog ulaska u rat s Osmanskim Carstvom, dokinuo okružja i ponovno uspostavio županije.

Carsko povlačenje nije međutim uklonilo centralističku pogibelj, pa ni ugarsku i hrvatsku tjeskobu. U takvim prilikama srednjovjekovni su Hungari odlučili konceptu Velike Austrije suprotstaviti koncept Velike Madžarske.

Time su, na posve krivoj strani, drastično prekoračili nužnu obranu.

Kada su 1790., pod Leopoldom II., na spomenutom saboru tražili da Hrvatska na svomu području dopusti ispovijedanje protestantizma i da u sve javne poslove uvede mađarski jezik, bila je to jasna manifestacija velikomađarske ideje.

Hrvatski odgovor bio je nesuvremen. Ugarskim zastupnicima, koji su u duhu modernoga doba zastupali mađarski narod, hrvatski se ban suprotstavio u duhu Srednjega vijeka, kao zastupnik staleškoga sabora. Odbio je vrjednote modernoga doba: vjersku toleranciju i službenu porabu narodnoga jezika. „Živomu“ mađarskom jeziku nije suprotstavio „živi“ hrvatski jezik, nego „mrtvi“ latinski - univerzalni jezik feudalne Europe. Pozivajući se pri tomu na prava Hrvatskoga Kraljevstva, nastupio je kao branitelj davno minulih vremena.

Ivan Erdödy bio je Mađžar. No on se nije, kao neki drugi hrvatski velikaši u XVIII. stoljeću, smatrao sinom „obiju domovina“ (*ambarum patriarum*), Ugarske i Hrvatske. Pogotovo mu nije, kao njima, u političkomu djelovanju Ugarska bila prva domovina. Ban Ivan Erdödy bio je iskreni hrvatski domoljub.

Kada je suzbijao slobodu ispovijedanja protestantizma u granice Ugarskoga Kraljevstva, Erdödyja nije vodila vjerska nesnošljivost. On je činio što mu je nalagala dužnost. Branio je hrvatski zakon koji je od 1604. onemogućivao protestantima stjecanje hrvatskoga državljanstva. Kako stranci u to doba nisu mogli kao da-

nas u Hrvatskoj kupovati posjede, zakon je, premda se odnosio samo na kalviniste i luterane, bio snažna pravna zaprjeka mađarizaciji Hrvatske.

Obrana latinskoga jezika temeljila se na sličnim razlozima. Hrvatska u to vrijeme nije imala jedan, nego tri nejednako razvijena i nejednako rasprostranjena narodna jezika - štokavski, kajkavski i čakavski. Tek pola stoljeća poslije štokavski će postati osnovom općega hrvatskog jezika, a druga dva jezika, čakavski i kajkavski, otada će funkcionirati kao njegova potka i zavičajni „jezici duše“.

Potkraj XVIII. stoljeća latinski jezik nije u Hrvatskoj bio samo službeni jezik. Bio je liturgijski jezik Rimokatoličke crkve, jezik znanosti, jezik elitne hrvatske književnosti i općenito jezik obrazovanoga svijeta, uglavnom plemstva i svećenstva. Kao jezik „političkoga naroda“ bio je dakle jedini medij pogodan za legitimnu obranu tradicionalnih „prava kraljevstva“ (*jura regni*) i neupitno uporište državnopravnog suverenizma, koji državu - naoko protuslovno - shvaća posve moderno, kao pravni poredak na određenomu teritoriju.

Suverenizam je međutim u to doba u Hrvatskoj bio idealno stajalište, daleko od političke zbilje i tzv. realne politike.

Hrvatsko Kraljevstvo stupilo je god. 1102. ugovorom *Pacta conventa*, što ga je hrvatsko plemstvo sklopilo s ugarskim kraljem Kolomanom, u savez s Ugarskim Kraljevstvom. Po tom ugovoru dva je kraljevstva povezivala samo osoba zajedničkoga kralja. Godine 1527.,

izborom nadvojvode Ferdinanda Habsburškoga za hrvatskoga, a zatim i ugarskoga kralja, hrvatsko-ugarska personalna unija proširila se i na Austriju. No za vladavine centralističkih vladara Marije Terezije (1740. - 1780.) i njezina sina Josipa II. (1780. - 1790.) proširena se personalna unija pretvorila u realnu uniju.

Tako je drevno Hrvatsko Kraljevstvo, pritisnuto okolnostima, posve otklizalo u virtualnu zbilju. Još od XIII. stoljeća ono se više nije tako ni zvalo, a god. 1790. bilo je realno svedeno na Kraljevstvo Hrvatske i Slavonije (*Regnum Croatiae et Slavoniae*).

No bez obzira na stvarno stanje i vladarske titulature hrvatsko je plemstvo, svećenstvo i građanstvo stoljećima njegovalo svijest o jedinstvu negdašnjega državnog organizma. Tu svijest ništa nije moglo zatrti. Virtualni državni organizam tvorili su njegovi realno „razbacani udovi“ (*membra disjecta*), ali pravna je uspomena na negdašnje Hrvatsko Kraljevstvo bila jača od zbilje. Poslije je to jedinstvo države sve do raspada Austro-Ugarske god. 1918. - u tjesnacu između austrijskoga centralizma i mađarskoga hegemonizma - izrijekom zazivao naziv Trojedna Kraljevina Hrvatska, Dalmacija i Slavonija ili kolokvijalno -Trojednica.

Stvarnu osnovu tadašnjega hrvatskog suverenizma jasno ocrtavaju geopolitičke prilike.

U vrijeme kada je ban Erdödy u Budimu branio „prava kraljevstva“ Bosna i Hercegovina bile su dio Osmanskoga Carstva, Istra i Dalmacija pod vlašću

Mletačke Republike. Rijeka i Hrvatsko Primorje tvorili su od 1786. Ugarsko Primorje (*Litorale Hungaricum*). Međimurje je bilo dio Ugarske. Vojna Krajina - od Velebita do Zemuna i Petrovaradina, od Jasenovca do Varaždina – nije bila zastupljena u Hrvatskomu saboru. Tim područjem, s iznimkom Banske Krajine, suvereno je upravljalo Dvorsko ratno vijeće. Hrvatski ban i Sabor vladali su otprilike jednom desetinom Tomislavova Hrvatskoga Kraljevstva. „Prava kraljevstva“, na kojima je ponosno ustrajavao ban Ivan Erdödy, realno su u drugoj polovici XVIII. stoljeća bila svedena na „prava i uredbe mjesne samouprave“ (*jura et statuta municipalia*).

U takvim se okolnostima, s gledišta realne politike i političke pragmatike, državopravni suverenizam doima kao retrogradna feudalna sanjarija. Nasuprot tomu, s povijesnoga motrišta, to se aristokratsko stajalište čini vrlo dalekovidnim. Kao da je na samom početku moderne ispravno predviđalo da će na njezinu kraju žestoki demokratski nacionalizam završiti u zaboritu „ustavnomu patriotizmu“.

Bilo kako bilo, državopravnom suverenizmu pripada časno mjesto u povijesti hrvatskih političkih ideja. On je nepokolebljivo ustrajavao s jedne strane na pravu države i s druge strane na pravu državljana. Oba prava izvodio je samo iz pravne predaje i prostorne oprjeke koju je tada označivala formula “domorodac” - “pridošlica” (*indigena - advena*).

Tako visok stupanj apstrakcije uzdignuo je državno-pravni suverenizam visoko nad arenu rasnih, narodnosnih, vjerskih, staleških i drugih interesa - i zaštitio ga od vulgarnih političkih stranputica njegova doba.

IV.

NARODNI PREPOROD ILI RAĐANJE NACIJE

Napoleonski ratovi i sraz francuskih, austrijskih i mađarskih imperijalnih interesa na hrvatskomu tlu u prvoj trećini XIX. stoljeća prouzročili su oblikovanje političke samosvijesti koju su podjednako hranila oba sloja kulturnoga supstrata – centripetalni i centrifugalni.

Mirom u Campo Formiju god. 1797. Austrija je, kao naknadu za Lombardiju, koju je morala ustupiti Republici Francuskoj, dobila mletačke posjede na istočnoj jadranskoj obali: Istru, Dalmaciju, otoke i Boku Kotorsku. No već god. 1805. francuski je car Napoleon I. te krajeve oteo Austriji. God. 1808. dokinuo je Dubrovačku Republiku, a 1809. zaposjeo je i ostale hrvatske krajeve južno od Save. Sva ta područja uvrstio je u novu upravnu jedinicu Francuskoga Carstva - Ilirske Pokrajine (*Provinces Illyriennes*, 1809. - 1813.).

Nakon Napoleonova poraza u „Bitci narodā“ kod Leipziga god. 1813. ti su krajevi vraćeni pod vlast hrvatskoga i ugarskoga kralja. No kralj je Franjo I. držao da

južnu Hrvatsku nije zadobio „pravom kraljevstva“ (*jure regni*), kao hrvatski i ugarski kralj, nego „pravom oružja“ (*jure armorum*), kao austrijski car. Hrvatske dijelove Ilirskih Pokrajina nije stoga pripojio Hrvatskoj, nego ih je - izuzevši Dalmaciju i Vojnu Krajinu - usprkos protivljenju Hrvatske i Ugarske utjelovio u novu austrijsku Kraljevinu Iliriju (*Königreich Illyrien*, 1816. - 1822.).

Tako je imperijalna upravna pragmatika - prvo francuska, a zatim austrijska - na početku XIX. stoljeća prenijela ilirsko ime iz klasicističke kulture u visoku politiku i političku geografiju.

Projekti Velike Austrije i Velike Mađarske, sustavna germanizacija, mađarizacija i talijanizacija, nasilno političko organiziranje dijelova hrvatskoga državnog prostora pod tuđim imenima prouzročili su otpor kojemu su začudan oblik odredile tada dominantne ideje.

Oko god. 1830. hrvatsko se građanstvo podjednako predstavljalo baštinikom državnopravnoga suverenizma hrvatskoga plemstva i centrifugalne kulturne strategije hrvatskoga svećenstva. Svjesno odnosa snaga u Habsburškoj Monarhiji, ono je vjerovalo da se austrijskom i mađarskom velikodržavlju može oduprijeti samo vlastitim velikodržavnim projektom. Tako je kontrapunkt pogibeljne zbilje i obrambenih ideja u ozračju europskoga romantizma prve trećine XIX. stoljeća iznjedrio koncept Velike Ilirije.

Zamisao je nastala na mitu da su Južni Slaveni jedan - ilirski - narod. Centrifugalna kulturna strategija čuvanja narodnoga interesa stoljećima je širila taj mit.

U kritičnom času on je „domorodcima“ poslužio kao patriotska osnova za poziv svim Južnim Slavenima da se pod zajedničkim – ilirskim - imenom okupe oko Zagreba kao svoga kulturnog središta. Tako je počeo politički proces poznat pod nazivom Ilirski pokret (1836. – 1843.).

Pokret je izazvao oduševljenje u Hrvata. U drugih južnoslavenskih naroda naišao je na ravnodušnost ili odbojnost. Stoga se sveo na realnu mjeru. Povijest ga danas ocjenjuje kao središnju dionicu Hrvatskoga narodnog preporoda (1830. - 1850.).

Mladi vođa Ilirskoga pokreta Ljudevit Gaj (1809. - 1872.) i njegov stari ideolog grof Janko Drašković (1770. - 1856.) počeli su kao prava djeca svoga doba - od jezika.

U knjižici *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* (Budim, 1830.) Gaj je predložio slovopisnu reformu hrvatskoga jezika. Zauzeo se, poput Pavla Rittera Vitezovića potkraj XVII. stoljeća, za latinicu i načelo: jedan glas - jedan znak. Malo zatim Drašković je za pisanje rasprave *Disertacija illiti Razgovor darovan gospodi poklisarom* (Karlovac, 1832.) izabrao „naški jezik“, točnije njegovo štokavsko narječje. U „Pridslovju“ rasprave „stari domorodac“ obrazlaže izbor štokavštine tvrdnjom da je na njoj tiskano najviše knjiga, da je ona „najhodnije“, najizgrađenije, najživotnije i najljepše narječje „u Slavo-Hrvatih“, te da stoga i on, iako je rođen u Zagrebu, štokavštinu prihvaća kao opći narodni jezik.

Disertacija međutim nije jezikoslovna rasprava. Ona je cjelovit kulturni, politički i gospodarski program izložen u obliku naputaka hrvatskim zastupnicima u Ugarsko-hrvatskomu saboru.

Disertacija zagovara ujedinjenje hrvatskih i slovenskih zemalja (i Bosne) u „Iliriju Veliku“ ili „Kraljevstvo Iliričko“. Predlaže osnivanje vlade neovisne o Beču i Pešti. Nova država treba ostati u sklopu Habsburške Monarhije, ne prekidajući svezu s Ugarskom. Državom treba upravljati ban. Prijeko je potrebno modernizirati sva područja narodnoga života, poglavito razvijati prosvjetu i obrazovanje, književnost i znanost, promet i obrt, industriju i trgovinu.

Program su oduševljeno prihvatili presudni čimbenici hrvatskoga društva: dio visokoga plemstva, građanska inteligencija i svećenstvo.

Godine 1835. Gaj je pokrenuo „Novine horvatske“ s tjednim književno-obrazovnim prilogom “Danica horvatska, slavonska i dalmatinska”. List isprva izlazi na kajkavskom i štokavskom narječju, ali od početka godine 1836. napušta kajkavsko narječje i stari pravopis, mijenja ime u “Ilirske narodne novine”, a književno-obrazovni prilog postaje “Danica ilirska”.

Dio „domorodaca“ dočekao je ilirstvo kao elementarnu nepogodu. Siromašni seoski plemići i županijski činovnici, usidreni u tradicijama Hrvatskoga Kraljevstva i feudalnim povlasticama, nisu se ni mogli ni htjeli odreći hrvatskoga narodnog imena i hrvatskoga državnog saveza s Madžarima. Promjenu narodnoga ime-

na žigosali su kao izdaju hrvatstva. Radi obrane ustava od centrifugalnih težnja Ilirskoga pokreta osnovali su, na poticaj iz Pešte, god. 1841. Horvatsko-vugersku stranku. Ona se poslije predstavljala kao „ustavna stranka“, a učeni su protivnici njezine članove i pristasaše prozvali „madžaromanima“, što se u političkomu žargonu pretvorilo u „madžarone“.

Na osnutak Horvatsko-vugerske stranke ilirci su potkraj godine odgovorili osnivanjem Ilirske narodne stranke. Optužbe za izdaju hrvatstva odbijali su tvrdnjom da je hrvatstvo politički, a ilirstvo kulturni program njihove stranke. Za tu svrhu Gaj je skovao geslo: „Da Bog živi konstituciju ugarsku, kraljevinu hrvatsku i narodnost ilirsku!“

Kada je god. 1843. kralj Ferdinand V. popustio mađarskomu pritisku i zabranio političku porabu ilirskoga imena, Gaj nije prosvjedovao. Ali nije se ni odrekao ilirstva. Stranka je preimenovana u Narodnu stranku, novine u „Narodne novine“, a književni je prilog zadržao ime „Danica ilirska“.

Izvanjske promjene nisu riješile politički prijevor između iliraca i mađarona. Naprotiv, one su ga dodatno produbile. O dubini prijepora svjedoči događaj poznat pod imenom Srpanjskih žrtava. Zbio se 29. srpnja 1845. Nakon izmanipulirane mađaronske pobjede na zagrebačkim županijskim izborima protivnici su se sukobili na Trgu sv. Marka. Poginulo je 13, a ranjeno 27 osoba, od kojih je 9 podleglo ranama.

Unatoč sukobu s mađaronima i opstruktivnu upletanju Beča i Pešte ilirci su zdušno provodili svoj program. Osnovani su desetak ustanova koje su presudno utjecale na oblikovanje hrvatskoga društva i buđenje narodne samosvijesti. Među tim ustanovama glavni su dio posla, uz Gajeve novine, obavile Ilirska čitaonica (1838.), Ilirska narodna stranka (1841.), Horvatsko-slavonsko gospodarsko društvo (1841.), Matica ilirska (1842.), Narodni muzej (1846.) i Prva hrvatska štedionica (1846.).

Posljednji staleški Sabor, kojim su dominirali ilirski „narodnjaci“, napokon se u novom ozračju godine 1847. oprostio od svoga najvidljivijega srednjovjekovnog obilježja – latinskoga jezika. „Diplomatičkim“ (tj. službenim) proglasio je hrvatski jezik. Znamenitost događaja ogleda se u činjenici da su dotad u hrvatskomu etničkom prostoru ravnopravno konkurirali Vrančićevi „najugledniji europski jezici“: latinski, talijanski, njemački, hrvatski i mađarski.

Političkim, kulturnim, prosvjetnim, znanstvenim i gospodarskim radom ilirci su pripremili „domorodce“ za „Proljeće narodā“ (1848.). Bez njihova rada nezamisliva je Velika narodna skupština, sastavljena od predstavnika svih društvenih slojeva Trojedne Kraljevine, koja je 25. ožujka 1848. zasjedala u Narodnom domu u Zagrebu i prihvatila dokument Zahtijevanja naroda.

Skupština je među ostalim zahtijevala imenovanje zapovjednika Prve banske pukovnije pukovnika Josipa Jelačića Bužimskoga hrvatskim banom, što brže sazivanje Sabora, pripojenje Dalmacije i Vojne Krajine

Hrvatskoj, hrvatsku neovisnost o Ugarskoj na području financija, jezika i školstva, slobodu pisanja i govora, jednakost pred sudovima, opće izborno pravo, te dokidanje kmetstva i staleških povlastica.

Nakon zasjedanja skupštine u Beč je odaslana pitoreskna deputacija od oko 400 ljudi da kralju preda Zahtijevanja naroda. Predvodio ju je Ljudevit Gaj. Na putu je deputacija doznala da je kralj već 23. ožujka Jelačića imenovao banom, pa mu je 29. ožujka podastrla donekle izmijenjena Zahtijevanja naroda.

Kako je mađarska revolucija, uz liberalno-demokratske reforme, kao svoje glavne ciljeve istaknula neovisnost Ugarske o Beču i opću mađarizaciju „zemalja krune sv. Stjepana“, Dvoru je bilo jasno da se interesi Beča i Zagreba djelomice poklapaju. No držao je da mu je Ugarska važnija od Hrvatske. Stoga je, hineći popuštanje na objema stranama, podjednako taktizirao i s Ugarskom i s Hrvatskom.

Ilirci su držanje Dvora protumačili kao naklonost dinastije Hrvatskoj. Stoga su pregnuli da iskoriste povoljne okolnosti. Tako su (od ožujka 1848. do rujna 1849.), dok su Windischgrätz, Jelačić, Radetzky i Paskijevič gušili habsburško „Proljeće narodā“, nakratko ostvarili svoje glavne ciljeve: dokinuli su kmetstvo, ujedinili pod vlašću bana Jelačića i Banskoga vijeća cjelokupni državni teritorij, osim Istre i kvarnerskih otoka, i uspostavili neovisnost Trojedne Kraljevine. Činilo se da je pobjeda u Hrvatsko-mađarskomu ratu konstituirala modernu hrvatsku naciju.

No, čim se dinastija konsolidirala, novi je car i kralj Franjo Josip I. patentom od 4. ožujka 1849. donio ustav za cijelo Carstvo. Tim oktroiranim ustavom poništio je, osim dokinuća kmetstva, gotovo sva postignuća „Proljeća narodā“. Uveo je centralistički apsolutizam, koji je potrajao deset godina (1850. – 1860.). Trojedna Kraljevina ostala je doduše neovisna o Ugarskoj, ali je vraćena u prijašnju političku rascjepkanost i raskomadana u nekoliko austrijskih krunovina.

No, iako je „Proljeće narodā“ ugušeno, nastojanja pokreta nisu bila uzaludna. Osnovne stečevine nisu se dale zatrti. Naprotiv, one su, unatoč silnim otporima, do 80-ih godina XIX. stoljeća preplavile cijeli hrvatski etnički prostor.

Od god. 1830. do god. 1850. ilirci su razvili ujednačenu pismenost, stvorili suvremenu književnost i umjetnost, osposobili, na zasadama prethodnih stoljeća, hrvatski jezik za službenu porabu, pokrenuli novinstvo, rasprostranili mitove o zajedničkom podrijetlu naroda, probudili osjećajno zajedništvo „razbacanih udova“ Trojednice, stvorili - od trobojnice do buduće hrvatske himne - jedinstvenu etnosimboličku sferu i na poslijetku god. 1848./49. pod banom Jelačićem organizirali hrvatsku vojsku i ocrtali međe narodnoga teritorija.

Time su položili temelje konstituiranju moderne hrvatske nacije.

V. KONCEPTUALNO PROTUSLOVLJE

Temelji su međutim bili začudni, protuslovni i pustolovni.

Projekt „Ilirije Velike“ ili „Kraljevstva Iliričkoga“, koji su ilirci suprotstavili projektima Velike Austrije i Velike Madžarske, pokrenuo je proces konstituiranja moderne hrvatske nacije pod tuđim imenom.

Ilirsko ime nije međutim bilo samo tuđe. Ono je bilo i povijesno neutemeljeno i sadržajno neodređeno. Od XVI. stoljeća ilirstvo je, kao što smo već rekli, bilo učeni sinonim hrvatstva. Od god. 1745. do god. 1792. – za postojanja Ilirske dvorske komisije, Ilirske dvorske deputacije i Ilirske dvorske kancelarije – to je ime na Dvoru službeno označivalo srpsko i vlaško pravoslavno pučanstvo koje je u bijegu pred Osmanovcima našlo utočište u Monarhiji. Osim toga ono je bilo gotovo posve nepoznato hrvatskomu puku.

Na Ilirski pokret ovako se, iz odmaka od tridesetak godina, osvrnuo Ante Starčević: „Za Ilirstva ne biaše drugo nego da budeš Ilir ili Magjaron. Reći da si Hrvat, znamenova da si Magjaron.“

Starčević ističe da su političke prilike prisilile hrvatske preporoditelje na identifikaciju s Ilirima. No on - i sam negdašnji ilirac - nakon sloma „Proljeća narodā“ žestoko osuđuje tu identifikaciju. Drži da je ona odmaknula ilirce i njihovu politiku od političke zbilje i odvela ih, umjesto u konstrukciju nacije, u difuzan mitem visoke hrvatske kulture.

Njegovu prosudbu potvrđuje raščlamba Gajeva gesla: „Da Bog živi konstituciju ugarsku, kraljevinu hrvatsku i narodnost ilirsku!“

To geslo sažima program Ilirske narodne stranke. Ono je, kad se pomnije pogleda, golo protuslovlje: na jednoj strani centripetalna sila povijesnoga hrvatskog državnog prava („konstitucija ugarska i kraljevina hrvatska“), na drugoj centrifugalna sila neodređenoga narodnog identiteta („narodnost ilirska“).

Ima li se na umu da narodni identitet određuje narodni interes, očito je da neodređen narodni identitet ne može odrediti narodni interes. Političko je protuslovlje programa dakle bjelodano. Konstituirati naciju znači uspostaviti funkcionalno jedinstvo naroda na određenom teritoriju, odnosno uspostaviti njegovu političku posebnost. Posebnost se pak ne može uspostaviti a da se „nešto“ ne razgraniči od „svega“ drugoga. U Gajevu geslu hrvatsko državno pravo određuje, a neodređena „narodnost ilirska“ briše teritorijalne međe buduće nacije. Što jedno gradi, drugo razgrađuje.

Premda se pod ilirštvom – kao i pod dalmatinstvom i slovinstvom – u centrifugalnoj hrvatskoj svijesti krilo hrvatstvo, ilirsko se ime u popularnoj hrvatskoj kulturi vrlo rijetko pojavljivalo. Kada bi se i pojavilo, zahtijevalo je tumačenje.

Poučna su u tom pogledu dva naslova iz XVIII. stoljeća. God. 1747. objavio je franjevac Filip Grabovac pjesmaricu *Cvit razgovora naroda iliričkoga iliti rvackoga*. Ni puno desetljeće nakon toga – god. 1756. – izašla je prvi put iz tiska pjesmarica njegova redovničkog kolege Andrije Kačića Miošića *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Grabovčeva je baština očita. „Cvit“ se pretvorio u „ugodu“, ali preživjeli su „razgovor“ i „narod“. Narod je međutim „ilirički iliti rvacki“ u Kačića ustupio mjesto narodu „slovinskomu“.

Zašto je Kačić promijenio narodno ime? Može se samo nagađati. Ime „slovinsko“ puku je po svoj prilici bilo poznatije od „iliričkoga“. Tomu istom puku „rvacko“ je ime zacijelo bilo poznatije od „slovinskoga“. No, to ga nije spasilo. Možda o Kačićevim razlozima više govore sudbine pisaca i njihovih knjiga. Grabovca je mletačka sila bacila u tamnicu, a *Cvit razgovora* gurnula u zaborav. U istim političkim uvjetima Kačić je stekao visok ugled, a *Razgovor ugodni* naišao je na vrlo širok odjek, osobito u slavenskih naroda. Preveden je na latinski. Pojedine pjesme prodrle su i u žive zapadne jezike: talijanski (A. Fortis, F. Cusani), njemački (Herder, Goethe), francuski (madame Ro-

senberg, Mérimée) i engleski (J. Symonds, J. Strang). Nebrojena izdanja u 250 godina nakon prvotiska pri-
skrbila su *Razgovoru ugodnom* slavu najpopularnije
hrvatske knjige.

Ilirstvo je međutim, kao i slovinstvo, nudilo svijetu
mit o hrvatskomu narodnom identitetu. Oba su mita
funkcionirala kao centrifugalni kulturni strategemi ču-
vanja narodnoga interesa. No u samoj Hrvatskoj – ni
u francuskim Ilirskim Pokrajinama (1809. – 1813.) ni u
austrijskoj Kraljevini Iliriji (1816. - 1822.), ni u Slavoniji
– nitko se nije uistinu smatrao ni Ilirom ni Slovinom.

Da paradoks bude veći, iako su identitetski mitem
visoke hrvatske kulture, ilirstvo, preoblikovali u prepo-
rodni ideologem, ni sami se ilirci, pa ni njihovi prvaci
Ljudevit Gaj i Janko Drašković - unatoč alatima svoje
političke borbe: ilirskomu grbu, ilirskim budnicama i
ilirskim surkama - nisu uistinu smatrali Ilirima.

To dokazuju njihove reakcije, odnosno izostanak re-
akcija na izazovne događaje.

Nitko od iliraca nije god. 1843. prosvjedovao zbog
zabrane političke porabe ilirskoga imena. Nitko od njih
nije osporio ni projekt Velike Srbije. Ne onaj što ga je
god. 1844. u znamenitom *Načertaniju* izložio Ilija Ga-
rašanin (za koji ilirci vjerojatno nisu znali), nego nje-
govu kulturnu inačicu, koju je god. 1849. u članku *Srbi
svi i svuda* brutalno izložio Vuk St. Karadžić, poričući
Hrvatima njihovo narodno ime i štokavskoj osnovi hr-
vatskoga jezika njezino hrvatstvo.

Ogluha na te izazove čini se čudnom. No ona je zapravo bila nulta točka preobrazbe ilirstva u jugoslavstvo, koja se nakon Hrvatsko-madžarskoga rata god. 1848./49. dogodila bez ikakvih teškoća.

Godine 1849. mladi đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer piše da je njegov politički *credo* i zadaća "jugoslavjana sdružiti se, složiti i ujediniti". God. 1850. Ivan Kukuljević Sakcinski osniva, uz potporu bana Jelačića, Društvo za povjesnicu jugoslavensku i časopis „Arkiv za povjesnicu jugoslavensku“. Iste god. 1850. Ivan Kukuljević Sakcinski, Dimitrija Demeter, Ivan Mažuranić, Vinko Pacel i Stjepan Pejaković supotpisuju sa Slovincem Franjom Miklošićem i Srbima Vukom Karadžićem i Đurom Daničićem tzv. Bečki književni dogovor, po kojemu „jedan narod treba jednu književnost da ima“. Nakon osnutka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti god. 1866. ilirstvo institucionalno živi samo još u imenu Matice ilirske. No i ona ga se uskoro odriče, pa od god. 1874. nosi naziv Matica hrvatska.

Takav razvoj događaja baca dvojbenu svjetlo na ilirce i njihovu tvrdnju da im je hrvatstvo politički, a ilirstvo kulturni program.

Kada je o tomu riječ, nameću se pitanja: Kako je moguć takav programski spoj? Kako se mogu koordinirati političko hrvatstvo i kulturno ilirstvo? Nije li upravo kultura u najširem smislu riječi medij koji izgrađuje narodni identitet? Ne određuje li upravo narodni identitet

što je narodni interes? Nije li u normalnu redu stvari glavna zadaća politike čuvati, promicati, razvijati i štiti-
ti narodni interes? I, napokon, ne prikriva li oprjeka po-
litičko hrvatstvo - kulturno ilirstvo prave ciljeve iliraca?

Dvojba je mnogo. Ključna je ipak dvojba: Što je
čemu nadređeno, politički program kulturnomu ili kul-
turni program političkomu?

Ta dvojba vraća nas na početak, na pitanje: Tko su
hrvatskim narodnim preporoditeljima - Iliri? Ako su im
Iliri Hrvati, nema sumnje: ilirstvo je hrvatstvo. U tom
slučaju odvajanje hrvatstva od ilirstva, političkoga od
kulturnoga programa, nije samo nepotrebno. Ono je i
besmisleno. Ako su im pak Iliri osim Hrvata i Slovenci
i Srbi i Bugari, premda se i jedni i drugi i treći odbijaju
identificirati s Ilirima, nameće se pitanje: Što je ilirce
nukalo da Hrvatima nude identifikaciju s tim narodi-
ma? Ili obratno: Što ih je nukalo da Slovencima, Sr-
bima i Bugarima pod ilirskim imenom nude hrvatstvo
kao politički program?

Odgovore ne može dati logičko-politološka raščlam-
ba. No, unatoč protuslovlju programskoga spoja hr-
vatstva i ilirstva, pogrešno bi bilo ocijeniti taj program
kao diletantski ideološki krpež ili preuzeti madžaron-
sku ocjenu da je posrijedi izdaja hrvatstva.

Takvim tumačenjima protive se činjenice. Da su ilirci
podjednako iskreno baštinili državnopravni suvereni-
zam hrvatskoga plemstva i centrifugalnu kulturnu stra-
tegiju hrvatskoga svećenstva, dokazuju njihova žar-

ka politička nastojanja i privremena ostvarenja god. 1848. kao i njihov oduševljeni kulturni rad od početka 30-ih godina.

Uostalom, koliko god je priča čudna i zamršena, neke su stvari posve razvidne. U prvoj polovici XIX. stoljeća ilirstvo je u hrvatskih narodnih preporoditelja igralo dvostruku ulogu. Na jednoj strani ono je funkcioniralo kao tradicionalni centrifugalni kulturni strategem čuvanja hrvatskoga narodnog interesa, a na drugoj, već u Draškovićevu projektu „Ilirije Velike“, kao centripetalni politički strategem konstituiranja moderne hrvatske nacije.

Budući da je i nakon zabrane političke porabe ilirskoga imena ilirstvu ostavljena sloboda da kulturno okuplja Južne Slavene oko Hrvata, ništa ga nije priječilo da se nakon Prvoga slavenskog kongresa u Pragu god. 1848. prometne u jugoslavenstvo.

Novi ideologem nije od ilirstva baštinio samo težnju za kulturnim zajedništvom Južnih Slavena, nego i protuaustrijski i protumadžarski naboj. Zbog toga je jugoslavenstvo, kao nekoć ilirstvo, u novim uvjetima - u okviru austroslavizma – služilo kao hrvatsko idejno uporište u borbi za trijalistički preustroj Habsburške Monarhije u državu austrijskih Nijemaca, Mađara i Slavena.

No, za razliku od ilirstva, jugoslavenstvo je istodobno gledalo na istok i nudilo Južnim Slavenima ideju o narodnomu ujedinjenju i stvaranju zajedničke države izvan Habsburške Monarhije.

O tomu nedvosmisleno govore prve izjave nositelja novog ideologema. Strossmayer, kao što smo već spomenuli, vjeruje da je zadaća "jugoslavjana sdružiti se, složiti i ujediniti", a dojučerašnji ilirci Kukuljević, Demeter i Mažuranić – zajedno s Vukom Karadžićem i Franjom Miklošićem - „znaju“ da „jedan narod treba jednu književnost da ima“.

Strossmayerova formulacija odaje da biskup zna tko su „jugoslavjani“, odnosno da zna da oni nisu jedan narod. A nema nikakve osnove ni za pretpostavku da su Kukuljević, Demeter i Mažuranić, iako su potpisali takvu izjavu, Slovence, Hrvate i Srbe doista smatrali „jednim narodom“.

Te izjave treba smatrati pukim očitovanjem političke volje: oblikovati nov – jugoslavenski - narodni identitet.

Odakle ta volja? O tomu se i danas nagađa i spori. Potežu se zamršeni argumenti i protuargumenti. No stvar je, gleda li se iz obzora povijesnoga iskustva, prilično jednostavna. Tu volju rodile su političke i demografske okolnosti, kojima se pridružila jedna tada općenito rasprostranjena zabluda.

Hrvatski su ilirci i jugoslaveni, sudeći po njihovim spisima, u XIX. stoljeću, poučeni geopolitičkim igrama europskih sila, prigrlili načelo koje će u XX. stoljeću teoretičar države i prava Carl Schmitt formulirati kao pravnu sentenciju: *Auctoritas non veritas facit legem* (vlast, a ne istina, stvara zakon). Sentencija odaje vje-

ru u beskrajnu moć „društvene konstrukcije“, davno prije Benedicta Andersona i suvremenih “društvenih konstruktivista”.

Drastičnu primjenu toga načela Europa je iskusila u propalim eksperimentima komunizma i nacionalnoga socijalizma. No, unatoč takvim iskustvima, politička moć ne odustaje. Danas to načelo bezobzirno primjenjuju SAD kada Hrvatsku, Albaniju i Makedoniju svrstavaju u zemlje Američko-jadranske povelje o partnerstvu, premda znaju da Makedonija nije ni američka ni jadranska zemlja. Jednako ga primjenjuje Europska unija kada u Jugoistočnoj Europi stvara Srednjoeuropsko područje slobodne trgovine (Nova CEFTA), premda zna da će u njemu samo Hrvatska biti djelomice srednjoeuropska zemlja.

Ne treba se dakle čuditi hrvatskim ilircima i jugoslavenima što su konstruirali „Iliriju Veliku“ i „Jugoslaviju“.

Hrvatski ilirci i jugoslaveni svoje su političke projekte temeljili na dvjema premisama koje su smatrali apsolutno superiornima: na hrvatskomu povijesnom državnom pravu i na kulturnoj nadmoći hrvatskoga naroda nad ostalim Južnim Slavenima. Prvi su vjerovali da će na tim osnovama u ilirstvu, a drugi u jugoslavenstvu ostvariti prevlast hrvatstva.

Vjera u beskrajnu moć „društvene konstrukcije“ univerzalan je odgovor na niz intrigantnih pitanja: Zašto ni ilirci ni jugoslaveni nisu osporavali teze Vuka Karadžića, kada je tvrdio da Hrvati, ako ne će da su Srbi,

nemaju drugoga narodnog imena i da su svi štokavci Srbi? Kako su Kukuljević, Demeter i Mažuranić nakon toga Karadžićeva izgreda mogli s njime „drugovati“? Zašto je Strossmayer upravo Karadžićevu tajniku Đuri Daničiću povjerio uređivanje *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti? Zašto je taj mladogramatičarski rječnički projekt žrtvovao kajkavsku i čakavsku potku hrvatskoga jezika?

Možda se obrazloženje čini nategnutim. No izrije-kom ga podupiru i ilirci i jugoslaveni. Duboko uvjereni u golemu hrvatsku nadmoć, ni jedni ni drugi nisu tajili svoje nakane. Ideolog Ilirskoga pokreta Janko Drašković predlagao je u *Disertaciji* da se od hrvatskih i nehrvatskih zemalja skroji „Ilirija Velika“ ili „Kraljevstvo Iliričko“, a prvi predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Franjo Rački obrazložio je osnutak te ustanove riječima: „Naša je Akademija osnovana ponajprije da hrvatskomu narodu služi, da ispituje njegov jezik, njegovu povijest i književnost, domovine njegove prirodne odnošaje.“

Rački ne govori ni o ilirstvu ni o jugoslavenstvu, ali tumačeći zadaću središnje institucije jugoslavenstva, temeljito raskrinkava oba ideologema. Ako je Jugoslavenska akademija osnovana „da hrvatskomu narodu služi“, što je onda jugoslavenstvo? Ono je samo suvremena modifikacija ilirstva i kao takvo - kulturni strategem naivnoga hrvatskog imperijalizma.

To, dakako, nije moglo promaknuti kulturnim i političkim elitama drugih južnoslavenskih naroda. One su zbog toga zazirale od hrvatskih ponuda. Odbijale su transnacionalne ideje i nastojale ostvariti svoje nacionalne vizije budućnosti.

Tako su Srbi, držeći se strategije izložene god. 1844. u *Načertaniju* Ilije Garašanina, vodili dugoročnu nacionalnu politiku i - zahvaljujući međunarodnim prilikama i kulturnomu supstratu što su ga stvorili hrvatski ilirci i jugoslaveni - god. 1918. na razvalinama Austro-Ugarske uspostavili svoj imperij.

Kulturni šok što ga je taj obrat proizveo u hrvatskomu društvu opisao je suvremenik i sudionik događaja Ksaver Šandor Đalski u romanu *Pronevjereni ideali* (1923.).

Nakon ratne cezure, koju je urezala Nezavisna Država Hrvatska (1941. - 1945.), srpski je imperij u sličnu spletu međunarodnih okolnosti obnovljen pod komunističkom zastavom.

Državna ideologija prikrivala je i prvi i drugi put srpski imperijalizam jugoslavenskim imenom. Kao što je uspostavu Jugoslavije opravdavala floskulom o „jednom troplemenom narodu“, njezinu je obnovu obrazlagala floskulom o „bratstvu i jedinstvu“ i „vjekovnoj težnji naših naroda za zajedničkom državom“.

Bijedu svoga položaja u tim dvjema državama Hrvati su uglavnom doživljavali kao neshvatljiv hir velikih sila. Oni koji su to promatrali iz povijesne perspektive

naslućivali su u nevoljama hrvatskoga naroda odmazdu neke više pravde, koja na potomcima okrutno kažnjava oholost predaka.

Ovdje se međutim nameće pitanje: Kako su konceptualna protuslovlja ilirstva i jugoslavenstva djelovala na proces konstituiranja hrvatske nacije?

Dijalektičari na to pitanje odgovaraju s pozicije totalnoga znanja. Oni vide ilirstvo i jugoslavenstvo kao dva susljedna dijalektička koraka, odnosno kao nužne etape u razvitku hrvatstva, koje se - eto - u naše doba definitivno ostvarilo. Pri tomu, zatvoreni u svoju shemu, odbijaju argumente kojima ih opovrgava zbilja.

Bjelodano je međutim da su ilirstvo i jugoslavenstvo bili ideologemi koji su se dobrim dijelom nametali kao centrifugalne političke alternative hrvatstvu. Oni su time ometali izgradnju hrvatskoga narodnog identiteta. Zbog njih su se Hrvati cijelo stoljeće i pol kolebali između hrvatstva i ilirstva, između hrvatstva i jugoslavenstva. Sebi su bili Hrvati, a svijetu Iliri; sebi Hrvati, a svijetu Jugoslaveni.

Ti su dakle ideologemi, istodobno sabirući i raspršujući narodnu energiju, bili one duhovne sile koje su proces konstituiranja hrvatske nacije na samom početku dovele u centripetalno-centrifugalnu slijepu ulicu.

VI. RAZDRTA NACIJA

Do god. 1848. u Hrvatskoj su postojala dva politička tabora: (ilirski) narodnjaci i (madžaronski) unionisti. Nakon gušenja „Proljeća narodā“ političke je procese prekrio zastor Bachova apsolutizma (1850. - 1860.). Kada je nastupilo „ustavno doba“, pokazalo se da je u političkomu mraku bečkoga apsolutizma kulturna dinamika bitno promijenila sliku hrvatske politike.

Madžaroni su, bez obzira na raskid državnopravnih sveza Hrvatske s Ugarskom, ustrajali na poziciji da Hrvati kao narod nemaju budućnosti izvan državnoga saveza s Ugarskom.

Narodna stranka nije uspjela sačuvati svoje programsko jedinstvo suprotnosti: političkoga hrvatstva i kulturnoga ilirstva. Programske su se sastavnice osamostalile, modernizirale i apsolutizirale. Tako se konceptualno protuslovlje Ilirskoga pokreta razriješilo raskolom Narodne stranke.

Centrifugalna većina zadržala je – pod vodstvom Josipa Jurja Strossmayera - stranačko ime. Ilirstvo je modernizirala. Preobrazila ga je u jugoslavenstvo

i istaknula kao politički program. Potporu je, kao i dotad, tražila u Beču, ali je u novim okolnostima, u doba uspona slavistike i sveslavenstva, podjednake nade polagala u slavensku uzajamnost.

Centripetalna manjina odbacila je ilirstvo. Politički program (ilirske) Narodne stranke, hrvatstvo, protegnula je i na područje kulture. God. 1861. osnovala je - pod vodstvom Ante Starčevića i Eugena Kvaternika - Stranku prava. Potporu je tražila u hrvatskomu narodu, a nastojala je zadobiti i naklonost inozemnih neprijatelja Monarhije (Napoleona III., Cavoura, Nikole I.).

Carsko poništenje političkih stečevina „Proljeća narodā“ pravaše je ogorčilo do otvorene mržnje prema Austriji. No još ih je više boljela prilagodba iliraca novim okolnostima. U njihovu jugoslavenstvu oni su vidjeli otvaranje vrata projektu Velike Srbije.

Polazeći s takvih pozicija, Starčević je god. 1852. žestoko odgovorio na Karadžićevo poricanje hrvatstva. Podjednako žestoko udario je na ilirstvo i (jugo)-slavenstvo. Oboje je osudio kao ideološku maglu koja nema nikakva uporišta u povijesti, ali izvrsno služi držanju hrvatskoga naroda u sužanjstvu.

Tuđinske sluge – austrofile i hungarofile – Starčević je nazivao skupnim imenom „madžarolci“ (po Madžarima i Tirolcima). Povremeno ih je dijelio na „janjičare“ i „mameluke“. Zgražanje nad njihovim političkim postupcima izražavao je kovanicom „slavoserbi“, poigravajući se općim značenjem latinskih etnonima Slavena

i Srba: *sc/avi* – sužnji, *servi* – robovi. „Slavoserbi“ su, dakle, u njegovu političkom govoru ljudi sužanjsko-ropske ćudi, „koje će svatko, ako se ne da više, kupiti i za zdjelu krumpira“.

Politici oslanjanja na Beč i Peštu, laviranju između tuđinskih središta političke moći, pouzdavanju u tuđe dobre namjere, maštanju o slavenskoj uzajamnosti i povodaenju za sličnim centrifugalnim idejama - Starčević je suprotstavio hrvatsko državno pravo. Državno-pravni suverenizam hrvatskoga plemstva osuvremenio je, u duhu europske političke moderne, idejom narodnoga suvereniteta.

Njegovo geslo „Bog i Hrvat!“ sažima program bezuvjetne izgradnje samostalne i suverene hrvatske nacionalne države. Na tom programu Starčević je sve do svoje smrti neumorno radio kao ideolog Stranke prava, politički publicist i narodni zastupnik u Hrvatskomu saboru.

Raspad (ilirske) Narodne stranke na (jugoslaven-sku) Narodnu stranku i (hrvatsku) Stranku prava bio je epohalan događaj. On je politički osamostalio oprječne slojeve hrvatskoga kulturnog supstrata – centrifugalni i centripetalni – i zametnuo njihovu međusobnu borbu.

Borba je u početku bila razuzdana politička polemika. Pogrdе koje su dolazile od Starčevića i njegovih centripetalista Strossmayerovi su centrifugalisti odbijali protupogrdama, krsteći svoje napadače podjednako ružnim imenima: stekliši, luđaci, fantasti, sanjari.

Raspolučenost političkih elita u pitanju presudnu za budućnost nacije našla je god. 1867. precizan izraz u Starčeviću naslovu: *Bi li k slavstvu ili ka hrvatstvu?*

Od 60-ih godina XIX. stoljeća ta je disjunkcija, bez obzira na potonju fragmentaciju političke scene, bila temeljna odrednica hrvatske politike. Tako je oprjeka „slavstva“ i „hrvatstva“ - sve do uspostave Republike Hrvatske – pružala tragičan primjer „razdrte nacije“³.

Razdor nije mogao biti dublji. Jer, „kad se radi o suverenstvu naroda“, kao što veli Starčević, „tu ne može biti nego branitelja i izdajica naroda“. Stoga nije nimalo čudno što je centripetalno-centrifugalna polemika, rat riječima, katkada prerastala u stvarne oružane sukobe.

Bezdana dubina razdora nije međutim bila nepremostiva. Prelasci iz tabora u tabor događali su se - kao i danas - prilično često. Motivi su bili: koristoljublje, karijerizam, ucjene ili nova osvjedočenja pripadnika političkih elita.

Za to ima mnoštvo primjera. Dostatno je spomenuti samo tri najdrastičnija.

Upravo su pravaši Frano Supilo i Ante Trumbić na početku XX. stoljeća prihvatili dogmu: Bez Srba i protiv Srba možemo malo ili ništa, sa Srbima mnogo. S toga stajališta pokrenuli su god. 1905. „politiku novoga kursa“ i stvorili političku grupaciju koja je, pod imenom Hrvatsko-srpske koalicije, Hrvatsku odvela u srpski imperij.

---

³Termin Samuela P. Huntingtona

Šef zagrebačke policije, pravaš Grga Budislav Angjelinović, zapovjedio je 5. prosinca 1918. krvoproliće na Trgu bana Josipa Jelačića u Zagrebu. Ubijeno je 14 prosvjednika protiv uspostave Jugoslavije. Kada su mu poslije Hrvati spočitavali taj zločin, Angjelinović je odgovarao da se svojim krvavim rukama ponosi.

Vatreni pravaš, književnik Đuro Vilović završio je - kao i Angjelinović - u Drugomu svjetskom ratu svoju političku karijeru u četničkomu taboru.

U prvoj Jugoslaviji centrifugalisti su osnivali organizacije koje su (kao Jugoslavenska nacionalna stranka) gušile misao o suverenosti hrvatskoga naroda. Neke od tih organizacija (kao Organizacija jugoslavenskih nacionalista - ORJUNA) svoj su posao obavljale prijeljama, premlaćivanjem i ubojstvima.

Krvava represija u prvoj Jugoslaviji (umorstva Pavla Radića, Đure Basaričeka i Stjepana Radića u Narodnoj skupštini 1928., ubojstvo Milana Šufflaya 1931., Ive Pilara 1933., žandarski i orjunaški teror nad hrvatskim seljacima i radnicima) ne može se međutim ni po intenzitetu ni po opsegu usporediti sa zlodjelima što su ih počinili komunistički obnovitelji Jugoslavije.

Potkraj Drugoga svjetskog rata, u svibnju 1944., Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) osnovala je političku policiju pod imenom Odjeljenje zaštite naroda (OZN-a) i u kolovozu 1944. njezin vojni organ Korpus narodne obrane Jugoslavije (KNOJ), koji je bio sastavljen od specijalaca Jugoslavenske narodne armije

(JNA), a u proljeće 1945. u Hrvatskoj je brojio oko 25.000 ljudi. Te organizacije i njihove podružnice i sljednice osiguravale su progonom i ubojstvima političkih protivnika uspostavu, učvršćivanje i održavanje jugoslavenske komunističke vlasti.

Arhivi OZN-e i KNOJ-a, kao i arhivi njihovih sljednica UDB-e (Uprava državne bezbednosti) i SDB-a (Služba državne bezbednosti), većim su dijelom nedostupni znanstvenicima. Dio građe vjerojatno je uništen, a dio skriven. Zbog toga nema cjelovitih podataka o broju hrvatskih žrtava jugoslavenskoga komunističkog terora.

Ipak, ima li se na umu ono što je dosad utvrđeno o ratnim i poratnim zločinima sustavno počinjenim nad Hrvatima (Bleiburg, pokolji u Sloveniji i Hrvatskom Zagorju, Križni putovi po cijeloj Jugoslaviji, preko 1.000 masovnih grobišta i sedamdesetak logora), ne će biti pretjerana procjena da je najmanje 200.000 Hrvata glavom platilo obnovu Jugoslavije i da ih je najmanje 300.000 zbog te obnove završilo u trajnom iseljeništvu.

Hrvatski narod brojio je god. 1941. u domovini oko 4.000.000 ljudi. U svjetlu toga podatka ocrtavaju se razmjeri nacionalne tragedije. Obnavljajući i održavajući Jugoslaviju, hrvatski su komunistički centrifugalisti i njihovi saveznici na žrtvenik svojih društveno-političkih ideala prinijeli najmanje 12,5 posto pripadnika hrvatskoga naroda: oko 5 posto pobili, a oko 7,5 posto prognali.

VII. CENTRIPETALNI OBRAT I NJEGOV PORAZ

U Austro-Ugarskoj (1867. - 1918.) i prvoj Jugoslaviji (1918. - 1941.) uglavnom su centripetalisti otvoreno prelazili u centrifugalni tabor. U drugoj Jugoslaviji (1945. - 1991.) počeo je obratan proces.

Prvu Jugoslaviju obilježila je, od početka do kraja, vrlo živa politička dinamika. U drugoj Jugoslaviji, iako je ona trajala dvostruko duže, takvo što bilo je nezamislivo. Komunisti su politička gibanja sveli na najmanju moguću mjeru. Nemilosrdna vojna odmazda nakon rata i trajni policijski teror osigurali su u toj državi politički drijemež sve do njezina kraja.

U gotovo pola stoljeća komunističke vladavine društvo su potresla samo četiri veća politička događaja: Titov razlaz sa Staljinom (1948.), Titov obračun s Aleksandrom Rankovićem (1966.), Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika (1967.) i Hrvatsko proljeće (1970./71.). Sve ostalo tvorilo je idiličnu dosadu „samoupravnoga socijalizma“.

Prvi znakovi centripetalnoga obrata pojavili su se u kulturnim i znanstvenim ustanovama.

Pojedini komunistički centrifugalisti, kad bi došli u unutarnji sukob sa srpskim centralizmom, postupali su - dijelom zbog straha od represije, dijelom zbog svojih konspirativnih navika - vrlo oprezno. U centripetalni tabor nisu prelazili ni naglo ni bučno. Takvo što bilo bi u uvjetima totalitarnoga komunističkog sustava ravno političkom samoubojstvu. Prelasci su stoga bili postupni. Zbivali su se korak po korak, a redovito su bili zakrinkani floskulama komunističke ideologije.

Zaklon od represije disidenti su gradili verbalnim akrobacijama: frazama o „radničkomu pokretu“ i „društvenomu samoupravljanju“, mandarinskim razlikovanjem „nacionalnoga“ i „nacionalističkoga“, izdašnim citiranjem klasika marksizma-lenjinizma, iskazivanjem odanosti „vođi i učitelju naših naroda i narodnosti“, itd.

Dok su bili neznatna društvena snaga, hrvatski su komunisti unitarnu monarhističku Jugoslaviju doživljavali kao proširenu Srbiju. Nazivali su je „tamnicom narodā“ i držali, kao i ustaše, da je zbog toga treba razoriti.

Ustaše su ustrajali na tom stajalištu. Kada im se god. 1941. pružila prilika, oni su, uz potporu sila Osovine, uspostavili Nezavisnu Državu Hrvatsku. Komunisti su međutim nakon ulaska Sovjetskoga Saveza u rat, po napatku iz Moskve, promijenili svoj odnos prema Ju-

goslaviji. Oni su, uz potporu Sovjetskoga Saveza i zapadnih Saveznika, u sklopu borbe protiv sila Osovine povelili rat za ponovnu uspostavu te države.

Ishod Drugoga svjetskog rata donio je propast Nezavisne Države Hrvatske i obnovu Jugoslavije.

Ustav nove Jugoslavije suprotstavio je monarhiji i jedinstvenoj državi republiku i saveznu državu. Na verbalnoj razini komunisti su neprestano isticali ravnopravnost naroda i narodnosti u novoj državi. Tako su nastojali ostaviti dojam da su se odrekli zamisli o pretapanju Slovenaca, Hrvata i Srba u jedan – jugoslavenski – narod.

Ta zamisao formulirana je prvi put god. 1850. u izjavi sudionika tzv. Bečkog književnog dogovora da „jedan narod treba jednu književnost da ima“. U prvoj Jugoslaviji ona je stilizirana u mit o „jednomu troplemenom narodu“. Ni komunisti se nisu odrekli te zamisli, iako je ona bila u izravnoj suprotnosti s ustavnopravnim položajem „naroda i narodnosti“. Mit o „jednomu troplemenom narodu“ oni su pretočili u parolu o „bratstvu i jedinstvu naših naroda i narodnosti“. No politička je pragma na samom početku pokazala da ta parola nije ništa drugo nego strategem prijekave. Njezino „lukavstvo uma“ nije se dalo prikriti. Na svakom se koraku očitivalo da je „bratstvo“ namijenjeno svima jugoslavenskim „narodima i narodnostima“, a „jedinstvo“ - u početnoj fazi - samo Srbima i Hrvatima kao nosivim elementima države.

Komunistički graditelji novoga jugoslavenstva pošli su, kao i začetnici staroga, od unifikacije hrvatskoga i srpskoga jezika. Kada su u praksi - u državnoj upravi, u vojsci, u partijskoj i javnoj komunikaciji – osigurali prevlast srpskoga jezika, prešli su u ofenzivu na jezikoslovnu znanost.

Pod njihovim političkim pritiskom jezikoslovci su se 1954. u Novomu Sadu „sporazumjeli“ da su srpski i hrvatski jedan jezik. Zajedničkomu jeziku dali su zajednički naziv: srpskohrvatski/hrvatskosrpski. Zatim su izradili i zajednički pravopis, koji je Matica hrvatska 1960. objavila u ijekavskoj latiničnoj inačici pod naslovom *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*, a Matica srpska u ekavskoj ćiriličnoj verziji pod naslovom *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Uz to su dvije Matice pokrenule i zajednički projekt rječnika zajedničkoga jezika, koji je Matica hrvatska izradila samo do slova K, a Matica srpska dovela do kraja.

Rad na unifikaciji hrvatskoga i srpskoga jezika prekinuo je na hrvatskoj strani tzv. Brijunski plenum, kako je poslije prozvana Četvrta sjednica Centralnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije održana u ljeto 1966. na Brijunima.

Na toj sjednici Tito je – pod izlikom „demokratizacije“ i „decentralizacije“ – uklonio iz političkoga života svoga dugogodišnjega suradnika Aleksandra Rankovića.

Ranković je dotad Titu bio desna ruka u obnovi i održavanju Jugoslavije. Bio je šef OZN-e, UDB-e i SDB-a, ministar unutarnjih poslova i potpredsjednik SFRJ.

U prvoj polovici 60-ih godina stekao je reputaciju glavnoga zagovornika unitarizma i graditelja srpske prevlasti u državi. Tako se malo pomalo prometnuo u Titova ozbiljnog suparnika.

Hrvatski „znanstveni i kulturni radnici“, uglavnom komunisti, koji su dotad privatno rogozorili protiv unitarizma, ozbiljno su shvatili brijunski zaokret partijskoga vrha.

Njihovo držanje u to vrijeme neodoljivo priziva povijesnu prisposobu.

Godine 1848. ilirci su, razmatrajući političke prilike u Habsburškoj Monarhiji, zaključili da je kucnuo čas za ujedinjenje hrvatskih zemalja. Stoga su, pod devizom bana Josipa Jelačića *Aula est pro nobis* (Dvor je na našoj strani), oduševljeno zapodjenu rat s Madžarima.

Kada se Dvor konsolidirao, zasluge je hrvatskih iliraca već 4. ožujka 1849. „nagradio“ oktroyiranim ustavom, a nakon madžarskoga poraza uveo je austrijski apsolutizam.

Godine 1966. hrvatski su intelektualci nakon Brijunskoga plenuma procijenili da je nova politika Sveza komunista Jugoslavije - „demokratizacija“ i „decentralizacija“ - na njihovoj strani. Stoga su osam mjeseci poslije (17. ožujka 1967.) Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika objavili rat unitarizmu i centralizmu.

Partiji međutim više nije trebala takva potpora. Ona je u međuvremenu opet zbilja svoje redove i zaboravila Titove izlike za Rankovićevu smjenu.

Zbog toga su organizatori i potpisnici Deklaracije god. 1967. prošli navlas isto kao ilirci god. 1849.

Tekst Deklaracije nastao je u okrilju Matice hrvatske i bez znanja vodstva SKH. Dokument je objavljen s potpisom Matice hrvatske i 17 drugih ustanova, a prihvatili su ga i mnogi ugledni pojedinci. Oslonjeni na pravo naroda i ustavni federalizam, potpisnici su prosvjedovali protiv posrbljivanja hrvatskoga javnog života i zahtijevali službenu upotrebu hrvatskoga književnog jezika i slobodu njegova oblikovanja u skladu s hrvatskim tradicijama.

Partija je Deklaraciju odmah osudila kao nacionalistički napad na najviše vrjednote jugoslavenskoga društva i pokrenula orkestriranu kampanju protiv njezinih organizatora i pristaša. U kampanju se uključio i sam Tito.

Osobitu žestinu u tom pogromu očitovali su zastupnici u Saboru SRH Josip Manolić i Stjepan Mesić. Oni su Deklaraciju ocijenili kao "političku diverziju" protiv „bratstva i jedinstva“ ravnu bombaškim napadima na jugoslavenska diplomatska i konzularna predstavništva na Zapadu. Manolić je zatražio političku, a Mesić i kaznenu odgovornost "ovih bombaša".

Zahtjevi su prošli nejednako.

Manoliću je posve udovoljeno. Deklaracija je postala kamen kušnje. Odnos prema njoj pokrenuo je političku diferencijaciju među hrvatskim komunistima. Zdušno se utvrđivala politička odgovornost. Organizatori,

potpisnici i pristaše Deklaracije brutalno su šikanirani. Isključivani su iz Partije, micani s položaja, izbacivani s posla u državnim ustanovama.

Mesićev zahtjev bio je, s obzirom na neznatnu društvenu moć potpisnika Deklaracije, očito pretjeran. Kazneni je progon stoga odgođen.

No, kao što Franjo Josip I. nije oktroiranim ustavom iz 1849. i desetgodišnjim Bachovim apsolutizmom uspio zatrti glavne stečevine Ilirskoga pokreta, tako ni Tito i Partija nisu uspjeli spriječiti političke posljedice Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika.

Mađarski analitičar Paul Lendvai svakako je pretjerao kada je god. 1969. u knjizi *Crveni Balkan: između komunizma i nacionalizma*⁴ ustvrdio da je nakon hrvatsko-srpskoga jezičnog rata u Jugoslaviji ostao samo jedan Jugoslaven: Josip Broz Tito. No, ispravno je procijenio smjer tadašnjih političkih gibanja.

Paradigmatičan je u tom pogledu slučaj Franje Tuđmana. Kao istaknuti sudionik partizanskoga pokreta Tuđman je u siječnju 1945. dospio u Beograd. Tamo je radio u Glavnoj personalnoj upravi Ministarstva narodne obrane i u Generalštabu JNA. God. 1960. promaknut je u čin general-majora. No već slijedeće godine napustio je, na osobni zahtjev, djelatnu vojnu službu i vratio se u Zagreb.

U Zagrebu je Tuđman, uz svesrdnu pomoć Partije, god. 1961. osnovao Institut za historiju radničkoga pokreta. Kao ravnatelj toga instituta i izvanredni profesor

---

⁴Paul Lendvai, *Der rote Balkan: zwischen Kommunismus und Nationalismus*, 1969.

na Fakultetu političkih nauka posvetio se proučavanju hrvatske povijesti. U svojim radovima načeo je zabranjene teme: nametanje kompleksa krivnje hrvatskomu narodu zbog NDH, Jasenovac kao stožerni mit velikosrpske ideologije i centralizaciju Jugoslavije. Tako se legitimirao kao nacionalni disident. God. 1967. isključen je iz Partije, smijenjen s položaja ravnatelja Instituta, uklonjen sa Sveučilišta i umirovljen u dobi od 45 godina.

Unatoč takvu postupanju komunističke vlasti hrvatska znanstvena i kulturna elita nije bacila koplje u trnje. Naprotiv, sve je šire problematizirala položaj Hrvatske u Jugoslaviji. To je poticalo ideološku podjelu u SKH. Potkraj 60-ih godina podjela se jasno očitovala. Na jednoj strani bili su hrvatski nacionalisti, na drugoj jugoslavenski unitaristi.

Uočio je to i hrvatski političar, potpredsjednik Savezne skupštine SFRJ, Miloš Žanko. Zbog toga je u nizu članaka u dnevnom listu "Borba" (17. - 21. listopada 1969.) optužio vodstvo SKH da tolerira širenje nacionalizma u Hrvatskoj.

Liberalni komunisti, koje su predvodili Miko Tripalo i Savka Dabčević-Kučar, odgovorili su na taj napad na Desetoj sjednici CK SKH. Sjednica je održana 15. - 17. siječnja 1970. u Zagrebu. Nakon burne rasprave o aktualnim političkim i ideološkim kretanjima komunistički su liberali odbacili Žankove optužbe, zauzeli se za demokratizaciju društva i osudili jugoslavenski

unitarizam. Njihove zaključke taktički su poduprli i najviši partijski autoriteti - u Hrvatskoj Vladimir Bakarić, u Jugoslaviji Josip Broz Tito.

Tako je počeo liberalni komunistički pokret. Nakon njegova sloma sudionici su ga, po analogiji s Praškim proljećem Aleksandra Dubčeka, Ludvika Svobode i Oldricha Černika, prozvali Hrvatskim proljećem.

Gleda li se na zbivanja u Partiji, sličnost je očita. No, očite su i razlike.

Praški liberalni komunisti pobunili su se god. 1968. protiv političkih, gospodarskih i kulturnih okova kojima je njihovu zemlju sputavalo njezino geopolitičko okružje. Sovjetskomu „realnom socijalizmu“ oni su suprotstavili „socijalizam s ljudskim licem“, a najavili su i reorganizaciju unitarne čehoslovačke države u federaciju Češke i Slovačke.

Hrvatske liberalne komuniste tištale su unutarnje nevolje. God. 1970. i 1971. oni su se pobunili protiv srpskoga hegemonizma i ekonomskoga iscrpljivanja hrvatskoga naroda u zajedničkoj federativnoj državi. Pozivajući se na službenu ideologiju „samoupravnoga socijalizma“, oni su nastojali donekle demokratizirati jugoslavensko društvo i reformirati Jugoslaviju u savez njezinih republika i pokrajina. Dalje od toga nisu išli.

Dva partijska pokreta - čehoslovački i hrvatski – u konačnici bitno povezuju četiri stvari: 1. „socijalizam s ljudskim licem“; 2. masovna pučka potpora; 3. način na koji su ugušeni; 4. ustavne promjene kojima su nji-

hovi gušitelji platili svoje nasilje: Čehoslovačka je preustrojena u saveznu državu, a Jugoslavija je Ustavom iz 1974. dobila neke značajke saveza država.

Danas se mnogi u Hrvatskoj razmeću Hrvatskim proljećem kao svojom političkom baštinom. Podjednako ga slave i protagonisti i protivnici. U buci naknadnih interpretacija teško je razaznati što je taj pokret bio, tko ga je vodio i što opravdava njegov naziv.

O bitnim stvarima ipak nema dvojbe. Pokret je imao tri žarišta. Omogućilo ga je isto ono partijsko vodstvo koje je dvije godine prije toga žestoko osudilo Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika; oblikovali su ga, kulturno i politički, partijski disidenti u Matici hrvatskoj; radikalizirala ga je euforična sveučilišna mladež.

Srce nacionalnoga pokreta bila je Matica hrvatska.

Pod predsjedanjem Ljudevita Jonkea Upravni je odbor potkraj 1970. izglasovao dopunu Matičinih Pravila. Komunistička vlast nije potvrdila dopunjena Pravila. No ona su unatoč tomu bila pun pogodak. Omogućila su liberalnije primanje novih članova i uključivanje mnoštva istaknutih kulturnih i znanstvenih pregalaca u rad Matice hrvatske.

To je podiglo znanstvenu razinu i društveni ugled ustanove. Tako su stvoreni uvjeti za ubrzano osnivanje lokalnih podružnica, koje su vrlo brzo premrežile cijelu Hrvatsku i proširile se u inozemstvo.

Podružnice su prije svega popularizirale Matičinu kulturnu, znanstvenu i umjetničku proizvodnju. Ali uz to su s podjednakim žarom promovale njezina politička i gospodarstvena stajališta.

Tako su ponovno aktualizirani zahtjevi iz Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika, a pod geslom „Za čiste račune!“ artikuliran je i politički program borbe za hrvatsku financijsku i gospodarsku autonomiju.

O zamašnosti tih zbivanja svjedoče podatci o Matičinu članstvu. God. 1970. Matica je imala 9.000 članova, a na kraju 1971. brojila je 36.458 članova. Nije dakle posve neutemeljena sovjetoidna kratica „MASPOK“ („Masovni pokret“), kako su pokret prozvali njegovi egzekutori.

Vodstvo SKH gledalo je na djelatnost Matice hrvatske dvojako. Koliko je uživalo u političkoj potpori moćne kulturno-znanstvene ustanove, toliko je strahovalo od Matičina prerastanja u paralelnu političku snagu.

Takav razvoj događaja najavljivali su pojedini Matičini članovi koji su u javnim nastupima izlazili iz okvira partijske politike i promovali viziju samostalne hrvatske države. Najava je bilo mnogo. Dostatno je samo spomenuti da je Franjo Tuđman na javnim tribinama govorio o narodnom suverenitetu, a Hrvoje Šošić isticao potrebu da Hrvatska postavi zahtjev za članstvo u Ujedinjenim narodima.

O tom vremenu i pokretu memoarski su nakon dva-desetak godina progovorili ljudi iz ondašnjega partijskog vrha - Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo. No, od njihovih je naknadnih procjena i ocjena mnogo pozdanija autentična kronika pokreta – “Hrvatski tjednik - novine za kulturna i društvena pitanja”.

“Hrvatski tjednik” izlazio je u nakladi Matice hrvatske od 16. travnja do 10. prosinca 1971. Doživio je 33 broja. Prvih 13 brojeva potpisao je kao glavni urednik Igor Zidić, a drugih 20 Vlado Gotovac. Potkraj izlazenja list je dosegnuo nakladu od 120.000 primjeraka.

U koncepciji i sadržaju toga lista zrcale se svi bitni politički, gospodarski, društveni i kulturni zahtjevi koji su se artikulirali u tijeku god. 1970. i 1971.

Kada su 22. studenoga 1971. hrvatski sveučilištarci odlukom svoga vodstva (koje su činili Ivan Zvonimir Čičak, Dražen Budiša, Ante Paradžik, Goran Dodig, Jerko Đerek, Srećko Mandić, Đuka Čičak, Mijo Pavić, Stjepan Sučić, Ferdo Bušić, Željko Čizmić i Ante Primorac) stupili u opći štrajk, bilo je jasno da Partija više ne kontrolira političke procese u Hrvatskoj.

Tito je stoga, prethodno osiguravši političku potporu inozemstva, 1. prosinca 1971. na XXI. sjednici Predsjedništva SKJ u Karađorđevu izrekao smrtnu presudu hrvatskomu nacionalnom pokretu.

Malo zatim liberalno je vodstvo SKH prisiljeno na odstup i poslano u mirovinu, a nakon toga zabranjen je rad Matice hrvatske.

Tito i novopostavljeno vodstvo SKH, koje je predvodila Milka Planinc, uslišili su zahtjev Stjepana Mesića iz god. 1967. Proveli su temeljito „čišćenje“ Hrvatske od „nacionalizma“. S odgovornih dužnosti u Partiji, državnim institucijama, kulturnim ustanovama, državnim poduzećima i medijima maknuli su oko 5.000 ljudi.

Istaknute komuniste Miku Tripala, Savku Dabčević-Kučar, Dragutina Haramiju i Peru Pirkeru nova je vlast javno žigosala, ali ih nije izvodila pred sud. Kazneni progon bio je rezerviran za „kotrarevolucionare“ u Matici hrvatskoj i studentskomu pokretu.

Nakon politički motiviranih sudskih procesa ugledni su hrvatski centripetalisti okupljeni oko Matice hrvatske (Marko Veselica, Vlado Gotovac, Šime Đodan, Bruno Bušić, Franjo Tuđman) i studentski vođe (Ivan Zvonimir Čičak, Dražen Budiša, Ante Paradžik) poslani na robiju.

Ulogu tumača hrvatskih interesa preuzeli su jugoslavenski orijentirani centrifugalisti Vladimir Bakarić, Jure Bilić, Jakov Blažević, Josip Vrhovec, Milutin Batić, Duško Dragosavac, Đoko Jovanić, Milka Kufrin, Srećko Mamula, Ivica Račan i drugi arhitekti glasovite „hrvatske šutnje“.

Nepravедno bi bilo poricati hrvatskim liberalnim komunistima pozitivnu ulogu u nacionalnom pokretu god. 1970./71. No ni u priznanjima ne treba pretjerivati. A sigurno pretjeruju oni koji danas tvrde da su Miko Tripalo i Savka Dabčević-Kučar tada izašli iz doktrinarnih okvira SKJ.

Tragični kraj pokreta, pravosudni progoni, drakonske zatvorske kazne, izbacivanje s posla, oduzimanje putovnica, ozloglašivanje i drugi oblici represije nemilosrdno su pogodili istaknute članove Matice hrvatske i studentske vođe, a potpuno zaobišli partijske uglednike. To jasno pokazuje tko je bio tko i što je bilo što. Nevolje koje su nakon sloma pokreta snašle golem broj ljudi potpuno opravdavaju nostalgični naziv Hrvatsko proljeće za ono što se god. 1970./71. zbivalo izvan Partije, poglavito u Matici hrvatskoj i studentskomu pokretu. No te žalosne činjenice istodobno tjeraju u laž sve one koji danas svoju tadašnju taktiku u borbi za prevlast u Partiji predstavljaju kao borbu za samostalnu hrvatsku državu.

VIII. NA DNU

Politički obrat u Karađorđevu prouzročio je naglo prestrojavanje hrvatskoga društva. Bitna su obilježja toga doba: iseljivanje visoko obrazovanih ljudi na Zapad, glasovita „hrvatska šutnja“ i umjetni procvat jugoslovenstva.

Centrifugalni smjer komunističke restauracije sjajno ilustriraju jedan kulturni događaj bez premca u povijesti drugih europskih naroda i tri popisa pučanstva.

Kako su hrvatske kulturne ustanove god. 1971. otkazale Novosadski sporazum, hrvatska je pismenost ostala bez norme. U takvim okolnostima jezikoslovci Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš izradili su pravopisni priručnik u kojem su dogradili pretežitu hrvatsku pravopisnu tradiciju XX. stoljeća.

Priručnik je, pod naslovom *Hrvatski pravopis*, iste godine tiskan u Zagrebu. No, komunistička je vlast nakon sloma Hrvatskoga proljeća odlučila zatrti hrvatsku jezičnu posebnost. Stoga je uništila gotovo cijelu nakladu. Sačuvalo se samo nekoliko primjeraka.

Pravopis je ipak preživio - u progonstvu. God. 1972. pretiskali su ga hrvatski politički emigranti u Londonu. Mjesto pretiska priskrbilo mu je kolokvijalni naziv „londonac“, koji se održao sve do njegova drugoga zagrebačkog izdanja god. 1990.

Popisi pučanstva dokumentiraju zanimljiva previranja u nacionalnoj identifikaciji građana SR Hrvatske.

U popisu provedenom god. 1961., na vrhuncu jugoslavenskoga centralizma, „jugoslavensku“ je nacionalnu pripadnost iskazalo 15.560 građana. Sljedeći popis, proveden god. 1971., dakle u jeku hrvatskoga nacionalnog pokreta, zabilježio je 84.118 „Jugoslavena“. Današnji „socijalni demokrati“ slave jugoslavenski Ustav iz god. 1974. ističući njegova konfederalna obilježja kao svoju domoljubnu stečevinu. Međutim, koliko je ta stečevina vrijedila u stvarnom životu nacije, o tomu vjerodostojno svjedoči popis pučanstva proveden god. 1981. On je u Hrvatskoj zabilježio 379.057 „Jugoslavena“. Dakle, dvadeset četiri puta više u „konfederativnoj“ nego u centralističkoj Jugoslaviji.

Naravno, kada je riječ o popisima pučanstva, potreban je oprez. Statistički podatci o broju „Jugoslavena“, sami o sebi, govore malo. A pogodni su za različite manipulacije. Stoga ih treba razmatrati u spoznajnom svjetlu drugih znanosti. Novija demografska istraživanja utvrdila su da je udio pojedinih narodnih skupina u kontingentu „Jugoslavena“ bio otprilike razmjerniji

hovu udjelu u ukupnom pučanstvu SR Hrvatske. To će reći da je među popisnim „Jugoslavenima“ uvijek bilo najmanje 70 - 75 posto etničkih Hrvata.

Nakon obrata u Karađorđevu hrvatski su komunisti pokrenuli ideološku obnovu. Suzbijali su hrvatski nacionalizam i promovirali srpsko-hrvatsko „bratstvo i jedinstvo“. Za tu svrhu organizirali su znanstvene simpozije i kulturne priredbe prožete duhom jugoslavenstva. Znakom novoga doba postale su „karavane prijateljstva“ između Zagreba i Beograda i „bratimljenje“ hrvatskih i srpskih škola.

Centrifugalni entuzijazam hrvatskih komunista nije zaustavila ni smrt Josipa Broza Tita (1980.). A već je tada bilo posve jasno da je s njim umro i koncept „federativne“ Jugoslavije koji je međurepubličke granice tumačio kao „šare na mramornomu bloku“.

Srpski akademici, književnici, političari i generali u to su vrijeme smišljali strategiju za preustroj Jugoslavije u Veliku Srbiju. To nije bila tajna. Pogibelj je vrlo bučno najavljivana iz srpskih znanstvenih i kulturnih ustanova, poglavito iz Akademije i Udruženja književnika.

Hrvatska se vlast na to nije obzirala. Ona je zanemarivala očite znakove krize političkoga i gospodarskoga sustava. Autistično je osiguravala „hrvatsku šutnju“ i nastojala u miru popraviti ideološke štete nastale za Hrvatskoga proljeća. Zato je naručila „protulondonac“ – pravopis kojemu je bila zadaća spasiti „stečevine“ otkazanoga srpsko-hrvatskog jezičnog sporazuma.

Tako su iste godine 1986. objavljena dva politički znakovita spisa: u Zagrebu *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Vladimira Anića i Josipa Silića, a u Beogradu *Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU)*. Oba su u Hrvatskoj naišla na opću stručnu i političku šutnju.

Zanimljivo je u svezi s time držanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU). Ona se sljedeće godine 1987. bez ikakva ustezanja uključila u veliku kulturnopolitičku manifestaciju SANU - raskošnu proslavu 200. obljetnice rođenja Vuka St. Karadžića pod nazivom „Dva veka Vuka“.

Takvo političko ozračje sputavalo je hrvatsku državotvornu misao. Njezini nositelji ili su robijali u Staroj Gradišci i Lepoglavi ili su životarili pod stalnom policijskom paskom u perivojima „hrvatske šutnje“. Oni koji su našli utočište na Zapadu uzalud su kucali na zatvorena vrata gospodara tadašnjega svjetskog poretka. Zbog toga je nekoliko desetaka ljudi u zemljama liberalne demokracije izgubilo glavu. Njihova umorstva organizirala je jugoslavenska služba državne sigurnosti.⁵ Nijedan od tih zločina nije u inozemstvu dokraja razjašnjen. A svi su u Hrvatskoj predstavljeni kao posljedice međusobnih obračuna u emigrantskomu „ustaškom podzemlju“.

Takvo mahnitanje komunističke vlasti ubrzalo je u Hrvata sazrijevanje obrambene strategije. Potkraj 1980-ih počela se i u domovini probijati misao o po-

---

⁵Hans Peter Rullmann, *Mordauftrag aus Belgrad*, 1981.

mirbi ideološki zavađenoga hrvatstva, koju su već u prvoj polovici 1960-ih u inozemstvu širili pojedini ustaški emigranti.

Tako je Franjo Tuđman, otkad mu je 1987. vraćena putovnica, putovao po Kanadi, Sjedinjenim Američkim Državama i zapadnoeuropskim zemljama. Tamo je hrvatskomu iseljeništvu izlagao svoju koncepciju hrvatske nacionalne politike. Kao ciljeve isticao je uspostavu samostalne i suverene hrvatske države i njezino povezivanje s Bosnom i Hercegovinom. Tumačio je da će se glavna politička borba za te ciljeve voditi u domovini, ali s osloncem na iseljništvo. Uvjeravao je iseljenike da će borba biti uspješna samo ako se bude temeljila na odbacivanju totalitarnih ideologija, na demokratskoj pomirbi Hrvata i na jedinstvu domovinske i iseljene Hrvatske.

Tuđmanova suverenistička politička platforma naišla je na dobar prijam u iseljništvu. Tako se malo pomalo akumulirao politički kapital, s kojim je Hrvatska god. 1989., dva stoljeća nakon Francuske revolucije, ušla u drugo - srednjoeuropsko - „Proljeće narodā“.

IX. USPOSTAVA DRŽAVE

Potkraj 1970-ih godina počelo je propadanje jugoslavenskoga gospodarskog sustava. Zaredale su nestašice u opskrbi pučanstva, a pratila ih je sve veća stopa inflacije.

Teško se dolazilo do svagdanjih potrepština. Nestajalo je praška za pranje rublja. Kava je postala dragocjenošću. Privatna vožnja osobnim automobilom ograničavana je na određene dane u tjednu. Kada ni to nije pomoglo, uvedene su restrikcije u opskrbi gospodarstva naftnim derivatima i električnom energijom. Redukcije javne rasvjete u gradovima bile su jasan znak sloma gospodarskoga sustava.

U takvim prilikama počelo je nacionalno komešanje.

Odmah nakon Titove smrti (1980.) izbila je albanska pobuna na Kosovu. Kosovski su Albanci zahtijevali državnu samostalnost ili pripojenje Albaniji. Srbija je, uz pomoć ostalih jugoslavenskih republika, na te zahtjeve odgovorila brutalnom policijskom represijom, koja je trajala cijelo desetljeće.

Albansku pobunu iskoristili su srpski akademici, književnici i svećenici za artikulaciju nezadovoljstva položajem srpskoga naroda u Jugoslaviji. Držeći da je postojeće stanje za srpski narod pogubno, oni su alternativno formulirali glavni cilj nove srpske politike: ili preustrojiti „konfederativnu“ Jugoslaviju u „modernu federaciju“, u kojoj će vrijediti načelo “jedan čovjek - jedan glas”, ili na razvalinama jugoslavenske države stvoriti što veću srpsku nacionalnu državu.

Tako su rasplamsali svesrpski pokret.

Nošen valovima toga pokreta, na čelo je srpskih komunista 1987. dospio Slobodan Milošević. Novi partijski šef masovnim je skupovima, partijskim pučevima i policijskim nasiljem temeljito preuredio Srbiju i Crnu Goru. Promijenio je vodstva kosovskih, vojvođanskih i crnogorskih komunista, a zatim i formalno dokinuo pokrajinsku autonomiju Vojvodine i Kosova.

Bila je to priprava za širi plan: za preuređenje Jugoslavije u skladu s ciljevima svesrpskoga pokreta.

Na ta zbivanja hrvatsko je društvo odgovorilo prelaskom u višestranačje.

Nakon raspada Saveza komunista Jugoslavije u siječnju 1990. u Hrvatskoj su, pod dojmom valjanja brutalne sile iz Beograda, raspisani prvi demokratski izbori. Na tim izborima, provedenim u travnju i svibnju 1990., premoćno je (sa 60 posto zastupničkih mandata) pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) Franje Tuđmana. Drugi po snazi (21 posto za-

stupničkih mandata) bio je Savez komunista Hrvatske - Stranka demokratskih promjena (SKH - SDP) Ivica Račana⁶.

U trodomni Sabor SRH (Društveno-političko vijeće, Vijeće općina, Vijeće udruženoga rada) ušlo je ukupno jedanaest stranaka: Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), Savez komunista Hrvatske - Stranka demokratskih promjena (SKH - SDP), Hrvatska demokratska stranka (HDS), Hrvatska kršćanska demokratska stranka (HKDS), Hrvatska narodna stranka (HNS), Savez socijalista Hrvatske (SSH), Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSL), Hrvatska stranka prava (HSP), Hrvatska seljačka stranka (HSS), Socijaldemokratska stranka Hrvatske (SDSH), Zelena akcija i 16 nestranačkih zastupnika.

Tuđman je Hrvatsku demokratsku zajednicu zamislilo i ustrojio kao nacionalni pokret svih Hrvata, bez obzira na ideološku usmjerenost pojedinaca. Minimalni mu je cilj bila hrvatska ravnopravnost u konfederaliziranoj Jugoslaviji, a maksimalni samostalna hrvatska država.

Oba cilja podjednako su podrazumijevala odlazak Hrvatske s „Balkana“ i povratak u srednjoeuropski civilizacijski krug, njegovanje potiskivanih hrvatskih kulturnih tradicija, preispitivanje nacionalne prošlosti, napose ustaškoga i partizanskoga pokreta, i objelodanjivanje prešućivanih komunističkih zločina.

---

⁶Monografija *Sabor Republike Hrvatske 1990 - 1992* (uredio dr. Željko Sabol, izdavač Izvješća Hrvatskoga sabora, Zagreb, 1992.) predstavlja tu stranku pod imenom Socijaldemokratska partija Hrvatske. U Hrvatskoj u to doba nije bilo stranke toga imena..

Koliko god je priželjkivao slom komunizma, Tuđman se nije, poput nekih drugih Hrvata, oduševljavao neoliberalnim kapitalizmom. Plašio se da bi Hrvatska u njemu mogla postati lakim plijenom moćnih multinacionalnih korporacija. Stoga se, odobravajući zamisao Hrvoja Šošića o "200 bogatih obitelji", zauzimao za „hrvatski kapitalizam“, odnosno za postavljanje državnih zapjeka transnacionalnom neoliberalnom kapitalizmu.

Takav HDZ snažno je do sredine 1990-ih podupirala većina hrvatskoga naroda u domovini i iseljeništvu.

Pokret je, naravno, imao i brojne protivnike. Odmah su mu se suprotstavili hrvatski Srbi i jugoslavenski orijentirani Hrvati.

Ali HDZ nije bio ni po ukusu tzv. umjerenih hrvatskih stranaka. One su se, pod dojmom negativnih poruka iz Europske zajednice i Sjedinjenih Američkih Država, plašile HDZ-ova suverenizma. Zbog toga su sklopile predizborni savez i na izbore izašle zajedno pod nazivom Koalicija narodnoga sporazuma (HSLŠ, HDS, HKDS, SDSH).

Nakon izbora Tuđman je ipak uspio u Saboru okupiti dvotrećinsku većinu zastupnika. To mu je omogućilo provedbu HDZ-ova programa. U ljeto 1990. odbačena su „socijalistička obilježja“ Republike Hrvatske, a 22. prosinca proglašen je njezin prvi demokratski Ustav.

Već u kolovozu 1990. srpska je narodna manjina, potaknuta iz Beograda, pokušala oružanom pobunom ("Balvan-revolucija") spriječiti hrvatsko državno

osamostaljenje. Nakon proglašenja Ustava Republike Hrvatske na njezinu su stranu otvoreno stale srpsko-crnogorske političke elite i Jugoslavenska narodna armija (JNA).

Uz policijsko suzbijanje srpske pobune, pod stalnom prijetnjom vojnoga puča, u Hrvatskoj je raspisan referendum o neovisnosti. Na birališta je 19. svibnja 1991. izašlo 83,56 posto upisanih birača. Za državnu samostalnost očitivalo se 94,17 posto građana. Na osnovi tih rezultata Sabor je 25. lipnja 1991. donio Deklaraciju o uspostavi suverene i samostalne Republike Hrvatske.

Deklaracija je izazvala srpsko-crnogorsku oružanu intervenciju. Kako se intervencija dogodila nakon legitimna i legalna proglašenja suverenosti i samostalnosti, ona je imala sva obilježja oružane agresije na samostalnu državu.

Pravo je dakle bilo na strani Hrvata. No presudni su međunarodni čimbenici htjeli sačuvati Jugoslaviju. Vjerovali su da će Hrvatska brzo podleći srpsko-crnogorskoj oružanoj premoći. Stoga su, da pomognu čuvarima Jugoslavije, 7. srpnja 1991. na Brijunima organizirali potpisivanje deklaracije kojom se traži da prestanu oružani sukobi te da Hrvatska i Slovenija za tri mjeseca odgode primjenu svojih odluka o samostalnosti i suverenosti.

Dva dana prije potpisivanja Brijunske deklaracije (5. VII. 1991.) Europska je zajednica uvela opći embargo na uvoz oružja i vojne opreme u Jugoslaviju. Nepuna

dva mjeseca poslije (25. IX. 1991.) učinilo je to i Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda.

Hrvatska je u to vrijeme imala samo policiju. Vojno je bila potpuno razoružana. Nije raspolagala ni oružjem svoje Teritorijalne obrane, jer su komunisti Ivica Račana nakon prvoga izbornog kruga u proljeće 1990., kada su vidjeli da gube vlast, to oružje sklonili u skladišta JNA.

Srbija i Crna Gora imale su nasuprot tomu goleme zalihe i organiziranu proizvodnju oružja i vojne opreme. Osim toga, dok se hrvatska vojska spontano ustrojavala i ilegalno nabavljala oružje i opremu, srpsko-crnogorska je JNA već bila raspoređena na hrvatskomu teritoriju, i to tako da je njezin raspored, uz sudjelovanje lokalnih srpskih pobunjenika i četničkih dragovoljaca iz drugih dijelova Jugoslavije, jamčio brzo zaposjedanje krajeva u kojima je srpska narodna manjina tvorila većinu ili znatniji broj pučanstva. Tako su do listopada 1991. JNA, pobunjenici i četnici zaposjeli oko 15.000 četvornih kilometara hrvatskoga državnog teritorija.

Unatoč svemu tomu Hrvatska nije podlegla srpsko-crnogorskoj agresiji. Naprotiv, njezin je Sabor, vjerujući u konačnu pobjedu i oslobođenje zaposjednutih područja, 8. listopada 1991. prekinuo državnopravne sveze Republike Hrvatske s Jugoslavijom.

Iako su srpsko-crnogorski osvajači pod svojom vlašću u to vrijeme držali više od četvrtine hrvatskoga državnog teritorija, europsko je javno mnijenje, poti-

cano brutalnošću osvajača, bivalo sve sklonije međunarodnopravnom priznanju Republike Hrvatske. U tomu su ključnu ulogu odigrali papa Ivan Pavao II. i kancelar Savezne Republike Njemačke Helmut Kohl. Pod njihovim pritiskom sve su članice Europske unije 15. siječnja 1992., na osnovi nalaza Badinterova povjerenstva, priznale Republiku Hrvatsku kao suverenu državu u granicama bivše Socijalističke Republike Hrvatske.

Za malo više od tri mjeseca Republika Hrvatska postala je (22. V. 1992.) članicom Ujedinjenih naroda.

X. DOMOVINSKI RAT

Od svoga prvog javnog očitovanja u *Memorandumu SANU* svesrpski se pokret predstavljao kao čuvar teritorijalne cjelovitosti Jugoslavije. Bio je to strategem dvostruke obmane, koji je u inozemstvu priskrbljivao naklonost gospodara svjetskoga poretka, a u Jugoslaviji – do trenutka odluke - prikrivao stvarne ciljeve pokreta.

No pomniji su promatrači iz znanstvenih rasprava srpskih povjesničara i demografa vrlo rano naslutili što se sprema. Metež s kraja '80-ih, "događanje naroda", "antibirokratska revolucija", nošenje "mošti cara Lazara" po Bosni i Hercegovini, "mitinzi istine" o "ugroženom srpstvu", Miloševićeva poruka odaslana na Vidovdan 1989. s Gazimestana da su Srbi opet "u bitkama, i pred bitkama", da bitke nisu oružane, ali da ni takve "nisu isključene" – sve to upućivalo je na zaključak da je stvarni cilj svesrpskoga pokreta stvaranje što veće srpske nacionalne države na razvalinama Jugoslavije.

Taj velikosrpski cilj prvi je javno izložio četnički vojvoda Vojislav Šešelj. On je bez oklijevanja osvježio postavku Vuka St. Karadžića da je zapadna granica štokavštine zapadna granica srpskoga etničkog prostora. Na toj osnovi ponovno je postavio stari zahtjev da se na crti Virovitica - Karlovac – Karlobag uspostavi zapadna granica srpske države.

Plan za uključivanje područja istočno od crte Virovitica – Karlovac – Karlobag u Srbiju zamišljen je u tri koraka: prvo, proglašenje „srpskih autonomnih oblasti“; drugo, osnivanje „Republike Srpske Krajine“ u Hrvatskoj i „Republike Srpske“ u Bosni i Hercegovini; treće, pripajanje „srpskih republika“ Srbiji.

Hrvatski Domovinski rat skupni je naziv za obrambene reakcije na ostvarivanje toga plana. Zbog toga su i u njegovu tijeku jasno uočljive tri faze. Prvu fazu, od „Balvan-revolucije“ do Brijunske deklaracije (17. VIII. 1990. - 7. VII. 1991.), činili su pokušaji da se dogovorom i redarstvenim intervencijama sačuva ustavnopravni poredak na cjelokupnomu hrvatskom državnom teritoriju; drugu fazu, od Brijunske deklaracije do potpisivanja Vanceova mirovnoga plana (7. VII. 1991. - 2. I. 1992.), tvorila je obrana od otvorene agresije iz Srbije i Crne Gore; treću fazu, od potpisivanja Vanceova mirovnoga plana do kraja Oluje (2. I. 1992. - 7. VIII. 1995.), obilježile su diplomatske aktivnosti, manje osloboditeljske akcije, jačanje Hrvatske vojske

i na poslijetku oslobađanje zaposjednutoga područja u vojno-redarstvenim akcijama Bljesku (1. i 2. V. 1995.) i Oluji (4. – 7. VIII. 1995.).

U ostvarivanju velikosrpskoga plana prednjačili su kninski Srbi. Oni su 17. kolovoza 1990. postavili balvane na prometnice oko Knina i proglasili “srpsku autonomnu oblast Krajinu”. U tu “oblast” uključili su neke sjevernodalmatinske i ličke općine, te neke općine na Kordunu i Banovini. U ožujku 1991. proglasili su “odcjepljenje” od Hrvatske. Malo zatim zauzeli su Plitvice. Odatle su ih na Uskrs, 31. ožujka, potisnuli hrvatski redarstvenici. U akciji je poginuo redarstvenik Josip Jović. Stoga se ta redarstvena intervencija obično smatra stvarnim početkom Domovinskoga rata.

U travnju i svibnju 1991. pobuna se proširila na istočnu Slavoniju. Tamo su je, kao i u Kninu, organizirali pripadnici Srpske demokratske stranke (SDS). Pobunu su podjarivali ratoborni političari, poput Vojislava Šešelja i Milana Paroškoga, koji su dolazili iz Srbije. Oni su šovinističkim govorima huškali srpsko pučanstvo na Republiku Hrvatsku i Hrvate, a JNA je to pučanstvo opskrbljivala oružjem i strjeljivom. Pobunjenim Srbima u Podunavlju pridruživale su se i brojne četničke skupine iz Srbije. Pobunjenici su 2. svibnja 1991. u Borovu Selu ubili i zatim masakrirali dvanaest hrvatskih redarstvenika. Time su jasno pokazali što smjeraju.

Takav razvoj događaja prisilio je Hrvatsku na žurno ustrojavanje vlastite vojske. Začetak redovne oružane sile označio je osnutak Zbora narodne garde (ZNG). Prva smotra postrojba ZNG-a održana je 28. svibnja 1991. na nogometnom stadionu NK Zagreba u Kranjčevićevoj ulici u Zagrebu.

Do potpisivanja Brijunske deklaracije (7. VII. 1991.) JNA je hinila neutralnost. Toga dana počela je zaposjedati Baranju. Time je označila početak otvorene agresije iz Srbije. Njezin daljnji angažman na pobunjeničkoj strani otvorio je do početka jeseni u Hrvatskoj sedam bojišta: istočnoslavonsko (općine Beli Manastir, Osijek, Vinkovci i Vukovar); zapadnoslavonsko (Novska, Nova Gradiška, Pakrac, Grubišno Polje, Daruvar, te djelomice Virovitica, Slatina, Orahovica i Požega); banovinsko (Hrvatska Kostajnica, Sisak, Petrinja, Glina i Dvor); kordunsko (Vrginmost, Vojnić, Karlovac, Duga Resa, Ogulin i Slunj); ličko (Gračac, Korenica, Donji Lapac, Gospić i Otočac); sjevernodalmatinsko (Zadar, Šibenik, Split i zaleđa tih gradova); južnodalmatinsko (Ploče, Metković i Dubrovnik).

Mladi ljudi spontano su se uključivali u obranu. Nedostatak oružja i opreme uklanjao se nezakonitom kupovinom i krijumčarenjem iz inozemstva. U tomu je presudnu ulogu odigralo hrvatsko iseljništvo iz Europe, SAD-a, Kanade i Australije.

No tako se nisu mogle podmirivati sve veće potrebe. Stoga je državni vrh odlučio da se blokiraju vojarne JNA i zračne luke, nakon čega su pripadnici ZNG-a

i Narodne zaštite u rujnu 1991. za manje od tjedan dana osvojili 36 vojarna i skladišta, 230 tenkova i oko 400 topničkih oružja.

Kada je Sabor 8. listopada prekinuo sve veze Republike Hrvatske s Jugoslavijom, neprijatelj je pojačao napade na opkoljeni Dubrovnik, Novu Gradišku, Požegu, Pakrac i Split. Unatoč žestocim napadima ti su gradovi uspješno odolijevali, a Hrvatska je ratna mornarica (HRM) upravo u to vrijeme bitkom u Bračkom, Splitskom, Hvarskom, Neretvanskom i Korčulanskom kanalu uspjela otjerati Jugoslavensku ratnu mornaricu južno od Pelješca.

Najjačemu pritisku bio je izložen Vukovar. Grad je branilo oko 1.800 skromno opremljenih ljudi. Oni su gotovo tri mjeseca odolijevali srpskoj vojnoj sili i uništavali njezine elitne postrojbe. Kada im je u potpunom okruženju nestalo sredstava za obranu, grad je - gotovo posve razoren - 18. studenoga 1991. pao u ruke JNA i četnika. Srpski su osvajači prognali 42.000 Vukovaraca. Iz gradske bolnice izvukli su dvjestotinjak ranjenika i poubijali ih na Ovčari, nedaleko od grada.

Do kraja godine Hrvatska je vojska ipak zabilježila nekoliko uspjeha na Papuku i Psunju i oslobodila Lipik. U slobodnim dijelovima Hrvatske u to je vrijeme bilo oko 500.000 prognanika.

Potaknuti najavom međunarodnoga priznanja Republike Hrvatske, srpski su odmetnici 19. prosinca 1991. svoje "autonomne oblasti" objedinili u "Republiku Srpsku Krajinu" i proglasili njezinu neovisnost.

Nakon potpisivanja Vanceova mirovnoga plana (2. I. 1992.) i međunarodnoga priznanja Republike Hrvatske (15. I. 1992.) Ujedinjeni su narodi u proljeće 1992. na okupirani dio hrvatskoga teritorija uputili svoje Zaštitne snage (UNPROFOR). Tako su samoproglashenu "Republiku Srpsku Krajinu" pretvorili u Zaštićeno područje UN-a (UNPA), koje su, u okviru mirovnoga plana, organizirali kao četiri sektora: Sektor Istok činila je istočna Slavonija; Sektor Zapad – zapadna Slavonija; Sektor Sjever – Banovina i Kordun; Sektor Jug - sjeverna Dalmacija i istočna Lika.

Zadaće su Zaštitnih snaga UN-a bile demilitarizacija Zaštićenog područja, zaštita ljudskih prava tamošnjega pučanstva i stvaranje uvjeta za miran povratak toga područja u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske u okviru Vanceova mirovnoga plana. No Zaštitne snage nisu gotovo ništa od toga učinile. Nesrbi su i dalje ubijani i proganjani, pljačkane su njihove kuće, rušeni mostovi, postavljana bezbrojna minska polja.

Kada je Hrvatska postala članicom UN-a, JNA je nakon nekoliko dana napustila svoja zadnja uporišta - Lastovo i Vis. Hrvatska vojska, pod zapovjedništvom generala Janka Bobetka, oslobodila je dubrovačko primorje i Konavle. Oslobođeni su Miljevci, prostor između rijeke Krke i Drniša, a u akciji Otkos 10 oslobođeno je 300 četvornih kilometara u Slavoniji. Pritisak na Zadar umanjen je zauzimanjem brda Križ iznad Bibinja. Pripadnici Zaštitnih snaga UN-a mirno su gledali kako

srpski topovi razaraju Osijek, Gospić, Sisak, Karlovac, Zadar i Šibenik. Nakon izbijanja ratnoga sukoba između Muslimana i Hrvata u Bosni i Hercegovini izbjeglička je kriza dosegla vrhunac, tako da je Hrvatska u to vrijeme zbrinjavala oko milijun prognanika i izbjeglica.

Godine 1993. Hrvatska je vojska oslobodila zadarsko zaleđe od Zemunika do Maslenice i zadarsku zračnu luku. Zbog toga je međunarodna zajednica Hrvatskoj prijetila sankcijama.

U ljeto 1993. Beograd je sva okupirana hrvatska područja uključio u svoj novčarski, poštanski i radiotelevizijski sustav, a u službenu porabu uveo je srpski jezik i ćirilično pismo. Vijeće sigurnosti UN-a smatralo je Zaštićeno područje UN-a sastavnim dijelom Republike Hrvatske. Stoga je Srbiji nametnulo najstrože sankcije - potpunu međunarodnu izolaciju. Ali nije nudilo nikakve mehanizme reintegracije tih područja u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske. Zbog toga je Hrvatska vojska, kako bi spriječila odsijecanje južne od sjeverne Hrvatske, 9. rujna 1993. oslobodila područje jugoistočno od Gospića - tzv. Medački džep.

U ožujku 1994. potpisan je Washingtonski sporazum između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Tim sporazumom utemeljena je bošnjačko-hrvatska Federacija BiH i dokrajčen kratkotrajni rat između Muslimana i Hrvata.

Federacija BiH trebala je usko surađivati s Republikom Hrvatskom. No, istodobno su se vodili razgovori između Hrvatske i Srbije o mogućoj normalizaciji međusobnih odnosa. Te godine Hrvatsku je posjetio papa Ivan Pavao II. Njegove riječi, izgovorene na hrvatskom jeziku, ulijevale su ohrabrenje i nadu.

Međunarodna zajednica predlagala je u to vrijeme gospodarske sporazume s odmetnutim Srbima, otvaranje autoceste, željezničkih veza i naftovoda, a nakon toga i politički sporazum.

Kako je zamišljala politički sporazum, pokazao je Plan Z-4, što su ga na početku god. 1995. predložili veleposlanici zemalja Kontaktne skupine (SAD, Velika Britanija, Francuska, Njemačka i Rusija). Plan je nudio Srbima u Krajini široku autonomiju. Ona je uključivala grb, zastavu, srpski jezik i ćirilično pismo, poseban novac, zakonodavno tijelo, vladu, predsjednika i ustavni sud. Krajina ne bi imala vojsku, ali ni Hrvatska vojska ne bi smjela ulaziti na područje Krajine.

Tuđman je veleposlanicima rekao da je zamisao o federalno-konfederalnim pravima hrvatskih Srba potpuno neprihvatljiva. No obećao je da će njihov plan razmotriti. Veleposlanici su zatim otputovali u Knin. Tamo su htjeli pridobiti vodstvo Krajine za svoj plan. Mile Martić, Milan Babić i Borisav Mikelić drsko su ih odbili, a Milošević ih u Beogradu nije htio ni primiti. Tako su iscrpljene mogućnosti mirnoga rješenja sukoba.

Nezadovoljstvo hrvatskih vlasti ponašanjem Zaštitnih snaga UN-a raslo je od njihova dolaska u Hrvatsku. Nakon predstavljanja Plana Z-4 državnom je vodstvu bilo jasno da moćni čimbenici međunarodne zajednice žele ovjekovječiti okupaciju četvrtine hrvatskoga teritorija. Zato je Sabor otkazao gostoprimstvo Zaštitnim snagama UN-a. Nakon otkaza Vijeće sigurnosti UN-a znatno je smanjilo brojnost svojih postrojba, promijenilo im je ime i dalo novu zadaću. Tako je UNPROFOR postao UNCRO (Operacija UN-a za obnovu povjerenja u Hrvatskoj), a nova mu je zadaća bila nadzirati prijekid vatre i hrvatske državne granice prema Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori.

Kako je Hrvatska u međuvremenu ojačala svoju vojsku, ona je 1. svibnja 1995. pokrenula vojno-redarstvenu akciju Bljesak i za dva dana oslobodila zapadnu Slavoniju. Većina lokalnih Srba pobjegla je u dijelove Bosne i Hercegovine pod srpskim nadzorom, odakle su za odmazdu topništvom tukli hrvatske gradove.

Nakon sastanka predsjednika Tuđmana i predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine Izetbegovića 22. srpnja 1995. u Splitu, na kojemu je postignut dogovor o zajedničkoj obrani od srpske agresije, počele su sjeverno od Dinare zajedničke akcije HVO-a i HV-a Ljeto 95. U njima su zauzeti Bosansko Grahovo i Glamoč. Tako je Knin odsječen od zaleđa. Srbi su odgovorili granatiranjem Karlovca, Siska i Gospića. Na pregovorima u Ženevi odbili su prihvatiti mirnu re-

integraciju. To je bio povod za ključnu hrvatsku vojno-redarstvenu akciju Oluju (4. – 7. VIII. 1995.), u kojoj su oslobođena sva okupirana područja u sjevernoj Dalmaciji, južnoj i istočnoj Lici, na Kordunu i Banovini.

Hrvatsko Podunavlje nije oslobođeno vojnom silom. Ono je, nakon dvogodišnje Prijelazne uprave UN-a na tom području, 15. siječnja 1998. na miran način vraćeno u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske.

Akcijom Oluja završen je Domovinski rat. Ni dvanaest godina nakon njegova svršetka, nema točnih podataka o ljudskim gubitcima. Sredstva javnoga pripčivanja barataju podatcima o 21.000 poginulih Hrvata (11.000 u Hrvatskoj i 10.000 u Bosni i Hercegovini).

Na oslobođenim područjima u Hrvatskoj dosad su otkrivene 143 masovne grobnice te preko 1.000 pojedinačnih i nekoliko zajedničkih grobišta. Iz njih su ekshumirani i identificirani posmrtni ostaci 3.964 osoba. Hrvatska trenutno traga za još 1.116 nestalih hrvatskih branitelja i civila. Od zaostalih mina i danas ginu ljudi. Dosad je poginulo više od 500 osoba.

Ako se - s potrebnim oprezom - uzmu u obzir svi ti podatci, može se zaključiti da je poginulo oko 25.000 Hrvata. O ljudskim gubitcima na srpskoj strani nema ni približnih podataka.

Izravne i neizravne materijalne štete procjenjuju se na više od 300 milijarda američkih dolara.

XI. OSVETA MEĐUNARODNE ZAJEDNICE

Tko je gledao, u stvarnosti ili na televiziji, povratak hrvatskih ratnika s bojišta, nije se mogao oteti dojmu da je Domovinski rat napokon dovršio proces konstituiranja moderne hrvatske nacije i time dokrajčio centripetalno-centrifugalno političko kolebanje. Tomu dojmu nisu mogli odoljeti ni pomniji inozemni promatrači. Tako je, primjerice, britanski novinar Marcus Tanner svojoj knjizi o obnovi hrvatske države dao naslov - *Hrvatska: nacija iskovana u ratu*⁷.

Iskustvo međutim nalaže oprez. Takvo mišljenje dva-put se prije toga rata pokazalo pogrješnim.

Ipak, Tannerov zaključak snažno opravdavaju okolnosti. One su u Domovinskomu ratu bile posve drukčije nego u Hrvatsko-madžarskomu ratu god. 1848. i u Drugomu svjetskom ratu god. 1941.

U Domovinskomu ratu Hrvati su bili sami. Nisu imali saveznika. Ratovali su samo u svomu zavičajnom prostoru - u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Vlastitom snagom sačuvali su, protiv volje najmoćnijih čimbe-

---

⁷Marcus Tanner, *Croatia: A Nation Forged in War*, 1997.

nika međunarodne zajednice, teritorijalnu cjelovitost svoje države i izborili međunarodnopravno priznanje njezine neovisnosti i suverenosti. Iz takva ishoda rata i činjenice da su Hrvati ovaj put ratovali samo pod svojom zastavom može se logično zaključiti samo jedno: da su uspješno prevladali stanje "razdrte nacije".

Logika je međutim u politici često nepouzdan oslonac.

Sile koje su bile nesklone hrvatskomu državnom osamostaljenju upozoravale su uoči rata da se zauzimaju za cjelovitost Jugoslavije i da nikada ne će priznati države koje nastanu njezinim raspadom. Kada su, pod pritiskom Svete Stolice i SR Njemačke, god. 1992. ipak priznale Hrvatsku, njihova nesklonost nije zamrla. Ona je, naprotiv, postala djelatna.

Već god. 1993. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda osnovalo je Međunarodno kazneno sudište za bivšu Jugoslaviju – MKSJ - u Haagu. Osnutak sudišta utemeljen je na VII. poglavlju Povelje Ujedinjenih naroda, koje ovlašćuje Vijeće sigurnosti na vojne i nevojne intervencije u međunarodne odnose. U skladu s time, Haaško sudište nije osnovano kao mjesto na kojemu se dijeli pravda. Njegova je zadaća "uspostava i održavanje mira na području bivše Jugoslavije". To jasno određuje osnivački akt, a podjednako jasno potvrđuje i očito politički motivirana praksa Haaškoga sudišta.

Iste god. 1993. ustanovljen je u britanskomu ministarstvu vanjskih poslova odjel za "Zapadni Balkan".

Vijest o tomu izazvala je u Hrvatskoj određene sumnje i strahove. Engleski agenti neko su vrijeme u hrvatskomu tisku tvrdili da je riječ o nevještu tehničkom nazivku. No vrlo je brzo izašlo na vidjelo da "Zapadni Balkan" nije ni nevješt nazivak ni neodređen zemljopisni pojam, nego strateška osnova za ponovnu integraciju država nastalih raspadom Jugoslavije.

Zamisao je precizirana formulom: 6 – 1 + 1. To će reći: bivše jugoslavenske republike - Slovenija + Albanija, a opravdavala se tvrdnjom da će njezino ostvarenje osigurati trajni mir u tom dijelu Europe.

Odatle je potekao cijeli niz međunarodnih projekata. Prvi je predstavljen na početku ratne god. 1995. kao Plan Z-4 veleposlanika zemalja Kontaktne skupine. Slijedili su Inicijativa za suradnju u Jugoistočnoj Europi, Pakt o stabilnosti za Jugoistočnu Europu, Proces suradnje u Jugoistočnoj Europi, Američko-jadranska povelja o partnerstvu, Srednjoeuropsko područje slobodne trgovine u Jugoistočnoj Europi (tzv. Nova CE-FTA), itd.

Britansku zamisao o integraciji regije "Zapadnoga Balkana" Europska je unija promaknula u svoju vanjskopolitičku strategiju prema državama koje su uvrštene u novu geostratešku regiju. Ona je, u skladu s time, u okviru svoga Ministarskog vijeća ustanovila posebno regionalno Povjerenstvo za Zapadni Balkan.

Tuđmanu, negdašnjemu partizanskom časniku, nije bilo ni na kraj pameti da bi međunarodna zajednica mogla suditi suverenoj državi koju je sama pravno pri-

znala. Pogotovo mu nije išlo u glavu da bi itko mogao suditi vojsci koja je izvojevala pobjedu u legitimnom i legalnom oslobađanju zaposjednutih područja svoje države. Logika Tuđmanova povijesnog iskustva govorila je da će Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju suditi srpsko-crnogorskim osvajačima za zločine počinjene u Hrvatskoj. Kako je slutio da će većina srpsko-crnogorskih zločinaca ostati izvan dosega hrvatskoga pravosuđa, Tuđman je držao da Hrvatska, prepuštajući njihov kazneni progon međunarodnom pravosuđu, ne odstupa od načela teritorijalne suverenosti, po kojemu je suverena država jedina nadležna za kažnjavanje zločina počinjenih na njezinu teritoriju. Dosljedno tomu, Tuđman nije samo zagovarao, nego i zahtijevao osnivanje toga suda.

Kao osebujan povjesničar, Tuđman je dobro znao krajnji smisao "velikih ideja" što ih za "male narode" kuju imperijalna središta svjetske moći. Poznavao je, kao malo tko, hrvatsku centripetalno-centrifugalnu kulturnu i političku tradiciju. Kada se, kao hrvatski državni poglavar, odupirao neprestanim pritiscima međunarodne zajednice, upoznao je i slugansku ćud hrvatskih političkih elita, koju je nedavno na televiziji ovako opisao narodni zastupnik Antun Kapraljević: "Kada u Bruxellesu kažu 'sjednite', mi legnemo." Zbog svega toga bio je duboko zabrinut za budućnost neovisne i suverene hrvatske države.

Domišljajući se kako da zaštiti najviši interes hrvatskoga naroda od osvetničkih projekata međunarodne zajednice i sluganske čudi njegovih transnacionalnih političkih elita, Tuđman je zaključio da će taj interes najbolje zaštititi ako ga povjeri demokratskoj volji nacije. Zbog toga je u Ustav Republike Hrvatske (poglavlje o međunarodnim odnosima) god. 1997. dao ugraditi članak 141., koji normira udruživanje i razdruživanje:

Pravo da pokrenu postupak udruživanja Republike Hrvatske u saveze s drugim državama ima najmanje jedna trećina zastupnika u Hrvatskom saboru, Predsjednik Republike i Vlada Republike Hrvatske.

Zabranjuje se pokretanje postupka udruživanja Republike Hrvatske u saveze s drugim državama u kojem bi udruživanje dovelo, ili moglo dovesti do obnavljanja jugoslavenskoga državnog zajedništva, odnosno neke balkanske državne sveze u bilo kojem obliku.

O udruživanju Republike Hrvatske prethodno odlučuje Hrvatski sabor dvotrećinskom većinom glasova svih zastupnika.

Odluka o udruživanju Republike Hrvatske donosi se na referendumu većinom glasova ukupnog broja birača u državi.

Referendum se mora održati u roku od 30 dana od dana donošenja odluke Hrvatskoga sabora.

Odredbe ovoga članka o udruživanju odnose se i na uvjete i postupak razdruživanja Republike Hrvatske.

Taj ustavni članak na prvi pogled otkriva Tuđmanovu duboku vjeru u snagu temeljnoga zakona i podjednako duboku sumnju u suverenističko osvjedočenje narodnih zastupnika.

Drugi stavak članka, koji zabranjuje udruživanje Republike Hrvatske u neku južnoslavensku zajednicu ili u neke druge balkanske državne saveze, vrlo je neobična ustavna norma. Zbog toga taj stavak nema premca u europskim ustavima. On neodoljivo podsjeća na negdašnje zabrane navodno nepostojećeg ljudožderstva u ustavima nekih afričkih država. To međutim nikako ne znači da ga nije trebalo ugraditi u hrvatski Ustav. Naprotiv, državna politika, koja je nakon Tuđmanove smrti stubokom promijenila smjer, pokazuje da je taj hrvatski ustavnopravni endem i te kako potreban.

Iako su Tuđmana, kao što je rečeno, mučile posve određene sumnje, on ipak nije mogao zamisliti da bi narodni zastupnici mogli odustati od državne samostalnosti i suverenosti. U skladu s time, prethodnu je saborsku odluku o udruživanju uvjetovao uobičajenom dvotrećinskom većinom glasova svih zastupnika.

Ali, poučen povijesnim iskustvom, Tuđman je načelno držao da se odluka o sudbonosnim pitanjima nacije nikako ne smije prepustiti političkim izabranicima. Stoga je prethodnu odluku Hrvatskoga sabora u istom članku sveo na razinu prijedloga koji ovisi o izravno izraženoj volji birača. U skladu s time, odredio je da se odluka o udruživanju donosi na referendumu, i to natpolovičnom većinom glasova svih birača.

Kakva je to zaprjeka centrifugalnomu smjeru državne politike, zorno pokazuje hipotetičan primjer: U slučaju da na referendum izađe 70 posto svih birača, odluka se o udruživanju u saveze s drugim državama ne bi mogla donijeti ni 70-postotnom većinom njihovih glasova.

Tako Ustav. Ali, naravno, nikakav zakon, pa ni temeljni, ne može spriječiti bezakonje onih kojima ništa nije sveto ako to bezakonje ne priječi državna sila koja provodi zakon.

XII. POLITIKA NOVOGA SMJERA

Ogorčeni „građanin“ Stjepan Mesić drugi se put u proljeće 1998. otisnuo u Haag. Tamo je na Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju tajno svjedočio kao zaštićeni svjedok optužbe u postupku protiv hrvatskoga generala Tihomira Blaškića. Pri tomu je optužio Hrvatsku da je izvršila oružanu agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

Malo zatim, u ljeto 1998., Dražen Budiša, predsjednik Hrvatske socijalno liberalne stranke (HSLŠ), i Ivica Račan, predsjednik Socijaldemokratske partije Hrvatske (SDP), sklopili su u Splitu izborni savez svojih stranaka.

Zamašnost tih dvaju događaja osvjetljuju neke pojedinosti koje su pale u zaborav.

Stjepan Mesić i Josip Manolić bili su od 1989. politički vrlo bliski Franji Tuđmanu. Obojica u vrhu HDZ-a. Mesić je odatle dospio na dužnost predsjednika Zastupničkoga doma, a Manolić na dužnost predsjednika Županijskoga doma Sabora. No njih je dvojicu me-

đusobno mnogo jače povezivalo njihovo staro zajedništvo nego novo političko prijateljstvo s Tuđmanom. Zbog toga su 1994., usred Domovinskoga rata, uz potporu oporbe i određenih inozemnih krugova, pokušali u Saboru stvoriti protutuđmanovsku zastupničku većinu. Pokušaj je tijesno propao. Mesić i Manolić politički su marginalizirani, a Tuđman je nastavio voditi suverenističku politiku, koja je trijumfirala u osloboditeljskim vojno-redarstvenim akcijama Bljesku i Oluji.

Račan i Budiša politički su od 1990. životarili opirući se Tuđmanu i HDZ-u. To je bila jedina osnova za njihov savez. No ona je bila posve dostatna za neobično uzajamno povjerenje dvojice ljudi kojih je politički put dotad bio posve suprotan. Kada je god. 1972. Račan kooptiran u Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske, njegovi su komunisti Budišu, studentskoga vođu Hrvatskoga proljeća, poslali na četverogodišnju robiju. No, u politici je, kažu cinici, sve moguće. Tako je, nakon četvrt stoljeća, iznenada planula politička ljubav između negdašnjega uznika i njegova tamničara.

U osobne motive ne treba ulaziti. No ne mogu se zaobići posljedice Budišina i Račanova saveza. Taj savez demokratski je legitimirao komuniste. Njihova vođu Račana odriješio je od svih njegovih političkih grijeha. A oni nisu bili ni mali ni malobrojni. Dostatno je podsjetiti da je Račan, kao predsjednik Ideološke komisije Saveza komunista Hrvatske, bio jedan od arhitekata „hrvatske šutnje“, da je prve javne proplamsaje

suverenizma proglasio „opasnim namjerama“, da je uoči drugoga izbornog kruga u svibnju 1990. predao oružje hrvatske Teritorijalne obrane u skladišta JNA i da je zajedno s ostalim komunističkim zastupnicima demonstrativno izašao iz sabornice kada se 25. lipnja 1991. donosila Deklaracija o uspostavi suverene i samostalne Republike Hrvatske.

Naravno, ništa od toga nije ostalo neopaženo u središtima svjetske moći. Tamo se vrlo dobro znalo kako stoje i druge stvari.

Srpsko-crnogorsko razaranje, palež, ubijanje, sakaćenje i progon iz zaposjednutih krajeva od 1991. do 1995., Domovinski rat u uvjetima embarga na uvoz oružja i vojne opreme, zbrinjavanje prognanika i izbjeglica iz zaposjednutih dijelova Hrvatske i Bosne i Hercegovine, stanje ni rata ni mira sve do početka god. 1998., snažni pritisci iz inozemstva, koje su otvoreno zazivali nezadovoljnici u zemlji, međunarodna poluizolacija kao odmazda za izlazak iz Jugoslavije – sve to iscrpilo je Hrvatsku do teško podnošljive mjere.

Kada se tomu pridoda nezadovoljstvo pučanstva činjenicom da je pretvorba i privatizacija „društvenoga vlasništva“ provedena u jeku Domovinskoga rata, da su u toj privatizaciji pojedinci zgrtali golema bogatstva, dok su drugi gubili živote, zdravlje i sve što su dotad bili stekli, lako je zamisliti na kakvu je kušnju došla Tuđmanova suverena i ponosna Hrvatska.

Imajući na umu takve prilike, u inozemnim su središtima moći procijenili da bi frustracije pojedinih političara i mnoštva hrvatskoga pučanstva mogle biti dobra osnova za političko preoblikovanje Hrvatske.

Procjena se pokazala točnom. Neoliberalni „inženjeri slobode“ prilično su lako i bez velika troška god. 1999. oko Račana i Budiše okupili šest stranaka (SDP, HSLŠ, HSS, HNS, LS, IDS). Taj savez, koji se sam nazvao „Šestorkom“, svojim je mentorima obećao da će, ako mu pomognu doći na vlast, odlučno provesti njihove zahtjeve. Među tim zahtjevima, koje je Tuđman odbijao jer je držao da bi njihovo ispunjenje ugrozilo opstanak države, središnje su mjesto zauzimala četiri: 1. masovni povratak izbjeglih Srba, 2. apsolutna poslušnost Tužiteljstvu Haaškoga suda, 3. uskrata moralne, materijalne i političke pomoći Hrvatima u Bosni i Hercegovini i 4. slobodna prodaja velikih gospodarskih sustava stranim državljanima.

Uz to je Tuđmanova smrt u prosincu 1999., u jeku predizborne kampanje, širom otvorila vrata borbi dijadoha za njegovu baštinu u HDZ-u.

Frustriranim hrvatskim građanima „Šestorka“ je obećavala: smanjenje PDV-a s 22 na 17 posto, reviziju pretvorbe i privatizacije, rast BDP-a između 8 i 10 posto, povećanje broja radnih mjesta za 200 tisuća, vraćanje duga umirovljenicima (oko 40 milijarda kuna) za dvije godine, bolji život svima, parlamentarni nadzor nad radom obavještajnih služba, dokidanje političke

podobnosti kao kriterija za izbor na važnija mjesta u državi, uklanjanje korupcije i nepotizma, povrat milijarda dolara koje je Tuđmanova vlast, navodno, ukrala i deponirala u inozemstvu, uspostavu učinkovite vladavine prava, a kao krunu svega toga - Hrvatsku u raju Europske unije do kraja četverogodišnjega mandata.

Pobjedu „Šestorke“ na izborima 3. siječnja 2000. London je egzaltirano pozdravio kao najbolju vijest na početku XXI. stoljeća. Malo zatim, kada je u veljači za predsjednika Republike izabran Stjepan Mesić, Hrvatska se preko noći prometnula u „miljenicu Europe“.

Obećanja biračima „Šestorka“ je nakon izbora zaboravila. Svu svoju energiju ona je usredotočila na ocrnjivanje suverenizma i promicanje globalizma.

Prvu godinu mandata nova je vlast potrošila na blaćenje prethodne. Pod geslom “detuđmanizacije” medijski je sotonizirala prvoga hrvatskog predsjednika i njegove najbliže suradnike. Zatim je s razornom strašću nasrnula na državne institucije. U dva mjeseca dvaput je – bez javne rasprave – mijenjala Ustav.

“Šestorka” nije poštedjela ni simboličku sferu hrvatske države. Hrvatski državni sabor preimenovala je u Hrvatski sabor. Odbacila je Oltar Domovine na Medvedgradu. Prijeporno je bilo i ime i mjesto. Stoga su Račan i njegova Vlada odlučili, umjesto Oltara Domovine na Medvedgradu, podignuti Spomenik Domovini na pristupačnijem mjestu. Ne zna se što ih je od toga odvratilo, ili su zaboravili obećanje ili je nestala poli-

tička potreba za njegovim izvršenjem. Bilo kako bilo, Spomenik Domovini nije podignut niti se otada o njemu što čulo. "Šestorka" je slično preuredila nadnevke državnih blagdana. Njezinom zaslugom više gotovo nitko ne zna kada je koji blagdan, niti tko u te dane na javnim zgradama ističe državnu zastavu. Zbog toga danas Hrvati slave državne blagdane kao "praznike", tj. "prazne", odnosno neradne dane bez ikakva simboličkoga sadržaja.

Račan i Budiša svoju su politiku nazvali „politikom novoga smjera“.

Naziv nije izvoran. Posuđen je iz hrvatske političke povijesti. Kada su pravaški prvaci Frano Supilo i Ante Trumbić na početku XX. stoljeća stvarali Hrvatsko-srpsku koaliciju, koja je Hrvatsku poslije odvela u Jugoslaviju, oni su svoj otklon od Starčevićeva suverenizma nazvali – "politikom novoga kursa". Račan i Budiša njihov su „kurs“ na kraju XX. stoljeća prurušili u svoj „smjer“. No posudba je sadržajno duboko opravdana. Upravo time što neodoljivo podsjeća na Supila i Trumbića "politika novoga smjera" precizno imenuje svoj centrifugalni otklon od Tuđmanova suverenizma.

Glavna zaprjeka toj i takvoj politici bilo je hrvatsko „plemstvo mača“ – časnici i vojnici Hrvatske vojske.

Tadašnja Hrvatska vojska nastala je u odsudnu času kao dragovoljačka organizacija. Potekla je uglavnom iz seoskih zabiti i velegradskih suterena, s europskih gradilišta i iz plaćeničkih vojnih postrojba zapadnih ze-

malja. Osnovnu vojnu izobrazbu stjecala je na bojnemu polju od 1991. do 1995., kada je branila opstojnost i suverenost Republike Hrvatske, a njezini pripadnici koji su izabrali vojni poziv kao zanimanje poslije su se akademski obrazovali u domaćim i stranim vojnim učilištima.

Takvu Hrvatsku vojsku „Šestorka“ je odlučila uništiti. Za tu svrhu donijela je u proljeće 2000. saborsku deklaraciju kojom je vojno-redarstvene operacije Bljesak i Oluju predala u nadležnost Haaškoga sudišta.

Kriminalizaciji Domovinskoga rata usprotivilo se u rujnu 2000. Otvorenim pismom dvanaest generala (Janko Bobetko, Ante Gotovina, Krešimir Ćosić, Mirko Norac, Davor Domazet, Ivan Korade, Damir Krstičević, Ivan Čermak, Ivan Kapular, Nojko Marinović, Ivan Basarac i Miljenko Filipović). Generali su pozvali „najodgovornije osobe i institucije države, kao i mjerodavne čimbenike civilnog društva, a napose medije, da se odupru negativističkom i povijesno nekorektnom i neistinitom prikazivanju Domovinskoga rata, da zaštite čast i dostojanstvo hrvatskih časnika i vojnika“, ističući da se kriminalizacijom Hrvatske vojske ugrožavaju temelji na kojima je uspostavljena hrvatska sloboda i državna neovisnost.

Predsjednik Mesić odgovorio je na taj poziv umirovljenjem potpisnika Otvorenoga pisma.

Svjetska središta moći pomno su motrila što radi „Šestorka“. Europska unija bila je oduševljena ideološkom i personalnom „detuđmanizacijom“ Hrvatske.

Zbog toga je, na poticaj francuskoga predsjednika Jacquesa Chiraca, da bi izrazila potporu novoj vlasti, najavila da će svoj Zapadnobalkanski summit 24. studenoga 2000. održati u Zagrebu.

Protagoniste "politike novoga smjera" ta je najava gurnula u procijep između Europske unije i Hrvatske. Oni su bili zadovoljni Unijinom potporom, ali im je zadovoljstvo donekle kvarila svijest da Ustav Republike Hrvatske (čl. 141., st. 2.) izrijeком zabranjuje tu politiku. Moralni prijekor ipak nije bio odviše dubok. Njihovi su stručnjaci za odnose s javnošću stvar riješili vrlo jednostavno: obmanom u korist Unije. Oni su Zapadnobalkanski summit EU, za domaću porabu, preimenovali u Zagrebački sastanak na vrhu, a najavu da će se tako važan skup održati u Zagrebu proglasili su najvećim hrvatskim vanjskopolitičkim uspjehom.

Obmanu je raskrinkala Završna deklaracija Zagrebačkog sastanka na vrhu. Treća točka te deklaracije bilježi obveze što su ih na tom sastanku protuustavno preuzeli predsjednik Republike Mesić i predsjednik Vlade Račan. Ona time precizno ocrtava dimenzije „najvećega hrvatskog vanjskopolitičkog uspjeha“:

Od sada, šefovi država i Vlada pet zemalja [Albanije, Makedonije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Jugoslavije] na koje se proces odnosi obvezuju se da će između svojih država sklopiti sporazume o regionalnoj

suradnji koji predviđaju politički dijalog, regionalno područje slobodne trgovine, kao i blisku suradnju na području pravosuđa i unutarnjih poslova, posebice radi jačanja sudstva i njegove neovisnosti, borbe protiv organiziranog kriminala, korupcije, pranja novca, ilegalnog useljavanja, trgovine ljudima i svakog drugog krijumčarenja. Ti sporazumi bit će ugrađeni u sporazume o stabilizaciji i pridruživanju kako se oni budu sklapali s Europskom unijom. Šefovi država i Vlada pet dotičnih zemalja istaknuli su važnost koju pridaju obuci policajaca, sudaca i jačanju kontrole granica.

Zapadni Balkan bio je u to vrijeme u Hrvatskoj nepri-
stojan pojam. Nešto kao politička psovka. Novinari su
stoga pazili da ne sablazne čitatelje. Premda je naziv
Zapadni Balkan označivao točno određeno područje
(Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Kosovo, Crna
Gora, Makedonija i Albanija), u novinama se pridjev
„Zapadni“, protivno pravopisu, redovito pisao malim
početnim slovom. U takvu ozračju Mesiću i Račanu
nije preostalo ništa drugo nego inkognito uvesti Zapa-
dni Balkan u srce hrvatske državne politike. Oni su to,
kao što pokazuje 3. točka Završne deklaracije, i učinili.

Hrvatska je, za nagradu, god. 2001. potpisala Spo-
razum o stabilizaciji i pridruživanju Europskoj uniji gar-
niran haaškim optužnicama protiv hrvatskih generala.

To je širom otvorilo vrata inozemnim interesima u Hrvatskoj.

Državna vlast počela je razdavati i rasprodavati strancima sve što su tražili. Predsjednik Vlade Ivica Račan sklopio je sa slovenskim predsjednikom vlade Janezom Drnovšekom sporazum o razgraničenju Hrvatske i Slovenije kojim je Sloveniji ustupio dio hrvatskoga državnog teritorija u Savudrijskoj vali (Piranskomu zaljevu). Kada se javnost počela protiviti ratifikaciji sporazuma, Račan je, među ostalim, svoj ustupak opravdavao državnim razlogom: „Naš put u Bruxelles vodi preko Slovenije.“

No strancima su bez protivljenja, a najčešće i bez znanja javnosti, u bescjenje prodane hrvatske banke sanirane iz državnoga proračuna, telekomunikacije, trgovački prostor, mediji, INA, turistički potencijali...

Raskorak između obećanja i ostvarenja „politike novoga smjera“ najbolje oslikavaju dva podatka o državnim financijama.

Račan i Budiša predstavili su 1999. svoj izborni savez u deklaraciji Za poštenu i uspješnu Hrvatsku. U njoj su, među ostalim, izrazili državničku zabrinutost zbog stanja hrvatskoga vanjskog duga. „Hrvatska je“, zapisali su tada, „sve zaduženija zemlja - trenutno inozemna zaduženja iznose preko 9 milijarda dolara, što je dvostruko više nego 1990.“

Opaska je uglavnom bila točna. Hrvatska je 1990. naslijedila 4,5 milijarde dolara jugoslavenskoga duga. Za prvih deset godina, od kojih je polovicu prekrpio Domovinski rat, ona je taj dug povećala na 10 milijarda dolara. Stoga je zabrinutost protagonista "politike novoga smjera", zbog tendencije rasta državnoga duga, bila na mjestu. Ali njihova vlast nije smanjila zatečni dug, niti je zaustavila njegov rast. Ona je, naprotiv, kao „miljenica Europe“ za četiri godine mandata taj dug više nego udvostručila. Zadužila je Hrvatsku za novih 13 milijarda dolara.

Kada je riječ o takvim potezima vlasti, ne može se izbjeći pitanje kako se u to vrijeme držala oporba.

Nakon trećosiječanjskoga prevrata za oporbu su nastupila teška vremena. Najjaču oporbenu stranku, suverenistički HDZ, kojega je predsjednikom postao Ivo Sanader, nova je vlast proglasila „zločinačkom organizacijom“. Novoizabrani predsjednik Republike, Stjepan Mesić, u središnjoj je informativnoj emisiji državne televizije, Dnevniku HTV-a, čim je stupio na dužnost, obećao naciji da će Tuđmanova dugogodišnjega savjetnika za unutarnju politiku Ivića Pašalića - kao „kiminalnog kapitalca“ - staviti iza rešetaka.

Pod dojmom te geste s državnoga vrha neki su ugledni hadezeovci u strahu od represalija tvrdili da nikada nisu bili članovi HDZ-a. Drugi su otišli iz HDZ-a i osnovali novu stranku (Demokratski centar). Ime su stranke prilagodili „duhu vremena“ - izbjegavši pridjev

„hrvatski“. Jedan od članova predsjedništva HDZ-a našao je utočište u Hrvatskim nezavisnim demokrati- ma (HND), stranci koju su 1994. nakon razlaza s Tuđmanom osnovali Josip Manolić i Stjepan Mesić.

Dok je bio u oporbi, HDZ nije štitiio nikoga od svojih ljudi. Generalno se, u Hrvatskomu saboru, žestoko su- protstavljao „politici novoga smjera“. Branio je dostojanstvo Domovinskoga rata, protivio se progonu hrvat- skih generala koje je Haaško sudište optužilo za ratne zločine, kritizirao je Račanov Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU, zauzimao se za proglašenje hrvat- skoga isključivog gospodarskog pojasa na Jadranu, itd.

Ali više od svega toga članstvo je HDZ-a zaokupljao odnos snaga među stranačkim prvacima. Što se mo- glo naslutiti iz zakulisnih igara, otvoreno je buknuo uoči izbornoga sabora u travnju 2002. Sabor je, po statutu, trebao organizirati glavni tajnik stranke Joso Škara. No to su onemogućili Vladimir Šeks i Ivo Sa- nader. Zadaću glavnoga tajnika oni su samovoljno povjerali Branimiru Glavašu i osječkoj zaštitarskoj tvrtki Alena Borbaša. Na saboru je, uz blagoslov Račanova ministarstva uprave i pravosuđa, nasiljem i boljševi- čkim manipulacijama spriječen izbor Ivića Pašalića za novoga predsjednika stranke. Tako je Glavaševom zaslugom HDZ, dotad demokratska stranka, predan u apsolutni posjed Ivi Sanaderu. Za svoje usluge Gla- vaš je dobio javno priznanje. Sanader ga je, nakon sabora, na HTV-u proglasio „vizionarom“.

Pravi smisao toga događaja vrlo je brzo izašao na vidjelo. Odmah nakon sabora Sanader je isključio Pašalića iz stranke, a zatim je stranku temeljito „očistio“ od suverenista. To mu je omogućilo da nesmetano čini što hoće. Kamo vode takvi postupci, postalo je bjelodano nakon HDZ-ove relativne pobjede na parlamentarnim izborima u studenom 2003.

XIII. PROEUROPSKA POLITIKA

Kada je došao na vlast, Sanadera više nisu priječili nikakvi obziri.

Čega se Račan bojao, a Budiša sramio, Sanader se time dičio. On je svesrdno prihvatio njihovu politiku, ali je, da zatre svaku sumnju u inozemstvu, odbacio njihovu taktiku.

Sanader je očito znao da kozmopolitske ciljeve u Hrvatskoj može nesmetano ostvarivati samo onaj tko se pod nacionalnim znamenjem domogne poluga vlasti. Da bi na izborima god. 2003. ispunio taj uvjet, on se god. 2001. na splitskoj Rivi deklarativno poistovjetio s haaškim optuženikom generalom Mirkom Norcem. Zbog te snažne geste, koja ga je predstavila kao neupitna domoljuba, Sanader je na početku god. 2004. mogao nastaviti Račanovu "politiku novoga smjera" i nazvati je pravim imenom: "proeuropska politika".

To bi, ako već nije kažnjivo, u nacionalnoj državi moralo biti sablažnjivo. Ali najava hrvatskoga predsjednika Vlade da će umjesto hrvatske voditi proeuropsku

politiku nije sablaznila hrvatsko javno mnijenje. Razumljivo, jer to mnijenje oblikuju mediji u stranom vlasništvu. No najava se nije neugodno dojmila ni hrvatskih političkih elita. Upravo suprotno, ona je podjednako oduševila i javno mnijenje i sve parlamentarne stranke. Oduševljenje se zatim formalno pretilo u Savez za Europu, koji je oko Sanadera okupio sve - bez iznimke: sve - narodne zastupnike u Hrvatskomu saboru. Odatle je potekla bujica strahota, pred kojom većina Hrvata tajno drhti, a javno sliježe ramenima.

Da se predusretnu uzmaci s područja zajedničke odgovornosti, treba podsjetiti: Nije Sanader narodnim zastupnicima ništa podvalio. On je odmah nakon izbora nedvosmisleno najavio što će činiti za svoga mandata. I taj put poslužio se snažnom gestom. Umjesto da u državnu vlast, kao što je prije izbora obećavao Anti Đapiću, uključi Hrvatsku stranku prava (HSP), on je nakon izbora u državnu vlast uključio Samostalnu demokratsku srpsku stranku (SDSS) Vojislava Stanirovića.

Sanaderu nije smetalo to što je SDSS ušao u Sabor po posebnomu izbornom zakonu koji drastično - dakako, pozitivno - diskriminira narodne manjine. Nije mu smetalo to što je SDSS, s politološkoga motrišta, prije sindikalna udruga nego politička stranka. Nije mu, napokon, smetalo ni to što promaknuće SDSS-a u državnu vlast duboko vrijeđa većinu Hrvata, jer tu stranku ne vode Srbi odani Hrvatskoj, nego ljudi koji

su, kao Vojislav Stanimirović i Ratko Gajica, od 1991. do 1995. više od četvrtine hrvatskoga državnog teritorija, "očišćenog" od nesrpskoga življa, pokušavali oteti Republici Hrvatskoj.

U Bruxellesu je Sanaderov skandalozni čin dočekan s odobravanjem. Ni Đapić se nije srdio što ga je iz srca predsjednika Vlade istisnuo Stanimirović. Dapače, on i HSP čuvali su - kao što će sam Đapić slikovito reći - Sanaderu "leđa i bokove" sve do pritvaranja generala Branimira Glavaša. A nitko ni od onih ljudi koje je Sanader duboko uvrijedio nije njegov čin nazvao pravim imenom. Štoviše, nije bilo nikakva prigovora.

Ta nepodopština bez vidljiva je povoda u veljači 2004. dobila filozofsko-astronomsko obrazloženje. Predsjednik Hrvatskoga sabora Vladimir Šeks svečano je izvijestio javnost da se „u biću i politici HDZ-a“ nakon izbora dogodio „kopernikanski obrat“.

Prosječan čitatelj novina mogao je to u najboljem slučaju razumjeti kao priznanje prijevare birača. No Šeksova je izjava imala znatno dublji smisao. Ona je - doduše stilski visoko, ali posve jasno - najavila revolucionarnu promjenu.

Astronomska metafora „kopernikanski obrat“ odbacila je državnu politiku Franje Tuđmana. Tu politiku ona je implicitno proglasila „geocentričnom“. Sadržajno posve ispravno. Tuđmanova državna politika doista se vrtjela oko Zemlje, tj. oko Hrvatske. Umjesto toga „anakronizma“ Šeksov je „kopernikanski obrat“ u

istom dahu najavio „modernu“ državnu politiku Ive Sanadera. Tu politiku implicitno je proglasio „heliocentričnom“. Sadržajno također posve ispravno. Sanadero-va državna politika doista se ne će, kao Tuđmanova, vrtjeti oko svoje Zemlje (Hrvatske), nego oko svoga Sunca (Bruxellesa).

Šeksovo filozofsko-astronomsko umovanje na prvi se pogled, čisto retorički, doima duboko promišljeno. No njegovu nedomišljenost razotkriva kušnja razložna govora. O čemu to govori predsjednik Sabora? Pa, državna politika, ako je državna, mora biti „geocentrična“! U njezinu su središtu nužno sloboda, sigurnost i dobrobit zemlje. Ako u to središte dospije bilo što drugo, politika prestaje biti državna, ona samim time postaje protudržavna.

Razboritu čovjeku to je otrpve jasno. No hrvatske su političke, gospodarstvene i kulturne elite unatoč takvu stanju stvari oduševljeno prihvatile Šeksov heliocentrični sofizam kao svoje političko vjerovanje.

O tomu svjedoči javno odobravanje najluđih postupaka državne vlasti.

Na zgradama državnih ustanova istaknuta je zastava Europske unije. To nije samo protuzakonit čin. To je i posve jasan znak koliko država drži do svoje samostalnosti. No, da ne bi bilo nikakvih nejasnoća, predsjednik Vlade više je puta javno ponovio da je Hrvatska „spremna platiti svaku cijenu“ za pristup Europskoj uniji.

Što to znači? Kada jedna strana u pregovorima tako odredi svoj polazni položaj, više nema pregovora. Druga strana sama određuje cijenu. A tada je, po naravi trgovačkoga odnosa, cijena vrlo visoka.

Koliko god Sanaderove izjave boljele razumne Hrvate, one su strancima smiješne. Kada je predsjednik hrvatske Vlade tako prihvaćao tobože neznanu cijenu pristupa Hrvatske Europskoj uniji, ona je poodavno bila ne samo znana, nego i prihvaćena. Nije bilo političara koji ne bi znao da su u toj cijeni glavne stavke: potpora Haaškomu sudištu u stvaranju srpsko-hrvatskoga bratstva i jedinstva u zločinu, provedba obveza što su ih Mesić i Račan preuzeli na Zapadnobalkanskomu summitu EU i osiguranje gospodarskih interesa Europske unije u Hrvatskoj kako je dogovoreno Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju.

Zbog toga je Sanader svoju politiku ponosno umotao u moćnu tuđu zastavu i pregnuo na sve strane tumačiti kako pristup Hrvatske Europskoj uniji „nema alternative“. To će reći: Hrvatima je Europska unija – Usud. Protiv Usuda, tumači im Sanaderova proeuropska politika, možete gundati, ali mu ne možete umaknuti. A kada je već tako, razumno je ne protiviti se Usudu, nego ga, kakav god on bio, zavoljeti. Argumentacija je zapanjujuće slična argumentaciji hrvatskih komunista, koji su u svoje vrijeme tvrdili da komunističko jugoslavstvo “nema alternative”.

Tako ljudi koji su politički stasali pod Tuđmanovim slobodarskim geslom „Uzmimo sudbinu u svoje ruke!“ danas nude hrvatskomu narodu preodgoj u visokoj školi beščašća i sužanjstva.

Tu školu uzorno oprimjeruje ostvarivanje zahtjeva Europske unije.

Kada je riječ o stvaranju srpsko-hrvatskoga bratstva i jedinstva u zločinu, HDZ-ovi su prvaci Sanader i Šeks izveli zaprepašćujući manevar. Oni su, naravno, znali da je zadaća Haaškoga sudišta moralnom nivelacijom pripremiti integraciju Zapadnoga Balkana. Zbog toga su, dok su bili u oporbi, držali vatrene govore u obranu hrvatskih generala - Sanader na splitskoj Rivi, Šeks u Hrvatskomu saboru. No kada je njihov domoljubni žar na izborima god. 2003. primjereno nagrađen povjerenjem birača, oni su besramno prešli na stranu Haaškoga sudišta.

U veljači 2004. Šeks je izjavio da je Sanaderova proeuropska politika tajnom diplomacijom postigla „dobre aranžmane“ s glavnom tužiteljicom Haaškoga sudišta Carlom del Ponte. U ožujku su „dobri aranžmani“ izašli na vidjelo. Vladi je dostavljena optužnica protiv generala Ivana Čermaka i Mladena Markača, a malo zatim i izmijenjena optužnica protiv generala Ante Gotovine.

U tim optužnicama prvi se put oslobađanje Hrvatske kvalificira kao „udruženi zločinački pothvat“ hrvatske politike, vojske i policije usmjeren na uništenje srpske narodne manjine u Hrvatskoj.

Sanaderova Vlada nije učinila ni ono što je morala, a kamoli ono što je mogla. Nije odbacila optužnice protivne Ustavu Republike Hrvatske, iako joj to nalaže Ustavni zakon o suradnji s Haaškim sudištem, niti je pokrenula pravni spor s Tužiteljstvom, iako joj to omogućuju Pravila Haaškoga sudišta. Ona je za volju pozitivnoga mišljenja Europskoga povjerenstva o Hrvatskoj bespogovorno prihvatila optužnice i poslala Čermaka i Markača u Haag.

Visokoj sramoti treba visok sjaj. Zbog toga je Sanaderova Vlada u lipnju 2004. glavnoj tužiteljici Haaškoga sudišta Carli del Ponte u Zagrebu priredila svečanu večeru. Domaćica je bila ministrica pravosuđa Vesna Škare-Ožbolt, a svečanost je svojom nazočnošću uveličala gotovo polovica članova Vlade. To je jamačno prvi slučaj u povijesti sudovanja da optuženik tako časti tužitelja.

Carla del Ponte visoko cijeni počast koju joj je iskazala službena Hrvatska. Ona je to javno pokazala u lipnju 2007., kada je iz New Yorka poručila da će u srpnju, prije odlaska s dužnosti haaške tužiteljice, doći u Zagreb. Mora se, veli, oprostiti s Mesićem i Sanaderom.

No, i ta je sramota nadmašena. Kada su pojačani pritisci da Hrvatska uhiti generala Gotovinu i da ga izruči Haagu, Sanaderova se Vlada našla u nevolji. Kako je Gotovina od god. 2001. bio nedostupan, uslužni su Britanci priskočili u pomoć. Oni su Sanaderu

izradili Akcijski plan za hvatanje generala. Pri tomu se opet proslavio neprispodobivi predsjednik Hrvatskoga sabora Vladimir Šeks. On je u kameru HTV-a izdeklamirao ciljeve toga plana, predstavljajući ih kao autonomnu odluku hrvatske državne vlasti: „Identificirati, locirati, uhititi i transferirati.“

Tako je počeo lov kojega se srami svaki razumni Hrvat. U Hrvatskoj je hajka vođena po naputcima iz Londona, uz neviđenu zauzetost medija i nesebičnu pomoć britanske obavještajne službe. Na poslijetku je 7. prosinca 2005. general Gotovina uhićen na Kanarskomu otoku Tenerife i tri dana poslije prebačen u Haag. Danas je mjesto uhićenja turistička atrakcija. Putničke agencije dovode onamo goste i nude im vino koje je u trenutku uhićenja pio optuženi general osloboditeljske Hrvatske vojske.

Sanader i njegova Vlada dobili su pohvale za uspješnu provedbu Akcijskoga plana. No ne zna se tko je za glavu generala Gotovine utržio Judine škude: u Hrvatskoj 300 tisuća kuna, u SAD-u 5 milijuna dolara.

To međutim Bruxellesu nije bilo dosta. Da ga neko vrijeme primiri, Sanaderova je proeuropska politika potkraj god. 2006. uhitila svoga „vizionara“, generala Glavaša i optužila ga u proljeće 2007. zbog ratnih zločina počinjenih u Osijeku god. 1991.

Na području ostvarivanja obveza, što su ih na Zapadnobalkanskomu summitu Europske unije preuzeli Mesić i Račan, Sanader je nadmašio sva očekivanja.

On i njegova Vlada nastavili su protuustavni proces integracije Zapadnoga Balkana. Od 2004. do 2007. sklopili su mnoštvo multilateralnih ugovora sa zemljama hrvatskoga istočnog okružja. Tako su po receptu za „kuhanje žive žabe“ Hrvatsku uvalili u Zapadni Balkan. Žaba će, po tom receptu, ako je bacite u vruću vodu, iskočiti iz kotla. Zato je treba staviti u hladnu vodu i postupno zagrijavati. Tako žaba ne će opaziti pogibelj i mirno će se skuhati.

Nova CEFTA (Srednjoeuropsko područje slobodne trgovine), osnovana na kraju god. 2006., za Hrvatsku je bila - hladna voda. Unatoč svomu imenu Nova CEFTA obuhvaća, osim Hrvatske, samo zemlje Jugoistočne Europe. Vodu je u međuvremenu zagrijala početna politička institucionalizacija Zapadnoga Balkana. Ona se dogodila 11. svibnja u Zagrebu, kada je Vijeće za suradnju u Jugoistočnoj Europi imenovalo Hidajeta Biščevića svojim glavnim tajnikom, a za sjedište Tajništva odredilo Sarajevo.

Kolika je trenutno temperatura vode, pokazuje sljedeća zgodica. Hrvatski predsjednik Stjepan Mesić sudjelovao je u lipnju 2007. na Konferenciji šefova država Jugoistočne Europe u Budvi. On se tamo ograničio na "užu regiju", pa je - očito držeći da je "žaba skuhana" - bacio europski pogled na Zapadni Balkan: "Naša uža regija u očima je Europe otok, ali ne pust i napušten, nego domovina dvadesetak milijuna stanovnika, multikulturalna, multikonfesionalna i međuovisna cjelina."

Kada je riječ o osiguravanju gospodarskih interesa Europske unije, Sanaderova proeuropska politika ni na tom području nimalo ne zaostaje za djelotvornom ljubavlju prema Haaškomu sudištu i Zapadnomu Balkanu. Sanader je svesrdno prihvatio Račanov Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Hrvatske Europskoj uniji, kojemu se HDZ u proljeće 2001. žestoko protivio.

Kada je Račanova Vlada predložila proglašenje Zaštićenoga ekološko-ribolovnog pojasa (ZERP) na Jadranu, Sanader se zauzeo za proglašenje isključivoga gospodarskog pojasa. Njegov prijedlog gorljivo je podupro Šeks. On je argumentirao da Vladin prijedlog nema uporišta u Konvenciji o pravu mora, pa je u polemičkomu žaru ZERP nazvao „čudnovatim kljunašem“.

No, kada je došao na vlast, HDZ nije umjesto ZERP-a proglasio isključivi gospodarski pojas. Postupio je upravo suprotno. Račanova „čudnovatog kljunaša“ Sanader je učinio još čudnovatijim. Dodao je klauzulu da se on ne primjenjuje na članice Europske unije. Tako je u hrvatskomu „zaštićenom“ ekološko-ribolovnom pojasu zaštitio talijanski godišnji izlov ribe u vrijednosti od 200 do 300 milijuna eura. No saborski je Savez za Europu, pod prijetnjom predstojećih parlamentarnih izbora, u međuvremenu postao domoljuban. Iznenada je ove godine donio odluku da se od 1. siječnja 2008. - dakle, nakon izbora - režim ZERP-a

primjenjuje i na članice Europske unije, a Vlada je, kako bi predusrela negodovanje Italije i Slovenije, u isto vrijeme preko Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija poručila Bruxellesu da Hrvatska neće u svomu zaštićenom ekološko-ribolovnom pojasu diskriminirati strane ribare. Ima li veće sprdnje?

Kako u tim pitanjima postupa suverena volja, pokazuje Hinina vijest koju nisu prenijele ni jedne novine u Hrvatskoj. Urednici se očito pribojavaju da bi ona Hrvate mogla ponovno zaraziti suverenizmom. Vijest nosi naslov *EU: Novi sporazum o ribolovu s Grenlandom*, a glasi:

LUXEMBOURG, 12. lipnja 2007. (Hina/AFP) – Ministri za ribarstvo zemalja članica EU-a, okupljeni u Luxembourg, potvrdili su u utorak novi sporazum s Grenlandom koji će omogućiti europskim ribarima da nastave loviti u vodama tog otoka do 2012. godine.

Prema tom sporazumu, koji će na snazi biti šest godina, EU će isplatiti 15,8 milijuna eura godišnje Grenlandu, a ribari će plaćati više od dva milijuna eura za dozvole.

Taj su sporazum potpisali u prosincu prošle godine Europska komisija i Grenland, autonomno područje Danske (ali izvan EU-a). Stupio je privremeno na snagu 1. siječnja 2007. godine do današnje potvrde od

strane Vijeća EU-a. Sporazum zamjenjuje prethodni iz 1985. godine.

Grenland, koji broji 57.000 stanovnika, izabrao je referendumom izlazak iz EU-a 1985. godine.

Zanimljivo. Što može "autonomno područje Danske", koje broji 57.000 stanovnika, to ne može suverena Republika Hrvatska, koja broji 4,437.460 stanovnika.

Podjednako nerazumno reguliran je promet nekretnina. Da bi se stranom državljaninu odobrila kupnja nekretnina, dostatno je da otvori fiktivnu tvrtku.

No još je luđe načelo uzajamnosti. Po tom načelu nekretnine u Hrvatskoj mogu kupovati državljani svih država u kojima hrvatski državljani mogu kupovati nekretnine. Takvo, nekvantificirano, načelo uzajamnosti ne uzima u obzir nikakav razmjer. Ni veličinu država koje dijele uzajamnost, ni njihovu gospodarsku snagu, ni broj građana, ni njihovu kupovnu moć. Ono u Hrvatskoj pravno izjednačuje hrvatske prosjake i strane bogatune.

Tu uzajamnost temeljito osvjetljuje primjer nezamisliva sporazuma kojim bi vlada SAD-a Biku Koji Sjedi i njegovu plemenu dopustila da lukom i strijelom love u državnim lovištima, a Bik Koji Sjedi svim državljanima SAD-a, kojih ima gotovo 300 milijuna, da brzometkama love u lovištu njegova rezervata, u kojemu živi svega 300 bizona.

Sadašnje hrvatske prilike rezultat su državne politike koju su utemeljili Mesić i Račan, a nastavili provoditi Mesić i Sanader. Zahvaljujući toj politici, stranci su u Hrvatskoj postali vlasnicima banaka, telekomunikacija, INA-e, Plive, Dukata, trgovačkoga prostora, medija... Stranci danas strancima prodaju hrvatske nekretnine. Tako su prodali - odnosno kupili - 70-ak tisuća kuća za odmor. Naravno, dosad.

Uza sve to Sanaderova je Vlada povećala inozemni državni dug s 23 na 40 milijarda dolara. No to ne zabrinjava veseli Savez za Europu. Dok guverner Hrvatske narodne banke Željko Rohatinski očajnički upozorava da Hrvatska postaje sve manje hrvatska, taj transnacionalni savez ne bira sredstva da razbaštinja i razdržavlja hrvatski narod utjera u NATO i - preko Zapadnoga Balkana - u Europsku uniju.

XIV. TKO SMO MI?

Huntingtonov naslov *Mrtve duše: odnarođivanje američke elite* podsjeća svojim prvim dijelom na glasoviti roman N. V. Gogolja. No ta reminiscencija upućuje u krivomu smjeru. Sintagmu "mrtve duše" Huntington je preuzeo iz stihova Waltera Scotta:

Diše li čovjek tako mrtve duše
Koji nikad nije sebi rekao:
„Ovo je moja, moja rodna Zemlja?“
Kojemu srce nikad nije planulo
Kada je korake okrenuo doma...
S lutanja po tuđem žalu?

Godine 1804. Scott je pretpostavljao niječan odgovor na svoje retorički pojačano pitanje. Dva stoljeća poslije, god. 2004., Huntington je odgovorio potvrdno. Odgovor je, kao što smo prikazali, obrazložio opisom odnarođivanja političkih, gospodarskih i intelektualnih elita u SAD-u. Rezultat toga procesa nazvao je tran-

snacionalizmom i razlučio ga, s obzirom na pristaše i promicatelje, u tri kategorije: univerzalistički, ekonomistički i moralistički transnacionalizam.

Izvorište transnacionalizma naslućivao je, veli Huntington, već Adam Smith. On je pisao da čovjek koji proizvodi robu za tržište nije nužno vezan za zemlju. Ta misao donekle osvjetljuje glavne uzroke koji su doveli do pojave transnacionalizma u današnjim američkim okolnostima. No ona nema opću valjanost.

Smithova slutnja ne može obrazložiti pojavu transnacionalizma u Hrvatskoj. Hrvatska nema u svjetskim razmjerima znatan broj stanovnika, ne raspolaže nadmoćnim tehnologijama, ne proizvodi spomena vrijednu količinu robe za svjetsko tržište, nema globalnu oružanu silu, nema multinacionalnih korporacija. U njoj dakle nema uvjeta u kojima bi se mogao pojaviti univerzalistički ili ekonomistički transnacionalizam. Ali u Hrvatskoj cvate moralistički transnacionalizam. On prezire domaću zbilju i funkcionira kao duhovna potpora univerzalističkomu i ekonomističkomu transnacionalizmu.

Moralistički transnacionalizam osuđuje hrvatski nacionalizam i patriotizam. To su u njegovim očima tražne i zle sile. On popularizira ničim argumentirano mišljenje da su međunarodno pravo, međunarodne institucije, režimi i norme moralno superiorni hrvatskomu pravu, institucijama, režimima i normama. To gledište često zastupaju intelektualci, akademski obra-

zovani ljudi i novinari. U tomu ih ne može pokolebati ni očita odsutnost elementarne pravde u međunarodnomu pravosuđu. Moralistički transnacionalisti, inače vrlo bučni ljudi, nisu se javno zgrozili kada su braća Kupreškić, koji su nedužni proveli nekoliko godina u haaškomu pritvoru, na sudu oslobođeni od optužbe i poslani kući kao da se nije ništa dogodilo. Nitko od tih ljudi nije se oglasio ni kada su hrvatski novinari u Haa-gu osuđeni na globu i zatvor zato što su istinito pisali o sramotnim tajnama toga međunarodnog sudišta. “Mrtvu dušu” moralnoga transnacionalizma, naravno, ne može uznemiriti činjenica da u haaškim Pravilima nije predviđena nikakva odšteta lažno optuženu čovjeku za pravosudni teror koji nad njim izvrši međunarodno kazneno sudište.

Moralistički transnacionalisti nedvojbeno znaju da Hrvatska ne može s pozicija transnacionalizma obavljati glavne zadaće države: čuvati slobodu svojih državljana, jamčiti im fizičku i socijalnu sigurnost, osiguravati opću osnovu blagostanja. Da bi mogla obavljati te zadaće, Hrvatska mora u džungli globaliziranoga svijeta snagom svojih ljudi na prirodnim prednostima svoje zemlje izgraditi i urediti nišu nacionalne države. To je primordijalna politička mudrost. Nju ne treba nikomu tumačiti, a ponajmanje pripadnicima obrazovnih elita.

Unatoč tomu moralistički transnacionalisti upravo orgijastično uživaju u događajima koji potvrđuju da je Hrvatska odustala od izgradnje nacionalne države.

Oni, kao da mrze svoje pretke i potomke, veličaju "ha-ašku pravdu" i "europske standarde". To očito smatraju svojim poslanjem. I nemilosrdno - preko medija, podjednako onih u stranomu i onih u javnomu vlasništvu - moralno pustoše duše svojih sunarodnjaka.

Kako je to moguće?

Nitko ne zna odgovor. Neki ljudi misle da tu stvar može dostatno razjasniti opće obrazloženje svih današnjih hrvatskih nevolja. Oni spremno odgovaraju: Tranzicija u ratnim uvjetima teško je ranila hrvatski san o pravednoj državi. Tvrdnja je istinita. No ta istina, sama o sebi, nije odgovor na naše pitanje. Ona ne može biti razlog za političku kapitulaciju. Ona bi prije mogla biti povod za mobilizaciju. Ali kada se toj istini pridruži povijesni teret državotvornih iskustava, ona postaje "solna kiselina" koja izjeda politički moral nacije.

U zadnjih 150 godina Hrvati su triput pokušavali uspostaviti svoju državu. Prvi put u Hrvatsko-madžarskomu ratu pod vodstvom bana Josipa Jelačića (1848./49.). Ispočetka se činilo da će uspjeti. Nada je međutim živjela samo godinu i pol dana, od ožujka 1848. do rujna 1849. Konačni neuspjeh plaćen je životima nekoliko tisuća hrvatskih vojnika. Drugi pokušaj poduzeli su u Drugomu svjetskom ratu (1941. - 1945.), kada su pod vodstvom Ante Pavelića, u okrilju sila Osovine, uspostavili Nezavisnu Državu Hrvatsku. Ona je trajala četiri godine. Propala je u ratnomu vihoru s porazom sila Osovine. Cijena pokušaja bila je

katastrofalna. U ratno-poratnoj jugoslavenskoj odmazdi ubijeno je najmanje 200.000 hrvatskih vojnika i civila, među njima više od 600 svećenika, bogoslova i časnih sestara, a najmanje 300.000 Hrvata završilo je u trajnomu iseljeništvu. Treći pokušaj poduzeli su u Domovinskomu ratu (1991. - 1995.) pod vodstvom Franje Tuđmana. U njemu je poginulo oko 25.000, a ranjeno oko 40.000 hrvatskih vojnika i civila. Ljudske gubitke pratila je izravna i neizravna ratna šteta, koja po ozbiljnim proračunima premašuje 300 milijarda dolara. Ali pothvat je uspio. Republika Hrvatska postigla je međunarodnopravno priznanje kao nacionalna država hrvatskoga naroda.

No, već u času Tuđmanove smrti opstanak je države postao upitan. To, kao što se dade naslutiti iz ovoga ogleda, ima više uzroka. Najvažniji je netipična uspostava države. Republika Hrvatska nije nastala kao završni čin u procesu konstituiranja nacije. Stjecajem povijesnih okolnosti ona je, kao i Francuska Republika, uspostavljena prije no što se nacija potpuno konstituirala.

Možda se ta misao čini prenapregnutom, ali takve sumnje raspršuje kratak osvrt na bitna obilježja nacije i funkcioniranje hrvatske nacionalne države od god. 2000. do danas.

Nacija je samosvjesna politička zajednica; nastala je na osnovi stvarnoga ili zamišljenoga zajedničkog podrijetla i zajedničkih interesa; osjećajno je povezuju

zajednički jezik, povijest, teritorij, kultura, mitovi i običaji; od naroda i drugih kulturnih zajednica ona se razlikuje odbijanjem tuđinske vladavine.

Da je u smislu te definicije hrvatska nacija bila dovršena prije uspostave hrvatske države, državna vlast ne bi mogla činiti što neprekidno čini od god. 2000. Ne bi, primjerice, Račan ustupao dio hrvatskoga državnog teritorija susjednoj državi; ne bi Mesić i Račan, kršeći Ustav, preuzeli obvezu vratiti Hrvatsku na Zapadni Balkan; ne bi se iz Mesićeva ureda Tužiteljstvu Haaškoga sudišta mimo zakona hrpimice dostavljali dokumenti s oznakom državne tajne; ne bi se hrvatske banke, hrvatske telekomunikacije, hrvatska industrija nafte, Pliva, Dukat, turistički kapaciteti, mediji i nekretnine prodavali strancima; ne bi bio moguć "kopernikanski obrat" u HDZ-u; ne bi Sanader osiguravao većinu u Saboru uz pomoć SDSS-a; ne bi ozakonio političku korupciju u najvišemu zakonodavnom tijelu davanjem godišnje nagrade iz državnoga proračuna u iznosu od 250.000 kuna narodnim zastupnicima koji se odreknu svoje stranke i proglase neovisnima; ne bi Šeks deklamirao ciljeve Akcijskoga plana za hvatanje generala Gotovine; ne bi Vlada priređivala svečanu večeru haaškoj tužiteljici Republike Hrvatske; ne bi Sanader protuustavno stvarao tzv. Novu CEFTA-u (Srednjoeuropsko područje slobodne trgovine) u Južnoistočnoj Europi; ne bi izjavljivao da je spreman platiti svaku cijenu za pristup Hrvatske Europskoj uniji; ne

bi protiv volje hrvatskoga naroda pretvarao Hrvatsku vojsku u leglo najamnika za potrebe NATO-a o trošku hrvatskoga naroda. Ukratko, ne bi političke elite mogle ponovno raspirati pogubnu međusobnu borbu centrifugalnoga i centripetalnoga kulturnog supstrata i u sjeni te borbe radi ostvarivanja osobnih ili stranačkih interesa razgrađivati državu.

Potpuno konstituirana nacija djelovala bi kao „jedna duša, jedno duhovno načelo“ i nemilosrdno bi kažnjavala svaki pokušaj ugrožavanja svoga interesa.

Da se potpuno konstituirala, hrvatska nacija ne bi dopuštala ništa što ne dopuštaju druge nacije. Ne bi, primjerice, dopustila da se hrvatskomu narodu politička, gospodarska i kulturna zbivanja u njegovoj domovini tumače kroz prizmu tuđinskih interesa. Prisilila bi, dakle, svoju državu da dokine strano vlasništvo nad sredstvima javnoga priopćivanja. I, što je podjednako važno, ne bi nikomu dopustila da na protivljenju političkomu hrvatstvu u Hrvatskoj gradi karijeru i getoizira svoje sunarodnjake. Prisilila bi, dakle, svoju državu da sve državljane - uvažavajući i štiteći njihove narodne, vjerske i kulturne posebnosti – učini političkim Hrvatima. Tako bi ostvarila ideale državnopravnoga suverenizma za koje su se zauzimali najplemenitiji hrvatski politički ljudi, od Ivana Erdödyja do Franje Tuđmana. Državna bi vlast načelno razlikovala samo državljane i nedržavljanu, a državljani bi postupke vlasti i pro-

grame političkih stranaka procjenjivali samo po tomu koliko oni jačaju državu i podižu razinu općega blagostanja.

Ali nacija nije potpuno konstituirana. Zbog toga se "mrtve duše" hrvatskih transnacionalnih elita i u politici, i u gospodarstvu, i u kulturi – bilo da su na vlasti ili u oporbi – ponašaju kao Odisej u Polifemovoj špilji. Kada je oslijepljeni div, da bi dojavio drugim divovima tko ga je oslijepio, upitao itačkoga kralja: Tko si ti?, on je, da bi preživio, ponizno odgovorio: Nitko.

Odisejev samozatajni odgovor razumljiv je i opravdan kao strategem preživljavanja u sužanjstvu. No on ne može biti osnovna максима nacionalne politike u slobodnoj, neovisnoj i suverenoj državi. Takvo ponašanje političkih elita samo svjedoči o nedostatnoj izgrađenosti nacionalnoga identiteta.

Izgradnju hrvatskoga nacionalnog identiteta stoljećima su ometali premoćni interesi tuđih država - Osmanškoga i Habsburškoga Carstva, Mletačke Republike i dviju Jugoslavija.

Svi pokušaji hrvatskoga nacionalnog uspravljanja u razdoblju europske političke moderne žigosani su kao zločinački pothvati. Bečki dvor zabranio je političku porabu ilirskoga imena. Friedrich Engels, klasik marksizma, osudio je - u ime Revolucije - Jelačićev pokušaj obnove Hrvatskoga Kraljevstva. Srpska kraljevska vlast revolverom je u beogradskoj Narodnoj skupštini ušutkala hrvatske narodne zastupnike. Josip Broz

plaćao je svoj uspon na prijestolje Nemanjića i održavanje na tom prijestolju trajnom odmazdom nad Hrvatima. Njegovi komunisti pravosudnim su progonom i robijom ugušili Hrvatsko proljeće. O ustašama i NDH i danas se piše i govori istim propagandnim žargonom kao neposredno nakon njihova poraza. A Haaško sudište i njegovi hrvatski najamnici pripremaju Franji Tuđmanu i Republici Hrvatskoj još crnju povijesnu reputaciju od one kojom su jugoslavenski komunisti opskrbili Antu Pavelića i NDH.

Nakon svakoga prijelomnog događaja kulturno se preodgajao narod. Kulturni preodgoj korjenito je preusmjerivao političku svijest - sad centrifugalno, sad centripetalno. To naizmjenično bježanje od sebe i vraćanje k sebi iscrtalo je jasnu ševuljicu kroz modernu povijest hrvatskoga bezdržavlja: → feudalni državopravni suverenizam Ivana Erdödyja; →← kroatocentrično ilirstvo Janka Draškovića i Ljudevita Gaja; ← jugoslavenstvo Josipa Jurja Strossmayera; → liberalno-aristokratski državopravni suverenizam Ante Starčevića; ← jugoslavenstvo Frana Supila i Ante Trumbića; → totalitarni državopravni suverenizam Ante Pavelića; ← jugoslavenstvo Josipa Broza; → liberalno-demokratski državopravni suverenizam Franje Tuđmana.

Duboki potresi, koji su se neprestano smjenjivali u XIX. i XX. stoljeću, nisu dopuštali postupno i potpuno konstituiranje nacije. Zbog njih Hrvati, kao što pokazu-

je današnje zapadnobalkansko europejstvo njihovih vođa, nisu ni u svojoj nacionalnoj državi našli konačan odgovor na odsudno pitanje: *Tko smo mi?*

To pitanje nije ovdje pitanje o narodnomu identitetu. Ono ne pita tko su etnički Hrvati. Ne pita jesu li Hrvati iskonski Iranci, Goti, Slaveni, Kureti, Iliri, vuku li podrijetlo od Klukasa, Lobela, Kosjenca, Muhla, Hrvata, Tuge i Buge, što su im mitski osnivači slavenskih država Čeh, Leh i Meh, što Ćiril i Metod, jesu li se i odakle doselili ili su oduvijek bili u današnjoj domovini, razlikuju li se od drugih naroda posebnom genetičkom strukturom, itd. Na ta i slična pitanja odgovara znanost – etnologija, etnografija, povijest, antropologija, molekularna genetika. Kakvi god bili odgovori, hrvatski je narodni identitet nedvojbjen. Njegovu srž čine “ljupko mjesto” Domovine (simbolični prostor Lijepe naše), hrvatski jezik i srednjoeuropsko-mediteransko katoličanstvo. To troje dostatno utemeljuje zasebnost hrvatskoga narodnog bića.

Pitanje *Tko smo mi?* ovdje je pitanje o hrvatskomu nacionalnom identitetu. Nacionalni identitet politička je nadgradnja narodnoga identiteta. On funkcionalno drži narod na okupu, nuždan je uvjet nastanka nacionalne države, a u nacionalnoj državi suvereno određuje opći interes državljana. Postoji li nacionalni identitet ili ne postoji, je li on ovakav ili onakav, o tomu ne odlučuje znanost. O tomu odlučuje politička volja. Zbog toga

Renanova metafora, koja "opstanak nacije" prikazuje kao "svakodnevni plebiscit", Hrvatsku danas obasjava sudbonosnim svjetlom.

Račanova, Mesićeva i Sanaderova državna politika demonstrirala je radikalan otklon od Tuđmanova suverenizma. "Novi", odnosno "proeuropski" smjer njihove politike preoblikovao je pitanje o hrvatskomu nacionalnom identitetu u pitanje o hrvatskoj političkoj volji, pitanje *Tko smo mi?* u pitanje *Što mi hoćemo?*

Politička volja naroda propituje se na referendumu. Hrvati su dosad samo jednom tako očitovali svoju volju - 19. svibnja 1991. Tada su legitimirali Tuđmanovu suverenističku politiku. Odlučili su biti nacija.

Za razliku od te politike današnja je hrvatska državna politika izraz samovolje političkih elita. Državnu politiku može legitimirati samo neposredno izražena volja izbornoga tijela. Zbog toga bi današnja hrvatska vlast, da joj je do legitimnosti, morala raspisati referendum o pitanju *Što mi hoćemo?* i ponuditi izbornomu tijelu kao moguće odgovore jasnu alternativu: *biti nacija* (odbijajući tuđinsku vladavinu) ili *biti narod* (organizirajući svoj život kao kulturna zajednica u okviru tuđih političkih konstrukata).

Ali transnacionalne političke elite zacijelo znaju kakav bi bio ishod referenduma. Zbog toga one zaobilaze volju izbornoga tijela. U Hrvatskoj, kao što pokazuje primjer Zapadnoga Balkana, ni Ustav nije zaprjeka njihovoj samovolji. One dapače najavljuju da će zbog

vanjskih razloga, kao što je pristup Europskoj uniji i NATO-u, mijenjati Ustav. To uostalom već poodavno čine. Tako Ustav (čl. 2., st. 4.) više ne određuje da Hrvatski *sabor i narod* odlučuju o udruživanju u saveze s drugim državama. Od god. 2000. o tomu odlučuje Hrvatski *sabor ili narod*. Nova formulacija isključuje jedan od dvaju čimbenika. Ona je, dakle, u očitu neskladu s ustavnim člankom 141., koji i dalje određuje da Sabor predlaže odluku, ali da se odluka donosi na referendumu većinom glasova ukupnoga broja birača u državi. To protuslovlje, kako god se činilo sitnim, nagovješćuje da političke elite kane isključiti narodnu volju iz odlučivanja o udruživanju u saveze s drugim državama. U proljeće 2007. tu su nakanu javno očitovali predsjednik Republike Mesić i predsjednik Sabora Šeks. Oni su, pozivajući se na suglasje većine ustavnopravnih stručnjaka, tvrdili da valjanu odluku o pristupanju Hrvatske NATO-u može donijeti Sabor ne tražeći potvrdu te odluke na referendumu.

Od ustavne regulative, kao što vidimo, znatno je odlučnija protuustavna politika. Državna vlast neumorno širi globalističku opsjenu da je nacionalna država stvar prošlosti, pa hrvatskomu narodu umjesto toga anakronizma autoritarno nudi zapadnobalkansko europejstvo u okviru Europske unije i NATO-a.

U tu ponudu unijeli su Mesić, Šeks i Sanader malo liberalnoga šarma. Protokolom proslave Dana pobjede i domovinske zahvalnosti tri su predsjednika 5.

kolovoza 2007. elegantno preskočila najvišu ogradu pristojnosti. Dok su oni na kninskoj tvrđavi podizali državnu zastavu, licemjerno odajući počast Oluji i ratnim zapovjednicima Hrvatske vojske, hrvatski je puk slavio Dan pobjede i domovinske zahvalnosti oko promidžbenih punktova Europske unije i NATO-a, što ih je za tu prigodu državna vlast postavila na Trgu Ante Starčevića u Kninu i na odgovarajućim mjestima u svim županijskim središtima.

Na prvi pogled čini se da nema perverzije koja bi bila ravna iskazivanju domovinske zahvalnosti Europskoj uniji i NATO-u. Ali, kada se malo bolje razmotri, tu perverziju znatno nadmašuje bajka o dobrobiti koju Hrvatskoj obećava buduće članstvo u Europskoj uniji i NATO-u. Tu sljepariju ruše jednostavna pitanja: Zar itko razuman misli da veliki grade svoje političke konstrukte radi dobrobiti malih? Da veliki žude za ravnopravnim zajedništvom s malima? Da oni Hrvatskoj žele nešto dati, a ne nešto uzeti? Kakav interes Republike Hrvatske i njezinih državljana može biti u tomu da sva njihova prirodna dobra i uspješni gospodarski sustavi budu u vlasništvu stranaca? I da, povrh toga, hrvatski državljani o svomu trošku ratuju po svijetu pod tuđom zastavom za tuđe interese?

Tim ludostima hrvatski bi državljani, ako hoće biti svoji na svomu, morali suprotstaviti hrvatsku parafrazu Američkoga vjerovanja:

Vjerujem u Republiku Hrvatsku kao jedinstvenu i nedjeljivu - demokratsku i socijalnu - nacionalnu državu hrvatskoga naroda i državu pripadnika autohtonih narodnih manjina; u vladu koje su ovlasti izvedene iz pristanka onih kojima vlada; u suverenu državu ustanovljenu na načelima slobode, jednakosti, pravednosti i čovječnosti, za koja su hrvatski domoljubi stoljećima žrtvovali svoj život i sreću.

Zbog toga vjerujem da mi je dužnost prema mojoj zemlji voljeti je; podupirati njezin ustav; pokoravati se njezinim zakonima; štovati njezinu zastavu; i braniti je od svih neprijatelja.

Na toj osnovi hrvatski državljani mogu na izborima pokopati "mrtve duše" svojih transnacionalnih elita i izabrati državnu vlast koja će: očuvati neovisnu i suverenu državu; ustrojiti modernu vojsku na iskustvima i ljudima iz pobjedničkoga Domovinskog rata; obnoviti jedinstvo domovinske i iseljene Hrvatske; uvesti referendum kao obvezan oblik odlučivanja o svim bitnim nacionalnim pitanjima; braniti konstitutivnost, suvere-

nost i jednakopravnost Hrvata u Bosni i Hercegovini, podupirući ideju o stvaranju hrvatske savezne jedinice u toj državi; dokinuti strano vlasništvo nad medijima; zabraniti prodaju prirodnih dobara strancima: obale, otoka, općenito zemljišta, izvora vode, nafte, plina, rudnoga blaga i druge javne imovine, a u monopolnim i drugim velikim gospodarskim sustavima koji opskrbljuju stanovništvo uspostaviti državni vlasnički nadzor; proglasiti isključivi gospodarski pojas na Jadranu; promijeniti sadašnje pogubno stanje u bankarstvu, koje truje hrvatsko društvo poticanjem potrošnje na kredit i ubiranjem pretjerano visokih kamata, dok nema novca za ulaganje; obračunati s korupcijom, kriminalom i zloupotrebom položaja i provesti lustraciju i dekomunizaciju u skladu s rezolucijom Vijeća Europe br. 1481 od 25. siječnja 2006.

Tako će, u smislu političke oporuke prvoga hrvatskog predsjednika, biti "normalni ljudi" i omogućiti svojoj državi da – po uzoru na Francusku Republiku - dovrši proces konstituiranja hrvatske nacije.

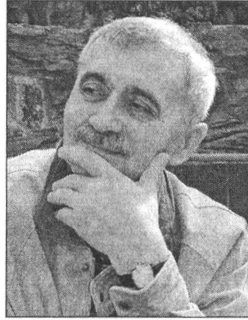
Ako se to ne dogodi, država će sigurno propasti, a hrvatski će narod opet biti vraćen na početak svojih nastojanja u razdoblju europske političke moderne. U svagdanjemu životu bit će mu mnogo gore nego u razdoblju od 1918. do 1990., koje je, s prijekidom od četiri godine, proveo na kulturološkomu Istoku. Na Zapadnom Balkanu Hrvati će biti jedini katolički narod u prostoru bitno obilježenu tradicijama pravoslavlja i islama.

U tom bantustanu Europske unije Hrvatima ne će preostati ništa drugo nego tražiti put povratka iz tuđine i ponovno se boriti za uspostavu svoje neovisne i suverene države, koju im danas u granicama Republike Hrvatske priznaju svi narodi na svijetu.

Razbaštinjenu i demografski iscrpljenu narodu to će u neoliberalnim okolnostima biti neusporedivo teže nego što je bilo u okolnostima raspada "društvenoga vlasništva". Jer sva ta politička dinamika koju smo opisali u ovom ogledu u biti je samo hrvanje oko vulgarnoga pitanja: Tko će biti vlasnik Lijepe naše, Hrvati ili - netko drugi?

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 15 horizontal lines.

Benjamin Tolić rođen je 1943. u Osoju, općina Posušje. Školovao se u Posušju, Donjim Andrijevcima, Slavanskom Brodu, Zagrebu i Beču. Završio studij filozofije i germanistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Radio kao profesor njemačkoga jezika i kao urednik Osmojezičnoga enciklopedijskog rječnika u Leksikografskom zavodu «Miroslav Krleža» u Zagrebu. Od 1992. do 2003. službovao kao diplomat (s prijelomom od 1998. do 2000., kada je bio glavni urednik Hrvatske izvještajne novinske agencije – Hine).

Prevodio s njemačkoga. Pisao političke oglede, a 2001. i kolumnu u «Hrvatskomu slovu». Knjige: *Haaški sapun. Razgovori o hrvatskoj politici kako ih je od slova do slova bilježio Eugen Patak*, Zagreb, 2002.; *Pamet u glavu. Hrvatska u vrtlogu novoga svjetskog poretka*, Zagreb, 2003.

U tom bantustanu Europske unije Hrvatima ne će preostati ništa drugo nego tražiti put povratka iz tuđine i ponovno se boriti za uspostavu svoje neovisne i suverene države, koju im danas u granicama Republike Hrvatske priznaju svi narodi na svijetu.

Razbaštinjenu i demografski iscrpljenu narodu to će u neoliberalnim okolnostima biti neusporedivo teže nego što je bilo u okolnostima raspada "društvenoga vlasništva". Jer sva ta politička dinamika koju smo opisali u ovom ogledu u biti je samo hrvanje oko vulgarnoga pitanja: Tko će biti vlasnik Lijepe naše, Hrvati ili - netko drugi?

